

Saturš

Proza

Intervija

Vēsture

Proza

Vita Ramate. <i>Siltputras akadēmija</i>	2
Ilze Sperga. <i>Mam</i>	7
Viktorija Amelina. <i>Kādas uzvaras vēsture</i>	12
Volodimirs Vakulenko. <i>Okupācijas dienasgrāmata</i>	15
Dantiela Monisa. <i>Zaudētās debesis</i>	22

Dzeja

<i>Ojāram Vācietim</i> — 90. Ojāra Vācieša dzejas motīvu iedvesmoti mūsdienu autoru dzejojumi	29
Amanda Aizpuriete. <i>dzeņi kaļ krustus</i>	32
Ingmāra Balode. <i>gaišāk mirdzoša plaisa</i>	34
Alise Bogdanova. <i>es gribu sagaidīt</i>	36
Rafaels Martins Kalvo. <i>Salmi un spalvas, un dievišķais svins</i>	38

Intervija

<i>Par patvērumu un kokiem.</i> Ar Lindu Gabarajevu sarunājas Ingmāra Balode	40
--	----

Recenzijas

Arnis Koroševskis. <i>Jaunā Svēna ciešanas</i>	45
Mārtiņš Mintaurš. <i>Unikāla piemiņas grāmata</i>	46
Jūlija Dibovska. <i>Kā aiziešana neesmē</i>	48
Gints Jegermanis. <i>No Baltijas valstu skatpunkta</i>	49
Pēteris Bankovskis. <i>Et in arcadia ego</i>	50
Artis Ostups. <i>Vīrieša kailā pieredze</i>	52
Sintija Kampāne-Štelmahere. <i>Tas, ko nevar saredzēt</i>	53
Aivars Tabūns. <i>Subjektīvi par melnā gaiļa upurēšanu un šašliku ēšanu</i>	54

Reportāža

Osvalds Zebris. <i>Pabūšana vietās</i>	57
--	----

Diskusija

Dzejnieka piesaukšana	60
-----------------------------	----

Vēsture

Ēriks Jēkabsons. <i>Ukrainas epizode</i>	64
Artis Buks. <i>Atņemt nedrīkst kompensēt</i>	68

72. lappuse

Edvīns Raups. <i>tik. un laiks</i>	72
--	----

Žurnāls *Domuzīme*.
Iznāk kopš 2015. gada.
Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa
Literatūras nodaļas redaktors: Jānis Vādonts
Vēstures nodaļas redaktors: Mārtiņš Mintaurš
Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis
Māksliniece: Sarmīte Māliņa
Izdevējs: a/s *Cits medijs*. Reģ. nr. 40103271624
Adrese: Bruņinieku iela 16, K-2, Rīga, LV-1001
www.facebook.com/domuzime.ir
Twitter: @Domuzime
E-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com
Abonēšana: tālr. 27734907, e-pasts abonesana@ir.lv

Žurnāls izdots ar Valsts kultūrkapitāla fonda finansējumu
lespiests tipogrāfijā *Adverts*
Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju
Žurnālā publicētie materiāli ne vienmēr atspoguļo
redakcijas viedokli
Vāka ilustrācija — Krišs Salmanis
Žurnāls elektroniski: ir.lv/abonesana/ir-domuzime/

Vita Ramate

Siltputras akadēmija. 1970

Stāsts

Vita Ramate dzīvo Saldū, ir mūzikas skolas pedagoģe un koncertmeistare. Literārajā akadēmijā slīpē rakstīšanas prasmi. Literāros darbus balsta savas dzimtas pieredzē, izmanto tajos kolorīto tāmnieku izloksni, kurā runājuši viņas vecvecāki.

Labiski, kreiliski, labiski, kreiliski... Adatas veikli ņirb dzislotajās rokās. Labiski, kreiliski... Elvirai top kārtējais zeķu pāris.

— Lāb', ka salik' vaivariņ's atvesta dzija. Pav'sari aizved' vēl pēd'jos viln's mais's uz maiņ' punkt', ta' nu tagad's ir ist' lauk' dzij' priekš' zeķem. Lāb' mant'! Kod's, mait's, a' to zin! Ar naftalīn' negrib's vair' krāmeties. To smak' jau nevar ciest! Jā, vaivariņ' i' pulk' labāk'!

Noņēmis brilles un nolīcis malā nupat lasīto *Padomju Jaunatni*, Jānis otrā gultā nokremšļojas un uzlūko sievu.

— Va' t' šovakar tēj' nedzers'?

— Mm? — Elvira iztrūcināta paceļ galvu.

Smaidīgas acis veras pretī. — Kād' man čakl' siev'! — viņš ķircinoties saka. — Tā kā tēj' gribējas.

— Varēt' jau. Kād' ta gribes?

— Liepzied' vēl i'?

— Ies paraudzīt'.

Elvira ieliek adikli groziņā, uzauj čības un šū-čošiem šoļiem dodas uz virtuvi. Pēc laiciņa viņa atgriežas, nesot katrā rokā pa kūpošai krūzītei.

— Bij' vēl?

— Jā. Mums būs vēl viens tēj's dzērājs.

Vīrs vaicājoši paskatās.

— Mazais meitens. Stelliš'.

Sieva noliek abas krūzītes uz galda. — Jāiet pēc vēl vien's.

Aiz skapja stūra parādās blēdīgi smaidoša meitenes sejiņa. Divas lielas, zaļas actiņas, mazs, uzrauts deguntiņš, mati sapīti divos kļiņģerišos.

— Opatū, es arī gribu liepziedu tēju!

— Va' ta' mamm' tev tēj' nedo'?

— Mammai nav laika. Mamma labo burtnīcas.

— Un tu jau skol's liet's izdarij'?

— Es jau skolā visu izmācījos, pagarinātajā grupā, — Stella lepni paziņo.

— Opatū, es ar jums abiem gribu, — meitēns jau rāpjas gultā vecajam vīram blakus.

— Nu nāc šu'! Mān' zaķuk'!

— Opatū, jums cepumi ir?

Jānis sāk smieties.

— Ko ta' tu ist' grib'? Tēj' vo' cepum's?

— Abus! — seko zibenīga atbilde.

Nu jau smejas abi divi. Kad tēja padzerta un cepumi apēsti, meitene nedroši paskatās uz omammu, kas galdu nokopusi un atkal paņēmusi rokās adikli.

— Omammū, kas tas būs?

— Kas ta'?

— Nu, ko tu adi?

— Zeķ's.

— Kam?

— Ta' jau redzes.

— Omammū, es arī varu?

— Ko ta'?

— Nu paadit!

— Tu vai?

Stella žēli paskatās uz opapu. Tas nosmīn un atkal nokremšļojas.

— Kas i'? Va' ta žēl! Lai tač' meitens paprovē. Kas t' mācis? Mātei nav laik'!

— Ak, jūs āb'! To tik vien zin', kā mān trobelet! — Elvira nopūšas un noliek adikli.

Viņa pieceļas un iet pie skapja. Parakņājusies dziju krājumos, izvelk mazu brūnu kamolīti un divas adatas. Nosēdina mazmeitu sev blakus un stingri saka:

— Nāc, skates! No sākum' jāuzmet valdziņ'. Šitā te.

Mazā, sakniebusi lūpiņas, cītīgi dara lidzi. Adatas neveiklajos pirkstos īsti negrib klausīt, dzija reizēm savij nesaprotamas cilpas.

— Paga, do', es tev šo' palīdzes! — Elvira paņem adāmo. Uzmetusi pirmo rindiņu, viņa iesāk otro un atdod atkal adatas mazajai. — Tagad tu pat'! Prātīg', nesteidzas un nesavelk pa' cieš'!

— Omammū, pastāsti par veciem laikiem!

— Ko t' daudz stāstīs?

— Nu pastāsti-i-i!

— Pa' vecem laikem! — Elvira pusčukstus vērsas pie vīra. — Neva' jau māj' bēr'n prāt' jaukt! Ko viš' saprot! Izplāpas skola, vedekl' aka' būs dusmig'. Kā viņreiz, ienāc' mūs' istaba a' bāl' ģim': «Māt, vo' jūs ko Stelliņam i' stāstījus' pa' Valdonkul' un vecomāt', pa' to, ku' viņ' i'?»

«Neko liel',» es atbildej. «Neko liel',» šī man pretī. Direktor' esot šai prasījus' par Sibērij's radem. Knap' esot izlocījes. Nevaj'dzēj' man, nevaj'dzēj', — viņa nogroza galvu.

— Nevaj'dzēj' gan, — Jānis piekrit.

— Omammū, ko tu tur saki? — mazā pēta viņas domīgo seju.

— Nu kas tev a' to adīšan'? Parād'!

— Šite kaut kas nesanača.

— Pado' šu'! — Elvira paņem no mazmeitas rokām adikli, kur pašā vidū nomucis valdziņš.

— Šis i' brāk's! Jāard' āra! — Elvīras spriedums ir

Ilustrācija —
Elīna Skrapce

bargs. — Līdz šo viet', — viņa rāda. — Ārd' āra, un ta' es tev palīdzēs' uzņemt pa jaun'.

Meitēns iekož lūpiņā, raudāt jau nedrīkst, pati uzprasījās. Vaigus piepūtusi izārda ar, pat drusku vairāk, nekā vajag.

Kādu brīdi istabā ir klusums. Abas rokdarbnieces cītīgi ņemas ar adīšanu. Jānis pa to laiku iesnaudies.

— Omammū, — mazā atsāk, — es jau piekusu! Pastāstīsi-i-i par akadēmiju!

— Pa' ko? — Elvīrai gandrīz adatas izkrīt no rokām. — Kād' vēl akadēmij'?

— Opaps stāstīja. Tu vienmēr māki tik garšīgus cepumus izcept. Veikalā tādu nav. Un tad opaps teica, ka mūsu oma jau siltputras akadēmijā to iemācījās.

Elvīra brīdi sēž bez valodas.

— Opapū! — Stella sauc. — Vai tad tu mānījies par to akadēmiju?

Jānis pussnaudā paklusām smejas: — Kā ta! Tur jau mācij' i' šūt, i' izšūt, i' cept, i' šmoret', i' dārž' stādīt'!

— Ja, ja! Un silt' putr' vārit! — Elvīra jau smejas pretim. — Ak, tu vec' švaukst'!

Stella skatās uz omu, tad uz opi, tad atkal uz omu un smejas tāpēc, ka viņi smejas.

Jānis ņem kabatlakatiņu un slauka acis.

— Vai Dies', kā sasmēje's! Stelliš', tu i' velliš'! — viņš ķircinot saka mazmeitai.

— Bij', meitiņ, bij', tik nesauc' to par siltputr'

akadēmij', — Elvīra saka un atkal smejas.

— Ko mēs te nerro bērni! Toreiz, Ulmaņ' laika', bij' tad' slaven' skol'— Kaucmind', netāl' no Bausk'. Es a' vien' gād' taja mācījes. Bij' jau tad' meiten', kas bij' vidusskol' beiguš', tie māc'jes trīs gād', un tie vairāk pa Rig', uz Kaucmind' tik vasar' atbrauc'. Vis'kaut ko tur mācij'. Ari cepum's cept.

Un Elvīra stāsta par kulinārijas meistarstīkiem, kādus tur iemācījusies. Ar savādu, tādu kā siltāku balss toni piemin savus skolotājus. Sevišķi cildina Liepiņ' jaunkundzi, kas tieši tajā gadā, kad oma mācījās, apprecējās un kļuva par Dzērvīš' kundzi. Stella vēro, kā omammai mirdz acis, kad viņa atceras, kā audzēknes sastājušās ap lielo katlu, kurā dažādos zāļu un zāliņu novārijumos bija iemērta nekrāsota dabiska aitas vilnas dzija.

— Un tev vaj'dzēj' redzet, kas pa' krās' tā bij! Dzērvīš' kundz' prat' tāds skunstig's liet's kā nevien' cit'!

— Tev Dzērvīš' kundze bija miļākā skolotāja?

— Jā, laikam bij' gan.

— Kāpēc skolotājas toreiz sauca par kundzēm? Mums gan skolā tā nav. Un kāds tai Dzērvīš' kundzei bija vārds?

— Aleksandr' — Elvīra strupi nosaka, — nuja, jums skola kundz's nav, toties ir biedren's. — Aleksandra Dzērvītis, — viņa vēlreiz, uzsverot katru zilbi, nosauc skolotājas vārdu. Mazā redz, ka omamma tagad izskatās drusku dūsmīga un acis arī vairs nemirdz kā pirms.

— Omammū, — Stella ierunājas atkal, — tev draudzenes bija tajā Kaumindē?

Elvira ada un izskatās aizdomājusies, uzreiz neatbild.

— Tev jou bij' Baibiš' lāb' draudzen', — Jānis iesaistās sarunā, — bij' tak vel ar sav' brūtgan' atbraukus' uz mūs' kāzam.

— Tu atceras? Jā, Baibiš' man' bij' lāb' draudzen'. Pulk reiz's pa' viņ' jādoma', — Elvira paceļ acis no adikļa.

— Bet, oma, tu taču vari viņai piezvanīt.

— Neva' piezvanīt, bērns.

— Kāpēc? Viņai nav telefona?

— Viņ's vair' nav, — Elvīras seja palikusi cieta.

— Nav? — Stellas acis ieplešas, un viņa atkal saķer omammas roku.

— Nobendej', — Elvira tikko dzirdami nočukst, — Sibērijā.

— Tava draudzene bija turpat, kur Valdonkuls un vecā oma? Bet viņi, viņi... — līdz galam mazā baidās izrunāt.

— Ne, ne. Onkul's ar vecom' i' dzīv'. Viņ's jau vēlāk pajēm'. Bet Baib's tik' krievam nagos 41. gada, un ta bij' tūlit kārs klāt. Viņem tur Sibērijā nebij', ko ēst, bij' liels bads un ziemā dikt' aukst'. Bet pie darb' krievs dzin' tik un ta, ēd's vo' neēd's. Un siev's dzīt mēž' darbos! Tā Baibiš' tur palik'... Jaun' meit' vēl... apprec'tes a' nepaspēj', viņ's Kār'l izsūtīj' tai paša 41. gada. Pa' to neko nezin.

Abas brīdi klusē.

— Tā Sibērija ir viena briesmīga zeme! — Stella beidzot ierunājas. — Jau vecoma un Valdonkuls tur aizsūtīti un nebrauc atpakaļ. Un tava labākā draudzene tur... Omammū, bet kāpēc tu nesūtīji viņai paciņas? Ar zeķēm un garšgajiem cepumiņiem? Valdonkulim taču tu sūtīti?

— Toreiz jau nevarēj'. Sākas kārs, ienāc' vācieš', mēs neko pa' viņ' nezināj'. Vestul' no Baib's mās' atnāc pulk' vēlāk, jau pēc kār'. Es brīne's, ka vispār sajēm'.

— Omū, kāpēc Valdonkuls nebrauc mājās? Un vecome? Es gribu viņus satikt, — Stellas acis raugās nopietni.

Elvira piesarkst, balss trīs, kad, galvu aizgriezusi, atbild mazmeitai: — Tu tak' redz', ka mums pašem te nav, ku' apgrieztes, ku' ta' vēl citem. Un vecom' i' vec' un slim'. Tik tāl' cēļ' viņem pa' grūt'.

Jānis blakus gultā nokremšļojas jau kuro reizi šovakar un zīmīgi saskatās ar sievu. Elvira noliek maliņā adikli. Viņa ieceļ mazmeitu sev klēpī, ieskatās acīs un ļoti nopietni saka:

— Stelliņ, tu zin', ka pa šo tu nedrīkst' nevienam stāstīt. Skola pavisam ne! Citād' mūs vis's aizvedīs uz Sibērij'! Nu... apsol' man, ka neteiks' nevienam! Citād' es tev par vecem laikem vair' nestāstīs'!

— Zvēru! — mazmeita apķeras omai ap kaklu. Elvira jūt bērna sirsniņu sitamies tik strauji, ka, liekas, tā tūlit izlēks no krūtīm.

— Zin, ko mēs rīt darīs'? — viņa pārlec uz citu tēmu.

— Nu? — rociņas atlaižas, un bērna acis uzticīgi veras pretī.

— Es tev iemācis' izcept tos cepum's, kas tev tā garšo.

— Urrā! — Stella gavilē tik skaļi, ka Elvira aizsīt rokas ausīm priekšā.

— Ūja! Nebļau' tik dikt! Aus's aizkritis!

— Ak, tu, vec' laps'! — Jānis smejas un piemiedz ar aci. — Tev sviests vēl i'?

— Jāskates. Leds'skapē pār paciņ's jābūt.

— Omammū! Kad es izaugšu liela, tad es arī varēšu Kaumindē mācīties? Cepumiņus es jau mācēšu cept.

— Nē, tād' Kaucmind' vair' nav'. Tā skol' bij' Ulmaņ' laikos. Tagad cit' laik', cit's skol's.

— Žēl gan.

— Nu, ja mēs tā lāb' saruna, ta' es tev šo to no tām Kaucmind' gudribam iemācis'.

— Sarunāsim! — mazā šķelmīgi pasmaida un tad, kaut ko atcerējusies, vaicā: — Omammū! Bet tā skolotāja, kas tev visu iemācīja... arī Sibērijā?

— Dzērvīš' kundz'? Nē, viņ' aizbrauc' projem. Kā vāc' laiks gāj' uz beigam, tā viņ' a' kūg' aizbrauc' pirms uz Vācij', vēlāk laikam pār' pa diķ'...

Stella sāk smieties. — Omamm, nu tu mānies. Ar kuģi pa diķi nebraukā. Ar kuģi tikai pa jūru var peldēt.

— Omamm' pajokoj', — Jānis uzsvērti stingri saka. Un skatās uz sievu to pašu ciešo skatienu.

— Kā ta' būs'? Ceps tos cepum's rīt? — Elvira pasmaida. — Sarunās' tā, kamer tu būs' skola, es sataisis mikl', un ta', ka' tu atnāks' — ta' mēs āb' dīv' ceps cepum's.

— Labi, omamm! — Stella nevar vien sagaidīt rītidienu. — Un, kad atnāks laiks, tu man iemācīsi tās Kaumindes gudribas!

Vedekla paver istabas durvis:

— Stelliņ, laiks čučēt! Saki opapam un omai arlabunakti, un mudīgi zobus tīrīt!

Mazā iedod abiem bučas, tad sazvērnieciski pieliek pirkstu pie lūpām: — Cst! Kuš! Arlabunakti! Un mazie papēdiši nodip aiz durvīm.

Elvira paskatās uz vīru: — Re, kād' siltputr' akadēmij' sanāc'.

— Ka tik' tu nepāršāv' pār strip'!

— Bērnam taisnīb' jāzin!

— Izstāstis mātei va' skola, būs tev taisnīb'!

— Nestāstis! Viņ' i' gudrs meitens. Uz Sibērij' mūs vis's negrib aizsūtīt, — Elvira sāji nosmejas un paņem atkal adikli. — Jāpaad' tas zeķ' kāts garaks, lai Valdim iekš' zābak' neberž' kāj'. Siltak a' būs. Un papēž' vieta būs jāliek dziļ' dubulta. Labiski, kreiliski, labiski, kreiliski... Dīv' paciņ' sviests' vēl i' palic's. Jāskates, kas a' cukur'. Milt' bij' iepirkt' pulkāk. Kas solīts — jāpild! Jaiemāc' i'!

— Kā Stelliš' teic'? Ka' atnāks laiks? — Jānis domīgs nosaka.

— Meitenam laiks atnāk... tik pašāvig'...

— Viš' tak' vēl nezin, Elvīr', ka laiks neatnāk. Laiks tik' aiziet. ■

Un, kad atnāks laiks, tu man iemācīsi tās Kaumindes gudribas

Apelsīni un ticība. 1976

Stāsts

Visiem tie ārzemju labumi netiek, kādam būs jāēd pašmāju sažuvušie āboli

Pavērusi klases durvis, direktore pabļauj Intai: — Bodē dod apelsīnus! Katram divus kilogramus. Nem skuķi līdzī, bērni arī skaitās!

Inta veikli sakārto izlabotās burtņicas, pārējās ieliek somā un diebj uz pagarinātās dienas grupas telpu. Meita droši vien izmācījusies, kaut ko zīmē.

— Stella, — viņa klusi pasauc. — Aši saliec visu somā un ģērbies. Jāsteidzas! Būs jāpastāv rindā.

— Kāpēc?

— Tev taču gribas apelsīnus!

— Mammū, kāds šodien datums? — iznākusi no klases, Stella vaicā.

— Nav laika plāpāt, nu ātrāk!

— Kāds šodien datums? — Stella neatlaižas.

— 5. novembris, — Inta aizsēdies atrauc. — Pasteidzieties!

Stella rikšo mammai blakus un skaita: — 1. maijs jau garām, Jaunais gads vēl jāgaida, ā, Oktobra revolūcijas gadadienai par godu?

Inta pieliek soli un pavēl meitu aiz rokas stingrāk. — Nu pasteidzies taču!

Rinda pie bodes izlocījusies kā kalnu serpentinu. Aiz viņām stāv pensionārs Ojāronkulis. Stella viņu katru dienu satiek ceļā no skolas, kad viņš pastaigājas ar savu sunīti. Šoreiz Džeris palicis mājās. Suņi rindā neskaitās. Bērni gan.

— *Tovarišči, zakančivajetsa. Posljedņije možeke nestoja!* — no veikala iznākusi pārdevēja nodārdina. Viņas ar mammu ir rindas vidū.

— Stāvam! — Inta satver Stellas roku. Kad priekšā vēl kādi septiņi astoņi cilvēki, «gruščiks» ienes un uzliek uz letes pēdējo kasti ar oranžajiem, smaržīgajiem augļiem. Inta piebaksta meitai un klusi skaita: — Skaties, Slūtiņienei arī puika līdzī, tiem kopā pienākas četri kilogrami, plus vēl seši cilvēki, tas ir sešpadsmit kilogrami. Nez, cik kastē to kilogramu? Jācer, ka mums pietiks.

— Man četrus kilogramus, lūdzu, — Inta bažīgi pastiepj pārdevējai tikliņu, ko opaps dēvē par reņģu ķeram. Pārdevēja, nomērijusi abas ar nelaipnu skatienu, klusējot iesver kāroto preci. Kamēr mamma skaita naudu, Stella tur tikliņu.

Ojāronkulis arī tiek pie saviem diviem kilogramiem. Pārējie klusēdami izklist.

— Ko lai dara! Visiem tie ārzemju labumi netiek, kādam būs jāēd pašmāju sažuvušie āboli, — kāda dūšīga sieva ne bez skaudības skaļi nosaka un nīgrī paskatās uz apelsīniem acainajā tikliņā. Stella samulst un pieķeras mammai pie rokas.

— Vāaa! Kaimiņienes! — aiz viņām atskan smalka balstiņa. Abas atskatās. Tā ir Vaļa. Valentina. Arī stāvējusi rindā. Vaļa ir tik sīciņa un smalka kā pusaudze. Vienīgi krunkainā seja un iesirmie mati pie deniņiem liecina par isto vecumu.

— Sveika! — Inta saka. — Tu arī dabūji? — un norāda uz Vaļas tikliņu.

— Palaimējās. Būs Kazītim vitamīni, — Vaļa aši atsaka. — Tev labi, ka meitēns līdzī, ta' jau dabūji četrus, ko?

— Jā. Kā Kazim iet? — Inta apvaicājas.

— Kā var iet, kā var iet? Tagad tāds drēgns laiks, tad jau pa istabu vien, pa istabu vien. Vaļas vīrs Kazimirs jeb Kazis, kā visi viņu sauc, pēc smaga insulta kļuvis par invalidu. Ne vairs pakustēt, ne parunāt. Dienas lielāko daļu vada gultā. Tepat kaimiņos — pāri ielai, vecā divstāvu mūra mājā. Agrāk tā bijusi lepna savrupmāja, bet tagad, sadalīta vairākos dzīvokļos, ir diezgan noplukusi. Saulainās dienās Vaļa izstumj Kazi invalidu ratos uz otrā stāva balkona ar dekoratīvām metālkaluma margām. Lai tak' paelpo svaigu gaisu. Tā nu Kazis tur sēž, šķībi smaids un vēro, kā Stella mājas pagalmā spēlējas. Tiklidz Stella ierauga, ka Kazis izstumts uz balkona, viņa ātri savāc savas rotaļlietas un aizskrien otrpus mājai. Tur dārzā neviens viņu netraucē. Mamma stāstīja, ka Kazis ir slims un ka no Kazīša nevajag baidīties. Nē, Stella nebaidās, bet kuram gan patīk, ja viņu novēro. Vecāki jūt līdzī kaimiņu nelaimei. Vaļa šad tad nāk aizņemties naudu vai palūdz tēti palīgā padarīt kādus vīriešu darbus. Bērnu viņiem nav, tuvāku radu arī ne. «Sitas pa dzīv' kā pliks pa nātreim,» — tā opaps mēdz teikt.

Vaļa stāsta mammai, ka pie Kazīša tagad nākot masieris, cerības ir — vismaz vienu roku varēsot pakustināt, ūdens krūzīti pats paņemt. Derētu kādas procedūras, bet tā vadāšana, ej nu izklapato. — Tāds liktens, tāds liktens, — Vaļa nopūšas.

Stella pavirši klausās sarunā un brīnās, kā Vaļai nesapinas mēle, tik ātri runājot. Vārdi ripinās kā omas dzijas kamoliņi, izvēlušies no groza. Runādamās viņas ir atnākušas līdz mājām un atvadās.

Pagalmā pie lielā malkas blūka stāv opaps un kaut ko meistarot. Stella pieskrien samīļoties.

— Re, kas mums! — viņa priecīgi sauc un rāda uz tikliņu mammai rokās.

— Afelcīn's dabuj'? — opaps ir pārsteigts.

— Es arī stāvēju rindā! — mazmeita lepni paziņo.

— Iesim iekšā, tad jau varēs kādu nogaršot, — Inta saka un ver ārdurvis.

Vēlāk Stella sēž pie virtuves galda un vēro, kā opaps mizo apelsīnu. Taisni kā tādu kartupeli. Miņņas ir plānas un veido vijīgas spirāles.

— Varēšu ar tām spēlēties?

— Nē, nē. Tās jāsažāvē. Varēs pielikt klāt ķīselim. — Inta paņem oranžo spirāli un uzliek uz plīts malas. — Parīt brīvdiena, tad varētu izvārīt.

Svētdien, 7. novembrī, kad mamma un tētis aizgājuši uz Lielā Oktobra svētku demonstrāciju, Stella dzīvojas pa māju ar omu un opapu. Prasījās

jau vecākiem līdz, bet tētis atmeta ar roku: «Kas ta' tie par svētkiem!» Varēja redzēt, ka revolūcijas gadadiena viņam neiet pie sirds. Teica, ka nemaz neraujas, ja nebūtu brīvprātīgi obligāti. Mamma arī piebalsoja, ka būšot ilgi jāstāv vējā un aukstumā, lai tik paliekot mājās. Ka' tā, ta' tā. Stella paver omas un opapa istabas durvis. Oma šoreiz neada, bet, paņēmusi veco dziesmu grāmatu, lasa. Brilles noslidējušas uz deguna, lūpas kustas.

— Omu, ko tu lasi? Kas tie par jocīgiem ķeburiem?

— Tā i' vecā druk'. Tu tād's burt's nemāk'.

— Pamācīsi?

— Citreiz, — oma strupi atsaka un turpina lasīt.

Stellai garlaicīgi. Viņa trinas, trinas, līdz izšauj kā no lielgabala: — Omū, vai tu esi baptists?

— Kas?

— Tu esi baptists?

— Die's pasargā! Ku' tu tād's dom's ņēm? Es i' kristīts luterān's, tāpat kā op's un tavs tē's.

— Luterāns? Tie arī ticīgie?

— Ticīg'... Kād' nu mēs ticīg'! Grēc'niek' mēs i'! Uz baznīc' neiet, pātar's neskait! Tik vien kā svētdien's rīt' dziesm' grāmat' palas', — omas balsi jaušamas dusmas.

— Kāpēc baptisti ir ticīgie, bet luterāņi — grēcinieki? — Stella grib zināt.

Opaps, tikko ienācis istabā, saskatās ar omu un gardi smejas.

— Meitens māt' pa' baptist' sauka, — oma nopietni saka, bet lūpu kaktiņos jau ievēlka smīns. Viņa noņem brilles, seja ir atmaigusi. Vai maz bija dusmīga? Stella vēro, kā oma aizver dziesmu grāmatu un noglāsta tās melnos, apbružātos vākus.

— Kā tu zin', kas i' baptist'? — opaps prasa Stellai.

— Tie, kas sestdienās neiet uz skolu. Ticīgie. Mamma teica.

— Nu mēs a' om's priekš skol's tā ka pa' vec', — opaps smejas.

— Bet dziesmu grāmatu ome svētdienās taču lasa, — Stella turas preti.

— Tā vēl memmīt's, — omas balss it kā aizlūst, un viņa noliek grāmatu uz galda. — Agrāk svētdien's ritos mēs brauc' pirms uz baznīc' un ta' pie memmīt's ciemā. Tas bij' sen.

— Cik sen? — Stella uztraukti abus vēro.

— Vēl pirms kār'. Un vāc' laikā ar'. Bet vēlāk jau... ta' vair' ne... — omas balss paliek arvien klusāka. Opaps arī vairs nesmejas. Klusi stāv, atspiedies pret durvju stenderi. Tad, kā ko aizgainīdams, nobrauka ar plaukstu pār seju un saka:

— Int' lūdz', lai tu uzkuļ' put'krējum'.

— Ak tā... nu lāb' i'. Atnes bļod' un put'slotiņ' šu'!

— Stelliņ', pabīd' to krēsli' man tuvāk, — oma lūdz. — Un pado' kād' no tām vecam avīzem! — viņa atloka galdauta stūri uz augšu un tā vietā izklāj avīzes. — Lai nenošmuce.

Opaps ir atnesis lielu, brūnu māla bļodu ar divām jocīgām kā ausis osiņām. Un putojamo slotiņu. Tā esot vēl no ulmaņlaikiem.

— Zelt' mant'! — oma no puslitra burciņas pār-

lej krējumu bļodā. — Atnes cukur'! — viņa noko-
mandē.

Stellai divreiz nav jāsaka.

— Kas ir pātari? — Stella klusiņām vaicā, kamēr oma sparīgi kuļ, it kā nebūtu dzirdējusi jautājumu. — Kas ir pātari? — Stella atkārto jau uzstājīgāk.

— Ko tu bļau! Tās i' lūgšan's. Un gabal' no svētem rakstem.

— Ko tur lūdz?

— Lai Die's atlaiž grēk's.

— Un viņš atlaiž?

— Kā ta'! — oma uzsit ar slotiņu pa bļodas malu un dod to mazmeitai. — Nu tu šo var' nolazit. Gatavs i'! Kad es gāj' skola, mums pātar' katr' rīt' bij' jāskait. Tie bij' jāzin no galv's. — Tad šķelmīgi paskatās uz Stellu. — Še diviel's, noslauk' mut'!

Pēc kāda laika nosaluši pārnāk Inta un Imants. Imants ieļej sev graķīti asinsrites uzlabošanai.

— Šitas ļembasts nu gan ievilkās! — Imants stāsta. — Nosoļoja visi tīri mudīgi, bet tās runas... — viņš izteiksmīgi novaikstās.

— Partij' un valdīb' izteices, ko? — opaps ironiski jautā.

— Kā tad! Tas pirmais sekretārs, nu toč' ticīgais! Viņš no tiesas tic! Es jau domāju, ka viņam tā jārunā un viņš runā, bet šis vēlāk pienāk mums klāt un sāk: «Mūsu bērni dzīvos komunismā, Imant.» Acis mirdz kā eglīšu lampiņas. Es šim preti: «Tu par saviem bērniem runā, par savējo es pats zināšu.»

— Ko t' šis? — opaps smejas.

— Man ticības par maz esot. Jomajo! — Imants uzsit dūri galdā un ieļej sev un opapam vēl pa graķītim.

— Domā, ko runā! — Inta apsauc vīru. — Bērns klausās.

Bet Stellai jau jautājums gatavs. — Tēt, tas sekretārs ir baptists vai luterānis?

— Ko? — Imants savēl uzacis līdz puspierei. Nez kāpēc šoreiz smejas visi. Stella nesaprot, kas tur smieklīgs. — Pats taču teici, ka viņš ir ticīgs.

Visi spurdz vēl trakāk. Opaps slauka acis un mēģina izstāstīt par pirmtējo sarunu, bet diži tālu netiek.

— Dumīķi! — Stella ir uzmetusi lūpu un grib jau skriet prom, bet tajā brīdī mamma liek galdā ķiseli ar putukrējumu. Nē, nu tagad neskries vis laukā, Stella paliek un iebaksta šķīvi arī oranžo apelsīna spirāli.

— Vienai Ļeņina frāzei gan es piekritu: «Mācīties, mācīties un vēlreiz mācīties! To tev būs ievērot!» — Imants teatrāli noskaita un pagriežas pret meitu. — Dzirdi, mazais? — viņš parausta Stellu aiz bizes.

— Au! — viņa atvirzās. Stellai nepatīk tās reizes, kad tētis ir «uzskrūvējies», kā mamma saka. Lai nesāktos garlaicīgās pamācības, viņa sataisa sviņīgu ģīmi un noskaita gluži kā tos omes pātarus: — Mācīšos, mācīšos un vēlreiz mācīšos! Kā teicis lielais Ļeņins!

— Sviests! — Imants noplāta rokas.

— Kāds sviests! Putukrējums! ■

Noskaita gluži kā tos omes pātarus: — Mācīšos, mācīšos un vēlreiz mācīšos

Ilze Sperga

Mam

Stāsts

Ilze Sperga ir filoloģijas doktore, šajā semestrī Latvijas Universitātē lasa kursu *Ievads latgalistikā* un darbojas Valsts valodas centra Latgaliešu rakstu valodas apakškomisijā. Debijas stāstu krājums *Dzeiveiba* (2014) nominēts Latvijas Literatūras gada balvai un sabiedrisko mediju gada balvai kultūrā *Kilograms kultūras*. Sarakstījusi dzejoļu grāmatu bērniem *Vuškeņa iz pļovys* (2021), sagatavošanā ir dzejas krājums *Rudiņa bolsi*.

— Pacel! Pacel to malu! Turi! Turi! Ceļam!

— Reizē, reizē! *Raz, dva!*
— Pacel augšā! Turi! Laižam!
— Reizē! Opā!

Puskailo sievieti ar milzīgām krūtīm un atbaidošām tauku krokām ķermeņa vidusdaļā ar troksni ievēla gultā. Abas sanitāres gandrīz iekrita līdzī. Izdevās! Dermatīna gultu uz ritenīšiem pastūma prom.

Jaunatvestā nu bija pie vietas. Skaļi elsoja gan viņa, gan abas sievietes baltajos halātos.

Ciskas kā bluķi, kāju nagi krāsoti. Guļot viņas galvu neredzēju, tik vien kā garo degunu.

Gultu sanitāres bija nolikušas palātas vidū. Pagaidām lai stāv te. Vēža slimnieci tur, pie skapja, šodien izraksta — lai mirst mājās. Atvesto iestums viņas vietā. Tikmēr rudā sanitāre pārsvieda viņas plikajai miesai baltu audumu, uz kura bija melns zīmogs. Kā galdu saklāja, kā mironi aplāja. Vēl piekārtāja kājgali un ar pedāli strauji pacēla gultas galvgali uz augšu. Blondīne. Sirma.

— Kārtībā. Guli! — sanitāre pasmējās.

— *Sčas etu vīpišut!* — viņa pamāja uz kaktu, kur skābekļa traukā apnicīgi gārda ūdens un zem caurspīdīgās maskas ar aizvērtām acīm knapi elpoja sapampusi sieviete bez matiem. — *Togda postavim vas na mesto!*

Ķermenis palātas vidū neveikli nosmējās līdzī:

— Kā mēbeli mani te stumda!

Tievākā sanitāre, smalka blondinīte, pieklājīgā balsī atsaucās:

— Tā nu tas ir, — viņa, kārtējot segu, taisnojās.

— Bet mēs jūs pēc tam noliksim vietā!

Mana palātas kaimiņiene ir pajauna sieviete. Varbūt sešdesmit gadus veca. Viņas krūtis ir kā piebāzti maisi, kuriem nav krūtsgalu, tikai lieli un brūni apļi. Tagad zem palaga tās izskatījās mazākas. Viņa pieglauda matus ar roku. Tikusi no reanimācijas te augšā, lēnām sāka izskatīties pēc cilvēka.

— Kur ir mani zobi? — kaimiņiene, pacēlusi galvu, pēkšņi jautāja.

— Man nav manu zobu! — balss uz britiņu ietrisējās.

Viņai bija apaļi vaigi un krāsotas uzacis. Dubultzodi. Vairāki.

— Mans smaids ir pagalam! Kā lai es tagad smaidu? — viņa jautāja blondajai sanitārei. Tā, pagriežusi muguru, kārtēja spilvenu vēža slimniecei un neko neteica.

— Un jums uz mani tādu jāskatās! — ķermenis līdzjūtīgi pievērsa skatienu man.

Kad viņa runāja, es neredzēju ne viņas zobus, ne smaganas. Tas mani neinteresēja. Ar zobiem viņa gan jau izskatītos tāpat, tikai runātu citādi.

Nez, kā viņa varētu izskatīties feisbuka profila bildē. Normālajā dzīvē. Rožu dārzā. Ceļojumā ar gaišām biksēm.

Sarkana samocīta seja, ap acīm balts. Savēlušies taukaini mati. Tikko no intensīvās terapijas. Knapi dzīva. Ja prasa, kur ir zobi, tad dzīvos. Ja atved un neko nerunā, tāda var arī nomirt. Aizved uz gaitēņa galu, pasakot — uz intensīvo. Mantas no skapīša samet melnā maisā un aizsien, telefonu paņēms uz posteni. Zvana, zvana, kamēr aparāts nosprāgst. Reti kurš iedomājas paņemt līdzī lādētāju.

Esmu te jau kādu mēnesi. Mēnesi mēģinu ne īsti dzīvot, ne nomirt. Analizes jau labas, cerība. Un tad atkal trombi. Kur, velns, tie trombi rodas? Saceries un atkal atslābinies. Atkal zāles, sistēmas, asinsizplūdumi, atkal jauni cilvēki. Tā var pierast arī pie nāves.

— Zobi noliktava! Jusu manti ir noliktava! — rudā krieviete pamodās.

— Jus pavaicā savam doktoram. Arstam paprasi! Lai viņš paraksta tadu *speciālnu blanku*. — Viņa stāvēja gultas galā, salikusi rokas sānos kā patvāris. Viņa te varētu būt bijusi jau kopš slimnīcas celšanas, nenosakāma vecuma. Viņa te bija kā zivs ūdenī.

— Zobi būs! Smaidisi kā *princessa! Kak karaļeva prjam!*

Apaļīgā rudā sanitāre vēl bija aizsūsusies no celšanas, bet jau kārtēja gultu pusparalizētai vecenītei ar putna spārnēm līdzīgām rokām un kaulainiem pleciem.

— *Milaja maja*, — viņa teica. Un vecenīte atbildot čiepstēja krieviski kaut ko.

No vecenītes padusēm līdz elkoņiem no tievājiem kauliem karājās plāna āda. Cilājot rokas, āda līgojās līdzī, izskatījās kā piešūta. Pati gultā nekustējās. Viņa man atgādina pie deļa pienaglotu lidvāveri vai sikspārni.

Pensionēta agronome. Leontīne. No Balviem, no Partizānu ielas. Nekad tur neesmu bijusi, neko nezīnu par viņu partizāniem. Hobijs — rokdarbi. Nogaršo bezpiedevu jogurts un dzeltenā

Kad nav, ko darīt, es mēģinu paredzēt, kura no viņām nomirs pirmā. Tas nav viegli

putra. Garšo kartupeliši. Viņa vienmēr izgaršoja to vārdu. Kar-tu-pe-li-ši. Kartupeliši.

Vecenītei nebija neviena. Viņa dienām ilgi klusēja un tad, kad it kā pamodās, bāzās visām sarunām vidū. Neviens viņā neklausījās. Tad viņa atkal ilgi klusēja un tikai skatījās.

Neviena viņai nebija. Tikai kaķis, divi dēli, seši mazbērni un mazmazmeitiņa bērnodārzā. Viņai bija arī vēzis. Un deviņdesmit četri gadi. Un sirds. Un aknas. Iedomājies, de-viņ-de-smit četri. Kara laikā viņa bija jau saprātīgs cilvēks. Pensijā aizgāja rubļu laikā. No darba kolhozā viņu pavadīja gandrīz ar orķestri, ļoti laba speciāliste bijusi. Brauca ar *Nivu*, pati pie stūres. Tad jau reti kurai bija tiesības. Vajadzēja visu motoru zināt.

— Bāda, bāda, muna vuslyuokuo bāda! — viņa žēli pūta.

— Kur munas rūcines, kur munas kuojines. Kur muns kačīts tādin. Voi vedekline jam idūs zaļuos galītes, voi pažāluos. Uobulu kastes palyka, nāsanesu dvorā. Divejas kastes seipuliņa, viņa soldanūs uobulu, puskastīte antonovkas.

To lielo bēdu viņa piesauca gan rītā, gan vakarā, bet mediķi vienmēr mēģināja mierināt:

— Tā tak nav nekāda bēda, kundze! Jūs, kundze, varat runāt, kustināt kreiso roku un kāju, varat pati paēst, varat apsēsties gultā. Ir cilvēki, kas pat to nevar. Neko vairs nevar.

Kas vecītei par svešu ļaužu bēdām. Par tām miesām, kas te gulēja ar atvērtu muti un skatījās sienā vai nekam neatsaucās. Vai pa naktīm gārdza un kļiedza bez sajēgas.

Viņa bēdājās tik tālāk, jo tā bija viņas bēda. Divejas kastītes seipuliņa, viņa soldanūs uobulu, puskastīte antonovkas. Sasals. Vuss sasals. Voi tā tī jauni zyn. Tuo garīgi lasieti, ai mozū grūzini nu uobeļņicas sanasti. Ai ylū jov navar, nav vairs tuo spieciņa. Spieciņa navā.

Nekā sava viņai līdzi nebija, tikai melna somiņa ar naudu, telefonu un brillēm. Reizi dienā viņa man prasīja padot no atvilktnes somiņu ar trubu. Uzlika biezās brilles, sakārtoja spoguļi lūpas, pārļaida galvai ķemmi, paņēma telefonu, ievadīja numurus no lapiņas un sāka savu vakara dziesmu — dēliem, vedeklām, kaimiņienēm, bijušajām kolēģēm un svētajam garam. Katram noskaitīja, kā pa dienu gājis, ko ēdusi, ko teicis ārsts. Par savu kačīti paprasīja, par uobulim kastēs, par soltumim.

— Bāda, lyla bāda! — sirmā galva ar sprogainiem pinkās saveltiem matiem, pussēdus piecelta, skatījās uz visu palātu un dziedāja savu refrēnu:

— Lyla bāda. Kas munu kačīti ustabā ilaiss. Kas munu ustabini ikurs.

Bija runājamais laiks, un kas viņai varēja aizliegt bēdāt. Bāda bija. Lyla bāda. Bez bādas jau nebija. Ja bēdas nav, tad bēda būs. Vēzis, sirds, aknas. Tagad arī vēl tā kovida bēda.

Bija grūti iedomāties, kāda viņa ir bijusi jaunībā. Pie stūres *Nivā*. Krimplēna kleitā. Kaut kad pirms veselas mūžības. Reizēm cilvēks ir tik vecs un sakaltis, ka tā sejā ir redzams tikai vecums.

Pie loga tagad ir skolotāja Anita. Hobijs — mazdārziņš. Garšo zupas. Negaršo slimnīcas vārijumi.

— Patīk stādit, liet. Mums katram tomātam ir sava vieta. Es ziemā visu izplānoju, vīrs sarok zemi.

Viņa apklust. Bērnu nav bijis. Vīrs ar insultu nokritis pavasarī. Nokrita, un cauri. Atrada beigtu.

Pārsvarā viņa klusē. Kad iet uz tualeti, kājas velk pa zemi un ar staiguli nemitīgi kaut kam uzgrūžas virsū, skan vien. Daļēja paralīze. Gan jau atkopsies.

— Ja būtu varējis reizē nokrist un palikt, — viņa pasaka un atkal apklust. Šodien laikam vairāk nerunās.

Pie durvīm guļ Jeļena Prancovna. Guļ, skatās vienā punkta un klusē. Viņai vakar bija caureja. Skāba smaka, spiežu zvanu, atnāk sanitāre un nomaina bikses, atver logu, tad Anita aiztaisa. Līdz citai reizei.

Reizēm pāri paliek tikai miesa. Miesa ir sīksta. Miesa nepadodas.

Kad nav, ko darīt, es mēģinu paredzēt, kura no viņām nomirs pirmā. Tas nav viegli, reizēm cilvēki ir ļoti spītīgi un turas pie dzīves ar visiem spēkiem. Reizēm ņem un nomirst no nekā.

Vienu nakti miegā nemierīgi sitas, bet no rīta vairs nav. Izstumj, noklaudz, atdzen to pašu vai citu gultu, pārļaiž dermatīna pārklājam un gumijas spilvenam pāri ar mitru lupatu, aplauka gultas galus un saklāj no jauna. Nākamais.

Kā tā vecenīte. Pa dienu vēl stāstīja anekdotes par veciem laikiem, pati pasmējās. Bet vakariņu laikā aizrijās ar zupu. Sanitāre deva ar karoti, laikam pārāk steidzās. Kamēr viņas divatā apiet visu nodaļu — pabaro, apmazgā, pārcilā, pārģērbj, laika maz, cilvēku daudz, visiem gribas ēst. Nu un iedeva pārāk ātri. Un kas tur bija — burkāni, kāposti un kartupeļi pelēkā ūdenī.

Aizrāva uz bronhoskopiju. Klepoja, klepoja. Nakti vecenīte cēlās iešanai. Viņa taču nestaigā. Nokrita ar troksni. Ievaidējās. Aizrāva kaut kur, pēc tam atnāca uz palātu un aiznesa viņas brilles, zobus un halātiņu. Viss.

Reizēm kāds no personāla sāk stāstīt par savām vainām. Mēģina iedvesmot, sak, es arī te gulēju ar insultu, man arī bija trombi plaušās, bet tagad, redz, strādāju.

Bet es redzu, ka tā ir bumba ar laika degli. Sapampusi seja, resnas kājas, izgāzies vēders, stīvums. Līdz brīdim. Medicīna nepalīdz ilgtermiņā.

Ja guli vienā palātā vairākas nedēļas, var satikt daudz cilvēku, iepazīt daudzus likteņus. Daļa nomirst, citi aizbrauc nomirt uz mājām, ja ir, pie kā. Daļa laimīgi aizbrauc uz sanatoriju vai pat uz mājām, atlikuši savu nāvi. Uz laiku. Jo visam savs laiks.

Rudā sanitāre arī no mana galdiņa ātri novāca lieko. Rīta zāles izdzertas, vates tampons.

Ilustrācija— Elvīra
Bekere

Cik tādu galdiņu viņa šodien jau ir sakārtojusi, cik tādu vēl jāsakopj? Mūsu palāta ir teju gaitenā vidū.

— Viss kartībā? Udens? Nevaig atnest?

Viņa pacilā manu ūdens pudeli. Nē, nevajag. Aiziešu.

— Aj... Tu staiga. Nu staiga, staiga vien! Jastaiga!

Palātas durvis aiztaisās, paliek klusums. Aizgāja.

Jaunā kaimiņiene grozās, krakšķina gultu un kaut ko meklē zem spilvena. Zobu taču tur nav. Par zobiem jājautā ārstam, bet ārsts atnāks rītdien uz mazu britiņu. Katrai tiks īsa apskate, īsa saruna.

Ja viņa atcerēsies un pajautās, dabūs tos zobus. Ja ne, tad gaidi vēl diennakti.

No lejas uzvesti te augšā, viņi visi meklē savus zobus, telefonus, zvana radiniekiem un runā, runā. Kur var tik ilgi runāt. Cits nerunā nemaz. Guļ un skatās vienā punktā. Kur var tā skatīties.

Nodaļā ir kovida karantīna. Nedrīkst nākt ne-

viens no ielas. Nav produktu no malas, nav svešu cilvēku, dzīvības, balsu. Gaitenī izeju tikai es viena. Vēl tur sastopu tikai jaunu vīrieti, kurš turas pie staiguļa, seja viņam ir zemes krāsā. Viņš noiet divas reizes no viena gaitenā gala līdz otram un iekrīt gultā, lai pēc stundas ietu atkal. Viņam ir mērķis, viņš staigās. Es nekad viņu neapdzenu. Lai iet.

Apsēžos nišā pie tukšā ledusskapja. Esmu tajā ielikusi biežpienu. Kāds ledusskapja durvīm priekšā regulāri sagrūž ratiņkrēslus un gultas. Ledusskapis rūc un strādā, bet tas ir gandrīz tukšs. Te nav neviena, kam vajadzētu jogurtu vai salātiņus no *Rimi*.

Šajā nodaļā ir tā: tie, kas ir pie prāta, nestaigā, bet tiem, kuri staigā, prāta vairs nav. Tie klist kā ēnas un nesaprot, kas tāds ledusskapis ir.

Vēl te esmu es ar saviem mūžīgajiem kovida trombiem. Kā staigājoša mēbele, kā gulta ar riteņiem. Mūsu nodaļas gultām, arī riteņkrēsliem ir atšķirīgs dizains, gan jau savesti no visām pasaules malām kā humānā palīdzība.

Ēdina trīs reizes dienā. Palātā ātri ieskrien tāds kā izbijis cietumnieks ar austrumniecisku cepurīti uz galvas. Reizēm ieslāj divmetriņa sieviete ar soli divu metru platumā, steigā sasveicinās, jautā, vai ēdis. Ar troksni nomet zilo putuplasta kasti uz skapiša plaukta. Zupas trauks pa reizei nav kārtīgi aiztaisīts, saturs jau pa pusei izlijis.

Anita saviebjas, pagriežas uz sāniem un klusē. Leontīne arī klusē un skatās uz ēdienu kasti, viņa pati nevar aizsniegties. Jeļena skatās tukšām acīm griestos. Jauniņā krāc.

Piecelos, lai paēdinātu Leontīni. Ar pulti paceļu gultas galu, noceļu kastei vāku un ielieku klēpī. Attaisu bļodu vākus. Viņa nesaka paldies, bet rupjo maizi un bezpiedevu jogurtu atdod man.

Ar karoti izkasu savas bļodas. Varētu izlaizīt, ja Leontīne no Partizānu ielas Balvos tā neskatītos. Kaut kā kauns. Viņa pati neapēd pat pusi, sēž sašļukusi gultā kā šķībs putniņš.

— Kuo tī muns kačīts, — viņa saka. — Voi ir kas pabaroj. Ituoda bāda.

Trakāk, ja kādai pēc kovida palātā ir skābekļa aparāts. Burbuļo dienu un nakti. Ne minūtes mie-ra. Ar laiku jau pierodi. Tāpat kā pie autiņbiksītēm.

No sākuma nevari pačurāt. Pēc tam jau par to vairs nedomā. Domā par savām nierēm, par urīna izvadkanāliem. Cik veselīgi ir laikus iztukšot pūsli. Sanitāre stāv pie gultas, skatās pa logu un gaida, kamēr zem segas traukā pačurāsi, taču viss ir aizpampis un nevari. Gaidi, spied, nenāk. Bet viņa gaida. Ja nepatīk pamperi, varbūt vari traukā. Nē, traukā arī nav labi. Labāk autiņbiksēs. Bet nevari. Līdz čurā, silts notek gar cisku, bet vismaz gulta paliek sausa. Ar laiku jau iemanies. Vajag kājstarpē bikšu vidū ar roku kārtīgi piespiest un laist tur iekšā, lai sasūcas un piebriest. Tad autiņbiksēs var noģērbt un atdot.

Nē, ciesties nevajag. Ja ilgi ciešas, vairs nesa-

nāk. Aizpampst kanāli, grūti čurāt.

Galū galā, tā ir tikai miesa. Miesa guļ slimnīcā, miesa mirst, miesa pūst, bet mēs esam kaut kas pavisam cits. Mēs esam kas vairāk.

Dienā, kad atļauj piecelties no gultas, aizej uz tualeti. Stāvi pie baltā poda un domā — kāda laime ir durvis, kuras drīkst aizvērt.

Gaitenī atkal kliez veca vīrieša balss.

— Mam. Mam!

Tā viņi dara. Manā palātā arī reizēm ieliek kādu bez prāta. Kļīst apkārt, rauj ārā katetrus. Piesien pie gultas. Izlamā. Vienreiz iesita. Atnāca cita un mierināja, atsēja, runāja, runāja.

Manai gultai arī ir tāda mala, pie kuras piesiet. Es ar roku pieskaros. Man patīk manas rokas. Tām nav izspīlētu vēnu, samezglotu cīpslu, biezu nagu, sēnītes un spalvu. Vēl esmu jauna.

Pēc asinsizplūduma galvā cilvēkiem reizēm darbojas kājas un rokas, bet prāta nav vairs nemaz. Viņi ir kā roboti. Skatās kaut kur un iet uz priekšu — vienā kājā čība, otra kāja basa, mugurā tikai pampers. Mute vaļā. Kā zidainis, tikai mūža otrā galā.

Kad viņi bija zīdāmi bērni, vēl nebija pamperu. Tagad ir.

Un, kaut medicīna spēj izglābt viņu miesu, gars viņus jau ir pametis. Aizgājis prom. Viņi nevar izrunāt ne vārda. Tikai kādu zilbi, kas apzīmē visu un reizē neko.

Tas vecis vakar aiz sienas blāva pusi dienas. Kamēr kādam ienāca prātā, ka varbūt sāp. Mediķi skrēja. Troksnis. Likās, ka nomiris. Nē, tikai ielaida zāles, iemīga. Izgulējās, pamodās un tad visu nakti līdz ritam atkal liedza:

— Mam! Mam-mam! Mam! Mama! Mam!

Visu nakti nevarēju aizmigt. Kā ar urbi pa smadzenēm.

Tā kaut kad sauks mans dēls, kad manis vairs nebūs. Nez, ko viņš tagad dara. Varbūt vēl skolā.

Šī vecā vīrieša mamma jau sen ir mirusi. Tikai viņš nekādi netiek pie viņas — priekšā ir vadi, vadiņi, zāles, sistēmas, procedūras. Nelaiž prom. Tavs ķermenis vēl ir dzīvs, guli.

Reanimācijā ir vēl trakāk. Tur nav sienu. Tur palātās nešķiro pēc dzimuma.

Reanimācijā apkārtējiem ir vienalga. Tā ir tikai miesa — krūtis vai dzimumloceklis, apsedz ar palagu, vadi, vadiņi, aparāti. Kad maina pamperu vai liek urīna katetru, aizgrūž priekšā aizslietni uz ritenišiem. Citreiz neaizstumj. Citreiz paliek šķirba.

Reanimācijā ir gultu numuri, bet uzvārdu norāda kājgali.

Reizēm mediķi sajauc gultas, numurus un zāles. Bet slimība jau visiem ir viena un tā pati, zāles arī. Kāda starpība. Reizēm kādu piesien. Tā drošāk. Reizēm iesit. Lai nomierinās, lai norimst, lai zina mieru, lai guļ, lai netrako, lai paklausīgi

guļ un nebļautās, lai guļ un neceļas. Numuri bez vārdiem. Diagnozes.

Izgāju no palātas. Gaitenī obligāti jāliek maska. Tālāk gaitenī ir karantīnas palāta, pie tās durvīm vienreizējie aizsargtērpi, blakus divas palātas mīrējiem. Tiem jau vienalga — nomirs tāpat vai no kovidā.

Liekas, arī tur viņi nešķiro pēc dzimuma. Kapos jau arī visi guļ blakus. Ticīgi un neticīgi, sievietes un vīrieši.

Vecis bija izrāvis visus katetrus un kliegdams stāvēja vīriešu palātas durvis kā vecs Jēzus, kam no rētām līst asinis, bet viņš runā ar savu māti. Sieviete! Mam!

Viņa seja un kakls līdz pat plecu daļai dienas gaismā izskatījās kā pelniem apbērti, plānie sirmie mati ap galvu bija izspūruši un veidoja ko līdzīgu nimbam. Cerību pilns viņš ieraudzīja mani:

— Mam! Mam! Mama!

Viņš skatījās uz mani un kļiedza. Gan jau aiz manas muguras arī stāvēja viņa mamma.

Steidzos pie māsiņām. Postenī nevienas nebija. Procedūru istabā atradās tikai kalsnā sanitāre, viņa skrēja un kļiedza. Vecā asinis tecēja un turpat uz nostaigātā linoleja sarecēja.

Noslēpos savā palātā. Aiz durvīm bija dzirdami daudzi soļi, kļiedzieni, tad stūma un vilka.

Viņš zināja vairs tikai vienu zilbi. Ar pirmo zilbi tu atnāc, ar pēdējo aizej. Mam. Ma.

Tad viņa balsi vairs nedzirdēju, gan jau gultā pie aparātiem gulēja. Zili vaigi, deguns kā putna knābis un sirmi mati kā zidainim.

— Mam! Mama!

Nē, dzīvs. Aiz sienas dzirdams visu laiku, kad viņš ir nomodā.

Kad nāve atnāk pakaļ, bērniem gribas pie mammas. Vecā vīrieša mātei gan jau pāri simt gadiem. Un cik sen jau viņas vairs nav?

Viņš ir mazs puika, kuram ir ļoti bail no nāves. Viņš grib paturēt mammas roku, pirms tiek pāri sliekšnim. Bet viņa nenāk. Viņa ir aizņemta ar savām lietām. Viņa virtuvē mizo kartupeļus, ravē dārzū, vāra putru, viņai nav laika. Laiks, laiks. Pacietis. Bet viņš kliez. Stāv uz palātas sliekšņa un sauc mammu, bet viņas nav. Lopī, dārzi, tūrumi.

Kaut kad viņi satiksies. Pavisam drīz.

Varbūt beidzot viņa mammai būs gana laika. Bet varbūt arī viņa kā maza meitenīte sēdēs klēpī savai mammai, un tā savai. Un tā arī savai. Visi kā zīdaiņi velsies pa pļavu, un viņiem būs labi.

Esiet kā bērni savā ticībā. Esiet kā Jēzusbērns Marijai klēpī.

Uz rīta pusi viņš aplūst. Klusāk, klusāk.

Es gulēju, skatījos palātas žalūzijās un skaitīju *Tāvs myusu*. Tavās rokās es nododu savu dvēseli. Viņš iekļiedzās, tad atkal klusāk. Es gaidīju viņa nāvi kā atpestīšanu. Tova vaļa lai nūteik kai debesis, tai ari viers zemis.

Viņš zināja vairs tikai vienu zilbi. Ar pirmo zilbi tu atnāc, ar pēdējo aizej. Mam

Es te tikai pagaidām. Nāve staigā iekšā un ārā, palātā ievēd un izved te dzīvas, te mirušas sievietes

No latgaliešu rakstu valodas tulkojusi **Annele Slišāne**

Stāstu latgaliski var izlasīt portālā *lr.lv*

Sāka pīkstēt aparāts. Vēžiniece. Tas ir vēl riebiģāk. Kā ar nazi galvā.

Nospiedu izsaukuma pogu, atskrēja māsiņa, pēc britiņa palāta piebira ar personālu. Manai gultai priekšā steigšus aizlika aizslietni. It kā baltais palags noslēptu nāvi. Pārējām netika pat tas. Es laikam esmu vistālāk no nāves, kaut pēdējās nedēļās esmu redzējusi vairāk nekā visā savā līdzšinējā mūžā. Mediķi sargā tikai mani. Varbūt tādēļ, lai es neapliptu.

Ielaida zāles. Viņa nenomira. Viņa tikai iegrima miegā. Viņu taču šodien izraksta. Palātas vidū jau ir nolikta jauna gulta, ko stums viņas vietā. Tik ātri viss te notiek.

Sanitāre locīdama nesa ārā palagu, viss vienās tumšās un jēlās asinīs, pavisam ne karoga krāsā. Laikam vēžiniece nemaņā izkustinājusi katetru. Cik ilgi viņa zem segas asiņoja?

Es varu. Es driksstu. Man vajag. Man ir jāceļas un jāstaigā.

Aizstūmu vietā statīvu ar palagu, ritenīši nograbēja pa linoleju. Šoreiz nāve te tikai ienāca un aizgāja.

Man ir metāla karote no mājām, ielikta slimnīcas plastmasas krūzē, kas stāv uz galdiņa. Viss cits kaut kur noliktavā. Daktare jau pirmajās dienās atdeva kviti. Kad parādīšu, dabūšu savas mantas atpakaļ.

Es te tikai pagaidām. Nāve staigā iekšā un ārā, palātā ievēd un izved te dzīvas, te mirušas sievietes. Viņi pat nezina, kad mani varēs laist prom.

Varbūt tad, kad visa nodaļa būs jāslēdz kovida dēļ. Ģimenes ārsta uzraudzībā. Dzirdēju runas, ejot uz dušu. Es pati varu aiziet uz dušu. Ziepiju gabaliņš dilst, dvielim jau sen ir zudusi mājas smarža. Duša ir kā cita pasaule. Kad nomazgājos, es atkal esmu es.

Varētu paprasīt, lai atnes no noliktavas manas mantas: drēbes, tukšo mobilo, maku. Tikai — kam? Man nevajag. Negribu neko šeit ne pirkt, ne pārdot. Nevienam negribu zvanīt, vīrs zvana uz posteni, man atnes ziņu, ka mājās viss kārtībā.

Kā manam bērnam iet. Kaut kur tālu. Man laikam vienalga.

Te ir tikai mana dzīvība, un tā karājas dienišķās sistēmas galā. Ja nebūtu braukusi ātrajiem līdzī un palikusi mājās, manis nemaz vairs nebūtu. Mana miesa sen būtu stīva.

Kad biju maziņa, mammai bufetē bija divas kastītes ar svētku karotēm. Tās izvilka tikai tad, kad ciemos sabrauca draugi. Viņi dzēra šķīstošo kafiju, brūnais pulveris nāca no bundžiņas, uz kuras bija attēlota dejojoša sieviete. Katru reizi viņi runāja par to kafiju, par blatu un ka atkal ir izdevies to bundziņu dabūt. Katru reizi viņi brīnījās par servīzi. Cik tā skaista, cik plānas sienīņas. Katru reizi vienu un to pašu. Tad mamma iz-

vilka pudeli. Viņi salēja mazajās glāzītēs un ātri izdzēra. Gards gan. Mamma aizgriezta korķi. Tas vēl no ceļojuma uz Vāciju. Visi izpētīja etiķeti, pret logu apskatīja liķiera oranžo krāsu. Mamma aiznesa uz bufeti, citai reizei. Viņi runāja par ceļazīmēm, cilāja atklātnes, viesnicu bukletus un salvetes, katru papīra gabaliņu «no DDR». Kad ciemos atbrauca draugi, mamma atkal varēja pabūt tajā ceļojumā.

Kad paaugos, arī driksstēju likt smalkās karotes, goda krūzītes.

— Tik nesasīt! — galvā skanēja mamma balsis. Vienai apakštasītei bija iesista maliņa. Bet tas nekas, tikai maliņa. Galvenais, lai tālāk neplīst. Pāri rozēm, rozēm un neaizmirstulēm.

Viņi ēda rasolu, šubu, galertu, dzēra šņabi un dzērveņu morsu, dziedāja, saskandināja glāzes, reizēm dzēra brūnu saldējuma kokteiļus no Līvānu stikla glāzēm ar tautumeitām. Tievos salmiņus izmazgāja un nolika citai reizei.

To kafijas servīzi mamma bija nopirkusi studiju laikos Rīgā. No katras stipendijas pa krūzītei. Importa. Kamēr tika pie piecām, sestās vairs pārdošanā nebija. Viesu gan arī vairāk nekad nebija. Krūzītes sasītās, draugi juku laikos izklīda, izceļoja vai nomira.

Pēc mamma nāves es vecās karošu kastītes no bufetes sasviedu ugunī, bet goda karotes iebēru galda atvilktņē. Lietot. Tagad, nevis kaut kad. Dzīve ir tagad.

Dusmās par visu mamma nedzīvoto dzīvi aizvedu labdarībai apdzeltējušos, nekad nesašūtos auduma gabalus, nekad neadītos diegus, visus par blatu dabūtos irisā diegu maisus un kastes. Skapji ar tukšām mutēm kā vaicādami skatījās mani. Saliku tajos vecmamma austās segas. Kā muzejā. Ne dzīvot, ne būt.

Pa vienai vien tās goda karotes pazuda un izvazājās. Dzīvo tagad. Netaupi nākotnei. Nākotnes nebūs.

Kā zinādama. Kā nojauzdama.

Pirms braukšanas uz slimnīcu paķēru no galda ābolu un karoti. Nezinu, kādēļ tieši šo mamma karoti.

Reizēm viena bleķa karote var būt noderīgāka par piecdesmit eiro. Ar kātu uz maizes var uzsmērēt sviestu, noslaucīt salvetē. Brokastu melno maizi pataupīt pusdienām, pusdienu balto maizi — vakariņām. Apsmērēt ar sataupīto sviestu, noslaucīt karotes kātu, uzlikt virsū uz apsmērētās otru šķēli, apēst, salasīt visas drupačiņas.

Kovida laikos piensumu no ārpuses nav, nav apmeklētāju, nav visu to radnieku, sarunu, tikai sveši telefona zvani. Katra kalorija ir no svara. Katra drupača.

Uzņemšanā man gandrīz viss bija jāatdod. Pali-ka tikai krekliņš un jaka. Un karote jakas kabatā.

Tik arī ir no manas dzīves. Mamma karote plastmasas krūzē. ■

Ka noteikti jātulko un jāpublicē fragmenti no ukraiņu dzejnieka Volodimira Vakulenko dienasgrāmatas, ar *Domuzīmes* redakciju zinājām kopš pērnā gada decembra — kopš masu kapos bija atrastas un godam apglabātas viņa mirstīgās atliekas. Noziegums, par kuru viņu nogalināja, bija — «ukraiņu rakstnieks».

Dienasgrāmatu no zemes izraka un Volodimira stāstu pasaulei izstāstīja rakstniece Viktorija Ameļina. Februārī ar viņu sarakstījos par dienasgrāmatas fragmentu publicēšanu. 23. jūnijā Kijivā notika grāmatas *Es pārtopu... Okupācijas dienasgrāmata. Dzejoļu izlase* atvēršana ar Viktorijas un Volodimira tuvinieku piedalīšanos (grāmatai ir Viktorijas priekšvārds). 27. jūnijā precīzi tēmēta krievu raķešu uzbrukuma laikā Kramatorskā Viktoriju nāvīgi ievainoja. 1. jūlijā viņa nomira. Noziegums, par kuru viņu nogalināja, bija — «ukraiņu rakstniece». Es rakstu viņas priekšvārda nosaukumu un smoku asarās.

Tulkotāja Māra Poļakova

Viktorija Ameļina

Kādas uzvaras vēsture

Priekšvārds

Viktorija Ameļina
(Вікторія Амеліна;
1.01.1986.—1.07.2023.)
— divu romānu un bērnu grāmatas autore. Dažādu literāru balvu ieguvēja. Doneckas apgabala Ņujorkā iedibināja literāro festivālu. Pēc Krievijas pilna mēroga iebrukuma Ukrainā iesaistījās kara noziegumu dokumentēšanā. Nomira no krievu raķešu uzbrukumā gūtajiem ievainojumiem.

12

Pēc septembrī Harkivas apgabalā notikušā ukraiņu pretuzbrukuma Izjumas mežā no zemes tiek izcelti okupācijas laikā bojāgājušo liķi, taču es tikmēr izmisīgi meklēju zemē ko citu — nošauta kolēģa, rakstnieka Volodimira Vakulenko dienasgrāmatu.

Man aiz muguras, smagi elpodams, gaida viņa samulsušais tēvs. Volodimirs Vakulenko vecākais pirmais sāka rakt, taču neko neatrada. Tomēr dēls 2022. gada 23. martā, krievu okupācijas laikā, slēpdams dienasgrāmatu dārziņā, bija lūdzis: «Kad mūsējie atnāks — atdosi.» Ir pagājis pusgads, un esmu atnākusi uz Volodimira māju, taču dienasgrāmatu zem ķirškoka neparko neizdodas atrast.

Tas, ka zudībā gājis manuskripts, par kuru es vēl pirms dažām stundām nezināju un Volodijas tētis bija aizmirsis, mums abiem šobrīd šķiet kaut kas neglābjams. Tēvam — jo viņš nav spējis izpildīt dēla gribu. Man — jo apstiprinās manas visļaunākās bailes, ka esmu jaunā Apšautajā renesansē. Tāpat kā 20. gadsimta trīsdesmitajos, ukraiņu māksliniekus nogalina, viņu manuskripti pazūd, un piemiņa izbalē. Liekas, laiki sajaucas un sastingst atrisinājuma gaidās — es Slobidu Ukrainas melnzemē meklēju ne tikai piezīmes, kuras rakstījis viens no mums, bet uzreiz visus zudušos

ukraiņu tekstus: Hviļovija *Sloku* otro daļu, Kuļiša lugas, Stusa pēdējos dzejoļus, Holodomora laika dienasgrāmatas, seniespiedumus, kas 1964. gadā tika sadedzināti Kijivas bibliotēkā. Viss, ko esam zaudējuši — no seniespiedumiem līdz Volodimira Vakulenko dienasgrāmatai —, šķiet viens liels teksts, kuru vairs neviens un nekad neizlasīs. Kas tur bija rakstīts, tajā dienasgrāmatā? Visos tajos tekstos?

2022. gadā es pievienojos *Truth Hounds* komandai, kas kopš 2014. gada izmeklē kara noziegumus. Kopā ar viņiem nu biju ieradusies Izjumas apkaimē, lai iztaujātu aculieciniekus un fiksētu okupācijas un šaušanas sekas. Tomēr šajā nebeidzamajā mirklī es neesmu izmeklētāja — esmu rakstniece, un atrast dienasgrāmatu ir svarīgāk nekā noziedzniekus.

Es izslejos taisni un, nolikusi nekam nederīgo lāpstu, pūlos piemeklēt vārdus, lai vismaz kaut kā mierinātu Volodijas tēvu. Taču vārdu nav. Tādēļ noduru acis — un pēkšņi pamanu kaut ko zemē, noliecos un izceļu ārā plānu vistokli polietilēna maisiņā.

— Atradu! — liksmi izsaucos, it kā būtu izrakusi no zemes apakšas nevis okupācijā rakstītu dienasgrāmatu, bet tik tiešām visu zudušo ukraiņu literatūru.

Uz atvadām apsolu Volodimira tēvam izdarīt visu, lai par viņa dēlu runātu pasaule. Patiesībā vēl nezinu, kā izpildīšu solīto, taču tas ir žēlsirdīgāk, nekā solīt atrast Volodimira dzīvu.

Tajā pašā vakarā, kolīdz esmu nokļuvusi ciematā, kur ir mobilie sakari, fotogrāfeju katru dienasgrāmatas lappusi un nosūtu bildes Tetjanai Pilipčukai, Harkivas Literatūras muzeja direktorei, un Tetjanai Terenai, Ukrainas *PEN* direktorei. Kļūst nedaudz vieglāk: Volodijas vēsts būs izglābta, pat ja rīt pamanišos uzkāpt uz kādas kājnieku minas. Un, kamēr vien rakstnieku lasa, viņš ir dzīvs.

Pēc dažiem mēnešiem DNS ekspertīzes rezultāts apstiprinās, ka Volodimirs Vakulenko ir apbedīts kopā nr. 319 Izjumas mežā. Mēs svinīgi pārapbedīsim viņu Harkivā 2022. gada 6. decembrī, Ukrainas Bruņoto spēku dienā. Volodimirs tiem tik ļoti ticēja.

Kopumā viņa dzimtajā ciemā okupanti nogalinājuši vismaz astoņus civiliedzīvotājus. Vēl vairāk ir to, kurus arestēja un spīdzināja: viņus mocīja vai nogalināja turpat Kapitolivkā, taču svarīgākos, pēc iebrucēju domām, veda uz Izjumu, uz kādu no štābiem. Ir pierādījumi, ka tā notika arī ar Vakulenko: viņu aizveda uz Izjumas 2. skolu, kurā bija krievu hospitālis un, protams, spīdzinātava. Pēcāk ukraiņu armija tur trāpīja ar *Himars*. Drupās, līdz ar segvārdu un uzvārdu sarakstiem, man izdevās atrast Staļina biogrāfiju, kas nesen izdota Sanktpēterburgā. Šo grāmatu lietas materiāliem nevar pievienot, tomēr tā simboliski saista tagadējos noziedzniekus ar slepkavām, kas bēdēja ukraiņus 30. gados. Viena no

Volodimirs Vakulenko (Володимир Володимирович Вакулєнко; 1.07.1972.– 1.07.2022.) bija ukraiņu dzejnieks, bērnu grāmatu autors; Olesa Uļanenko Starptautiskās literārās balvas saņēmējs un Lesa Martoviča konkursa laureāts. Septiņus gadus vecā Vitālija tēvs. Krievijas iebrukuma laikā Ukrainā okupanti Volodimiru nolaupīja un vēlāk nogalināja.

aculieciniecēm, kas dzīvo turpat pie minētās skolas, *Truth Hounds* stāstīja par sārtu, kurā dedzinātas ukraiņu mācību grāmatas.

Laiki patiešām ir mainījušies: agrāk 60. gadu disidenti Alla Horska, Less Taņuks un Vasiļs Simonenko izmeklēja mākslinieku slepkavības Apšautās renesanses laikā – tās bija notikušas dažus gadus desmitus pirms viņu paaudzes pilnzieda. Tagad ukraiņu rakstnieki izmeklē noziegumus, kas pastrādāti tikai pirms pusgada.

Tā kā esmu iesaistīta izmeklēšanā, man diemžēl ir priekšstats, caur kādiem pārbaudījumiem izgāja Volodimirs Vakulenko un kas būtu bijis jāpieredz citiem maniem kolēģiem, ja krievu armijai izdotos okupēt ne tikai Izjumu, bet arī, piemēram, Harkivu. Apšautā renesanse varēja atkārtoties pilnā mērā. Vienīgais šķērslis tam bija tikai ukraiņi un pirmām kārtām ukraiņu armija. Domāju, ka Volodimirs Vakulenko vēlētos, lai mēs par to neaizmirstu.

Esam raduši Volodimiru Vakulenko saukt tieši tā, taču viņš pats parakstījās ar pseidonimu Volodimirs Vakulenko-K. Papildburts apzīmēja Kapitoļivku, viņa dzimto ciemu – nelielu, omulīgu, priežu mežu ieskautu. Tādēļ varbūt Volodja vēlētos, lai es pastāstu arī par K. ciemu un kas ar to notika okupācijas laikā.

K. ciemā ir skola, bērnudārzs, brīnišķīga bibliotēka – Volodjam tā bija ļoti mīļa, un tajā bija visas viņa grāmatas –, cēla 19. gadsimtā būvēta Svētās Varvaras baznīca, divi monumenti, kas godina nacisma uzvarētājus Otrajā pasaules karā, un pusotrs tūkstošis iedzīvotāju, kuri, šķiet, cits par citu zina visu.

2022. gada marta sākumā krievu apšaudes dēļ ciemā pazuda gāze un elektrība. Izjumā, tikai kilometru no šejienes, cilvēki palika zem drupām un mira, Kapitoļivkā – slēpās pagrabos un pierada izdzīvot salā un nāves skaņās. 7. martā Kapitoļivkā ieradās krievu kolonna. Vakulenko to redzēja pa logu, pat paspēja to aprakstīt Irinai Novickai, draudzenei un bijušajai sievai, lūdza nodot informāciju par iebrucējiem *SBU*. Pat vismelnākajā brīdī viņam bija svarīgi tuvināt uzvaru, glābt citus, liecināt.

Todien Volodja Irinai uzrakstīja vēl dažas ziņas. Pēdējā no tām liecina, ka viņam nebija ilūziju par savu likteni okupācijā: «Visus kontaktus iznīcināju.»

Pēc tam sakari pārtrūka.

Skolā, bērnudārzā un pat bibliotēkā apmetās okupanti. Bibliotēkare, kura vēlāk, pēc deokupācijas, palīdzēs man rīkot Volodimira Vakulenko piemiņas dienu, bezbailīgi ieradās darbā, lai paņemtu mapi ar avižu izgriezumiem par rakstnieku un viņa grāmatas. Krievi neuzdrošinājās viņu aizturēt – paveicās.

Vakulenko ģimenes vecais, ar patriotiskām uzlīmēm aplīmētais klēpjdators bija izlādējies, tādēļ dienasgrāmatu Volodja rakstīja uz lapām, kas bija izplēstas no acimredzot līdz pusei pierakstīta bloknota. Kam viņš rakstīja? Un vai tiešām ticēja, ka mēs izlasīsim?

Dienasgrāmatā ir daļēja atbilde:

«Šodien ir okupācijas desmitā diena. Apzinos, ka šie manuskripti nonāks pie *FSB*, kas noteikti ieradīsies pēc rašistu «Z» divīzijas, līdzko beigsies kaujas, tomēr tik un tā rēķinos, ka ilgstošas okupācijas gadījumā tos varēšu nodot starptautiskajām organizācijām, un tās saskaņā ar starptautiskajām sabiedrību likumiem būs.»

Tātad Vakulenko vēlējas liecināt starptautiskajai sabiedrībai. Bērnu rakstnieks un drosmīgais dzejnieks, aktīvis, kurš 2014. gadā bija gatavs aizstāvēt Maidanu, izdeva grāmatu, atbalstot protestus Baltkrievijā 2020. gadā, nostaigāja desmitiem kilometru, lai aiznestu cigaretes ukraiņu karavīriem, 2022. gadā acimredzot līdz pēdējam ticēja cilvēcei un starptautiskajām tiesībām. Vairāk nekā cilvēcei un starptautiskajām tiesībām Volodimirs ticēja tikai uzvarai.

Volodimira Vakulenko dārzā apraktais vīstoklis ar pierakstiem izcelts dienasgaismā. Foto — Viktorija Ameļina

Dienasgrāmatā, kuru palaimējās izrakt no zemes 2022. gada 24. septembrī, ir tikai trīsdesmit sešas lappuses. Papīrs ir mitrs, un man nekādi neizdodas to nolīdzināt. Nekārtīgs rokraksts, daudz svītrojumu, sarkana un melna tinte. Vispirms izburtoju pēdējā lappusē rakstītos vārdus: «Es ticu uzvarai.» Tos Vakulenko bija saklausījis dzērvju klagās virs okupētās zemes 2022. gada 21. martā. Tieši tad bija tapis pēdējais ieraksts.

Nākamajā dienā Volodimiram pakaļ ieradās okupanti, aizveda kopā ar dēlu, paņirgājās, taču palaida vaļā. Juzdams, ka laika ir pavisam maz, Vakulenko izlēma norakt dienasgrāmatu dārzā un atstāt tēvam instrukciju. 2022. gada 24. martā rakstnieku jau aizveda pavisam. Volodimira māte Olena Ihnatenko ņemās dēlu glābt: tāpat kā citas sievietes, viņa gāja pie okupantiem un gan lūdzās, gan bezbailīgi prasīja viņu atlaist — mājās taču gaida bērns, kam vajadzīgas īpašas rūpes. Taču viss, protams, bija velti.

2022. gada maijā nejaušs ugunsgrēks nogāzē atklāja vietu, kur atradās Volodijas liķis: to iezīmēja un izsauca kapračus. Vakulenko kabatā bija dokumenti, taču nošautā vecākus neviens nemeklēja un viņiem neko nepaziņoja. Tuvinieki un draugi gan Volodju viegli būtu pazinūši arī bez dokumentiem — pēc džemperā, kurā viņš bieži

uzstājās pieaugušo un bērnu publikai Ukrainas grāmatnīcās, bibliotēkās un kultūras namos.

Gadu pēc tam, kad Vakulenko ierakstīja pēdējos vārdus dienasgrāmatā, 2023. gada 21. martā Harkivas literatūras muzejā sapulcējās jaunieši, kas vēlējas redzēt pirmo kopš pilna mēroga uzbrukuma sarīkoto izstādi ar vienu vienīgu eksponātu — Volodimira Vakulenko dienasgrāmatu. Palūkoties uz muzejā izstādīto dienasgrāmatu ieradās gan viens no *Truth Hounds* juristiem, gan ieinteresētie prokuratūras darbinieki, gan daudzi Harkivas žurnālisti. Ierados arī es. Muzeja vitrinā dienasgrāmatas izskatās kā daļa no vēstures. Taču šis iespajds ir mānīgs: karš turpinās, un neskaitāmi ukraiņi joprojām paliek okupētajās teritorijās un gūstā.

Atšķirībā no slepkavām, kas simtiem mākslinieku un miljoniem vienkāršo ukraiņu nonāvēja 20. gadsimtā, Vakulenko slepkavas tiks sodīti. Izmeklēšanā strādā gan ukraiņu tiesībsargi, gan nevalstiskās organizācijas *Truth Hounds* un *Clooney Foundation for Justice*. Par rakstnieku stāsta daudzi žurnālisti. Par noziegumu tapusi ukraiņu dokumentālā filma *Piezīmes zem ķirškoka*, un amerikāņu režisore Amanda Beilija veido filmu, kurā parādīts, kā turpinās izmeklēšana un kā tiek saglabāta dzejnieka piemiņa. Starptautiskā literātu sabiedrība ukraiņu traģēdiju uztver kā savējo.

2023. gada maija beigās es braucu uz Norvēģiju saņemt balvu, ko Vakulenko piešķirusi Starptautiskā Izdevēju asociācija, un daudzas reizes laboju savu uzrunu, nervozējot un pūloties apjaust: ko pasaulei teiktu pats Volodimirs? Ir puslīdz skaidrs, ka vajag pirmoreiz no skatuves nolasīt dienasgrāmatas rindas: tā Volodimiru izdzirdēs pasaule. Zāle starptautiskā cilvēktiesību konferencē taču būs pilna ar jaudīgākajiem pārstāvjiem no tās pašas starptautiskās sabiedrības, kuru okupācijas desmitajā dienā cerēja sasaukt Vakulenko.

Šāda bija mana runa ceremonijā, kurā Volodimiram pēc nāves tika pasniegta *Prix Voltaire*:

«Man, ukraiņu rakstniecei, šodien jārunā kolēģa Volodimira Vakulenko vārdā. Atšķirībā no manis viņš, impērijai kārtējo reizi mēģinot iznīcināt ukraiņu identitāti, neizdzivoja. Volodimiram piešķirtā balva daudz nozīmē ukraiņu literātu kopienai, arī tādēļ, ka simtiem ukraiņu rakstnieku, mākslinieku un aktivistu 20. gadsimtā tika nogalināti par izvēli būt ukraiņiem, tomēr neviens no viņiem šādu balvu Norvēģijā nesaņēma. Esmu pārliecināta, ka Volodimirs Vakulenko vēlētos Voltēra balvu veltīt arī viņiem.

Volodimirs Vakulenko okupācijas laikā rakstīja dienasgrāmatu, cerēdams, ka jūs, pasaule, varēsiet viņu sadzirdēt.»

To pašu es tagad vēlos teikt arī jums: Volodimirs Vakulenko rakstīja dienasgrāmatu un cerēja, ka jūs to izlasīsiet. Tādēļ, ja tagad turat rokās šo grāmatu, rakstnieks Volodimirs Vakulenko ir uzvarējis. ■

2023. gada 3. jūnijā Kijivā

Volodimirs Vakulenko

Okupācijas dienasgrāmata

Sprādzieni, kas mazliet biedēja kara sākumā, okupācijas laikā jau atkarībā no virziena pat iepriecināja

Volodimira Vakulenko dienasgrāmata ir 35 rūtiņpapīra bloknotā pierakstītas lappuses. Frāzes, kas nav salasāmas pilnīgi skaidri, iekļautas starp simboliem < un >. Kvadrātikavas ir paša Volodimira Vakulenko. Pēc viņa vēlēšanās saglabātas viņa rakstības īpatnības. Nenožīmīgi isinājumi tulkojumā norādīti ar (..)

<Beidzas 2022. gada februāris. Šī vairs nebija ziema, nu tā, no rītiem dažkārt piesala. Nelaiمة bija sen gaidāma. Nemitīgi draudi no rašistu varas pusēs.>

Ziema tuvojās beigām. Tā vairs nebija sniega pilna, šur tur gandrīz izkusušas arī lielas kupenas.

Saulīte nesteidzās sasildīt zemi, lēni un pamazītēm savus tramīgos asnus izbāza tulpes. Neviens vairs tās nepiesedza, lai nenosalst, — pēc ēku sabombardēšanas pilsētā¹ par puķēm nebija spēka domāt. Nelaiمة virzījās pa Ukrainu vairs ne pirmo dienu — uz priekšu virzījās karš. Ienaidniekam trūkst prāta un stratēģijas, tādēļ godīgā ciņā tas neiet. Ienaidnieks karo ar kvantitāti, sagrābj dzīvojamus kvartālus, lai piesegtos ar mierīgajiem iedzīvotājiem, lai gan sākumā okupantu lidmašīnas bombardēja ne tikai ēkas vien, bet arī torņus, kas uztvēra mobilos un interneta sakarus.

Šūpuļdziesma no ienaidnieka BTR

Nekad nebiju domājis, ka mans dzimtais ciems kļūs par rašistu okupācijas epicentru. Man ar mani patriotiskajiem proukrainiskajiem uzskatiem būtu ārkārtīgi bīstami pēkšņi atrasties cieša ienaidnieku loka vidū, taču man nebija izvēles. Man līdzās ir bērns — turklāt šis bērns visu apkārtējo uztver īpašā veidā —, kurš jau marta pirmajās dienās pilnībā pārtraucis jebkādu komunikāciju ar ārpusauli. Vispār es arī tāpat sapratu, ka visi šie sprādzieni, «gradi», bombardēšanas un jaunās komandas — tādas kā «blā, gulies» — skars arī viņa autisko psihi. Lai gan es pilnībā saprotu, ka bērnam nav tikai autisms, taču vasarā ieplānotos izmeklējumus tagad 100% vajadzēs atlikt uz ilgu laiku. Harkiva ir sabombardēta, un viņa rehabilitācija būs gadiem ilga.

Pierod pie visa, galvenais, kāds tu šajā visā esi un paliec. Par «gradu» sprādzieniem es it nemaz neiespringu. Man nav bail nomirt tā, uzreiz, taču man nav šādu privilēģiju. Neesmu viens, tādēļ man jāizdzīvo.

Radio stāstīja par notikumiem lielpilsētās, dzimto miestu pieminēja ārkārtīgi reti. Elektriķa pazuda pēc pirmajām bombardēšanām, tā nu pēdējo internetu spiedām ārā no laptopiem tik ilgi, līdz vecie barošanas bloki pamira uz nez cik ilgu laiku. *Kijivstar* nomira sen, *Vodafone* dažkārt uzķēra švakiņu signālu, tad vari vismaz paziņot, ka vēl esi dzīvs. Taču elle sākās turpmāk.

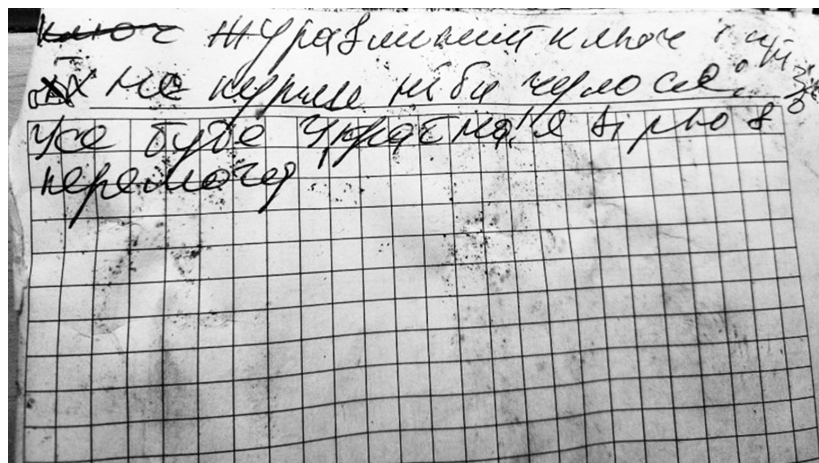
7. martā viss bija ierasti, tāpat kā kopš pilna mēroga rašistu-ukraiņu kara sākuma. Pilsētas pievārtē vietām bez pārtraukuma ribēja stundu pusotru. Dienas otrajā daļā no Doneckas apgabala puses ieradās pussadauzīta ienaidnieka kolonna ar trikoloru pie pirmā tanka. Sākās okupācijas sūrā ikdiena.

Nebija ne baiļu, ne naida, vispār tukšums. Radi, viņu vidū arī tēvs, visu aktīvās darbības laiku slēpās aukstā pagrabā, es paliku apkurināt un apsargāt māju, kopā ar bērnu nākšņojot priekšnamā, kur nav logu. Kad pēdējie ienaidnieka *KRAZ* brauca gar manu sētu, caur dārziem aizskrēja brīdināt tuviniekus — viņi jau zināja, visu šo ainu redzēja no savas apkaimes.

Vakarā izdevās sazvanīt bijušo sievu un paziņot, ka esam nokļuvuši okupācijā. Vispār tie mobilo sakaru pēdējie elpas vilcieni un tad jebkādi kontakti ar ārpusauli izbeidzās uz ilgu laiku. Vismaz par mums ir zināms, tiesa, evakuācija no apkaimes var tikt istenota, tikai pateicoties Starptautiskajam Sarkanajam Krustam. <[Galū galā, pēc tam secināju, ka vajag tomēr sagaidīt, ar ko tas viss beigsies.]>

Neatceros, vai pirmajā dienā, vai mazliet vēlāk ienaidnieks pie manas mājas nolika savu *BTR*: ko padarīsi, pirmā māja, ar kuru sākas ciems. Runāt par kaut kādu varonību, tādu kā apturēt *BTR* vai tml., — tas ir lielpilsētās, bet mēs esam mazs ciems, kurā var savākt maksimums 2–3 patriotiskus cilvēkus. To es zināju sen, tādēļ dzīvoju savu dzīvi kā savrupnieks. Tāpat zināju, ka agri vai vēlū mani nodos, un stukaču, kā vēlāk izrādījās, bija diezgan. Tā nu katru vakaru ienaidnieka *BTR*, līdz ūkai pielīti ar soļarku, dārdēja visu nakti. Nelielais žodziņš, pie kura sēju puķes, līdz pusei bija samīdīts, vēl nesen pastāvīgi uzkoptajā laukumīnā sāka parādīties krievu dražu plankumi. Es vispār nelīdu ārā: manā stāvoklī bija jābūt ārkārtīgi piesardzīgam — ne manis paša, bet bērna dēļ. Varbūt tiešām paveicies, ka viņš nesaprot, kas notiek, lai gan runāt ir pilnībā pārtraucis. Palikušas emocijas, palikuši smaidi, viņš saprata, ka es skraidu darišanās, un saprata — kaut kas mainījies ne viņam par labu.

Kaut kad kādu dienu, jo datums šādā stāvoklī pazuda pavisam, mūs apciemot atnāca māte, vai maz esam dzīvi. Nebeidzamo ienaidnieka tehni-

Volodimira Vakulenko dienasgrāmatas fragments. Foto — Viktorija Ameļina

No rīta pie mūsu ugunsкура negaidīti pienāca seši okupanti

kas kolonnu dēļ sarepējušos vārtiņos iekārās trikolora armijas zaldāts, kurš pūlējās mātei palīdzēt tos atvērt. Patiesībā, kad kāds lien tavā sētā, tev ir vienalga, ar cik daudziem ieročiem armijnieks apkāries, tu sargā savu. Atkal atkārtojots: ja ne slikais, kuram bez manis neviena nav.

Beigās nācās parādīt tetovējumus, gan tikai roku. Es, goda vārds, nezinu, kādi tetovējumi ir azoviešiem, ja nu kādi individuāli arī ir, tad čaļi tur nav ar pirkstu taisīti, lai nonāktu ienaidnieka ķetnās. Vispār atlikušo laiku, kamēr pastāvēja blokpostenis, kas noturējās nedēļu, mani lika mierā.

13.03.—18.03.

Kaimiņiem nācās ik pārdienu iegriezties viņu meitas mitekļi, jo meita ar bērniem bija paspējusi izbraukt. Kaut kur Doneckas apgabala pusē ZSU² bija saklapējuši ienaidnieka kolonnu, turklāt tā, ka, pēc viņu vārdiem, veseli 300 kļuva par «divsimtajiem»³, pussprāgusi kolonna apmetās mūsu ciemā un, naktsmājas meklējot, lauzās iekšā tukšos namos. Es tumsā redzēju, kā viņi staigā pa kaimiņu pagalmu, bet neko nespēju iesākt. Cielma vecākais bija paslēpies no atbildības⁴, telefonam zonas nebija nemaz, mēs pat nezinājām, vai pilsēta vēl turas vai ienaidnieka ieņemta.

Nav pilnīgi nekādu ziņu, nav pilnīgi nekādu sakaru ar jebkādam institūcijām, lai saprotamāka kļūtu aina, kas notiek mūsu ciemā, — okupantu bija pdaudz, un blokposteni ik pēc 100 metriem. Tika izkratītas pat tukšas kuļķenes. Tas mani drausmīgi besija: zināju, ka tādu pazemojumu mani nervi neizturēs. Tādēļ, ņemot vērā visus šos faktorus, šajā situācijā galīgi nevarēju iesākt. Vēlāk kļuva skaidrs, ka viņi bija ielīduši mājā, pa logiem izklaidējās ar lukturišu gaismām. Interesanti, ka viena bija koši dzeltena, otra — koši zila, ienaidnieks paliek ienaidnieks.

Okupācijas sākumā mēs pulcējamies kaimiņos pie ugunsкура. No rīta pie mūsu ugunsкура negaidīti pienāca seši okupanti. Kā izrādījās, viņi bija atnākuši mums uzcelt «citu Ukrainu». Es gan viņu runas ilgi neizturēju un aizšmaucu uz mūsu pagalmu. Risināt sarunas uzņēmās tēvs,

vecus cilvēkus viņi nebakstīja. Turklāt noprasīja, kur tad mēs tagad likšoties, jo Krievijā mūs iekšā nelaidīšot. Jautājums tikai: vai kāds no mums vēlējas uz Krieviju?

[Šodien pēcpusdienā trīs okupanti ieņāca māju pārbaudīt. Izglāba Vitaļka, es paskaidroju, ka bērnam ir autisms. Sarunāšanās ar rašīstiem bija smieklīga — sākumā runāju ukraiņiski, pēc tam, redzēdams viņu stulbās sejas, dažus vārdus tulkoju krieviski.]

Ticu ZSU

18.03.—19.03.

Tie sprādzieni, kas mazliet biedēja kara sākumā, okupācijas laikā jau atkarībā no virziena pat iepriecināja. Ja jau notiek kaujas — tātad pilsēta turas, tātad puīši ir dzīvi. Pirmajās pilna mēroga kara dienās izraudzījās savu ciņas ceļu. Iestāties tersardzē⁵ man nespīdēja: nav nekādas sagatavotības, jau vairs neatceros, kā ir šaut, lai gan, cik atceros, sākoties kaujai, cilvēks ātri atceras. Īstenībā galvas trauma vēl no februāra notikumiem Maidanā arī deva manāmus simptomus — ne tikai esmu aizmirsis, kā šos vai tos ieročus sauc, bet pat haubici nemāku atšķirt no tanka, lai gan, kas ir «muša» un «pokemons»⁶, atmiņā droši vien ir pamatīgi iecirsts. Galvenais iemesls bija tas, ka nav, kur atdot manu īpašo bērnu, viņš bez manis nemācēs, es viņam esmu viss. Taču sēdēt un vaidēt, kā nekas nesanāk, es netaisījos.

Mana brīvprātīgā darbošanās bija sākusies jau ilgi pirms šiem notikumiem, <lai arī bija dažādās darbības jomās, piemēram, palīdzēt cilvēkiem ar invaliditāti, un nepārtrūka ilgus gadus>. Tā nu izvēlējos sagādnieka statusu — galvenokārt cigaretes, zāles pret gripu, zeķes, mitrās salvetes, higiēniskās paketes. Ja pēdējais kādu pārsteidz, pateikšu, ka tās karavīri izmanto kā zolītes un tās ļoti labi uzsūc mitrumu. Bet kaujas kā saniknota odze līda arvien tuvāk dzimtajai pilsētai.

Pirmajās dienās mūsu rajona sākumā vienā no ciemiem sašāva skolu, vairāki cilvēki aizgāja bojā. Vairākas dienas pēc tam ienaidnieka lidmašīnas ar kasešu un vakuuma bumbām bombardēja mūsu pilsētu un, raksturīgi, tieši dzīvojamos kvartālus. Netālu no mana dzimtā ciema četri nami kā nebijuši — tikai liela aiza un sikos akmeņos samalti ķieģeļi. Uz ceļa gūzmā bumbu atlūzas, norauti vadi, kaudzēm visādu sasmalcinātu krāmu. Ielas sākumā bija palikusi vientuļa siena, bet aizas galā — pārrauta ūdensvada caurule, no kuras kā no dzīvojamajam rajonam pārgrieztas vēnas sūcās ūdens tērcīte. Lidzās atradās pamests uzņēmums, kam bija izkritušas pēdējās vēl palikušās rūtis, nu jau ar visiem rāmjiem. Tomēr iepretim uzņēmumam, kas pirms kara bija veiksmīgs un aktīvs un bija palicis neskarts, joprojām darbojās blokpostenis. Pilsētas augšdaļā okupanti bija sabombardējuši sen nefunkcionējošo vakarskolu un ielas otrā pusē — bērnu centru mazuļiem. Veikali šorīt bija ciet, tikai uz dažām

Volodimira Vakulenko
vecāki. Foto — Jens
Stouts

Atjaunota Padomju Savienības sistēma: nauda ir, taču neko nopirkt nevar

stundām tika atvērti veikali ar cigaretēm un tikai tiem pircējiem, kam bija vismaz kaut cik hrivņu. Termināļi vairs nedarbojās nekur, tādējādi bija atjaunota Padomju Savienības sistēma: nauda ir, taču neko nopirkt nevar. <Tieši todien brīvprātīgie sakrāva man visādus konservus, mežrožu paaugļus, liepziedus u. c.>

Brīvprātīgā darbības sākumā kopā ar siko nācās pievārēt pa 15–20 km. Stopētājus neviens neņēma, visiem bija raižu gana, un pēc aktīvas pilsētas bombardēšanas no tās brauca prom pēdējie, kas vēl varēja. Manam bērnam rindas nekad nav patikušas, bet viņš mierīgi stāvēja aiz 50 un reizēm arī vairāk cilvēkiem. <ATB gan meitene man palīdzēja, salasot no plauktiem vislētākās cigaretes un galveno, kas bija, tā nu mēs nestāvējām rindā.>

Brīvprātīgā darbības laikā sastapu dažādus cilvēkus: teiksim, pirmajās dienās, kad pirkur karavīriem cigaretes, pienāca nepazīstama meitene un, uzzinājusi, ka esmu brīvprātīgais, lūdza nodot pušiem maišeli ar visādiem «našķišiem». Vai nepazīstams vīrietis nopirka cigarešu bloku un lūdza nodot pušiem. Naudu vācu sociālajā tīklā — mani ļoti labi pazīst ne tikai Ukrainā, bet arī aiz robežas. Diemžēl mūsu pilsēta uzreiz nokļuva aplenkumā no visām pusēm, pārsūtīt kaut kādas zāles vai, piemēram, rācijai nebija iespējams. Kijivā, Sumos, Harkivā noritēja vissivākās kaujas. Kaujas norisinājās arī tuvākajās pilsētās, Kupjansku mērs atdeva ienaidniekam. Tersardzi pārcēla tuvāk pilsētas centram, tā nu mūsu kilometri dubultoījās. Tas nu mani vismazāk uztrauca.

[Pirmajās kara dienās pilsēta saņēma vairākus ienaidnieka brīdinājumus — dažādos rajonos cieta ēkas, vairāki cilvēki guva ievainojumus.]

Pilsētas centrā pavērās jaunas nakts bombardēšanu «ainavas». Dažādu matemātisku figūru veidā gandrīz uz pusēm bija saliecies bankas bruņustikls, daži saimnieki logu rūšu atliekas bija aizbāzuši ar dzelzs, plastmasas vai koka gabaliem. Egles centra parkā kāds it kā bija plūkājis pa zaram vien, dažus kokus sprādzieni bija nogriezuši pusstumbrā. 140 gadus vecā skola stāvēja tukša, apskrambāta, bez stikliem un šur tur bez rāmjiem. Tai līdzās bija mašīnas: dažām paveicies, citas saplacinātas līdz pat sēdekļiem. Zem kājām gūzma stikla lausku, mašīnu atlūzas, ķieģeļi, pudeles no sabombardētām miskastēm.

<Mans parks agrāk bija milīgs un tīrs, tagad> Tikai vara personāžs no bērnu pasakas *Salmu vērsītis*, kuram vēl pirms kara vietējie vandaļi bija norāvuši sarkano sānu, skumīgi noskatījās uz visu šo *bratskoje osvobožēņije*. Pārtikas lielveikalam bija trāpīts tieši zenītā, piecstāvenē tam blakus nebija palikusi neviena vesela rūs un vietām pat rāmji izgāzti, pēdējā stāvā vientuļi dega vairākas lampas. Par spīti visai šai apokalipsei, namā vēl kvēloja pēdējā elektroenerģijas liesmiņa. Kāpdams augšup, pie avīzes redakcijas sastapu preses pārstāvjus, par notikušo gan pēc tam uzzināju no vietējiem blogeriem, nevis no viņiem. Viss gan bija pārāk strupi, tiesa, no ciņubiedriem uzzināju, ka ienaidnieks bombardēšanas laikā bija pilnīgi iznīcinājis Ukrainas ielu un, pēc oficiāliem datiem, bojā gājuši astoņi pieaugušie un trīs bērni. Nedomāju, ka okupants nebija zinājis ielas nosaukumu un tēmējis uz dullo.

Pa dienu bombardēšana mūs pārsteidza pēkšņi, lai gan jau tersardzes tuvumā dzirdēju trauksmes signālu, taču atrados svešā apkaimē, tādēļ nezināju, kur ir tuvākā patvertne. Pirmie iespai-

Zēniņiem bija iedota tehnika, ar mašīnītēm viņi nebija gana izspēlējušies

di patvertnē, kad «gradi» vēl skanēja tālumā, gan bija ne pārāk patīkami. Nē, viss bija labi, taču mani pilnīgi nebiedē sprādzieni: kaut kā atšķiru, kas ir bīstami un kas neķers. Tā nu toreiz izturēju neilgi un pārejo ienaidnieka «velšu» laiku <nesalasāms> sarunājos ar ciņubiedru ārā. Tomēr šoreiz tiešām bija bīstami, jo virs pilsētas riņķoja ienaidnieka lidmašīna. Dāvanas no debesīm sev uz galvas nemaz negribējās. Tādējādi nokļuvu patvertnē kopā ar karavīriem. [Esmu paradis nekad neiepazīties ar cilvēkiem, tāpat kā to dariju Pašcieņas revolūcijas laikā. Cilvēks, kurš tikai dara vajadzīgu darbu un kuram nav nekādas informācijas, vispirms sargā tos, kuri veic bīstamu misiju. Ja mani sagūsta, es neko nezīnu, telefons iztīrīts, soctiklos par tādām tēmām ne ar vienu nerunāju. Beigsies karš, ja Dievs dos, būsīm dzīvi – tad arī būs sarunas bez nekādiem tabu.] <Arī mani neviens nepazīna – pat segvārdu neesmu dabūjis.>

Nezinu, kādēļ, taču mani absolūti nebiedē manis paša nāve, biedē visādi debesu sprādzieni, pat neraugoties uz to, ka savām acīm esmu redzējis sprāgstam mīnas, kā arī bojāēju no dažādiem šāviņiem. Ja liktenis lēmis, ka trāpīs, tātad trāpīs, ja ne, tad veicas. Taču pēkšņi sprādzieni daudzkārt izgriezta spārnus, pat parasta petarde. Beigās, apzinādamies, ka mums mājup jāiet diezgan tāls ceļš, un vispār savās mājās ir savās mājās, pēc pirmā sprādzieni viļņa beigām devāmies mājās. Drīz KF nacistiskās lidmašīnas mūs pārsteidza pašā ceļa sākumā. Pat tādās situācijās uz pasauli skatos pozitīvi. Ar Vitaļku esam labi atstrādājuši komandu: «Bļā, gulies.» Autisks bērns nesaprata, kāpēc vienā gadījumā ar seju dubļos nedrīkst gulties, citā – pretēji. Īstenībā pozitīvo rada pats Vitaļks, reakcija uz bombardēšanu viņam kļuvisi par liksmu nodarbi. Īstenībā manā stāvoklī tam ir nozīmīgi plusi: man galvenais, lai bērns nenobītos.

(..)

P. S. Šodien ir okupācijas desmitā diena. Apzinos, ka šie manuskripti nonāks pie FSB, kas noteikti ieradīsies pēc rašistu «Z» divīzijas, līdzko beigsies kaujas, tomēr tik un tā rēķinos, ka ilgstošas okupācijas gadījumā tos varēšu nodot starptautiskajām organizācijām, un tās saskaņā ar starptautisko sabiedrību likumiem būs. Es tomēr ticu ZSU. Izjuma turas, kaut arī ir ļoti sagrauta. Puspilsēta ir okupācijā, tilti uzspridzināti, bet puspilsēta joprojām paliek ukraiņu armijas kontrolē. Ienaidnieks iestrēdzis vienā pozīcijā un no Doneckas apgabala puses gandrīz ik dienu izved savus «divsimtos». Man ir arī informācija, ka Harkiva joprojām turas. Ienaidnieks visu laiku aplauž savus puvušos zobus, tomēr pagaidām turas – viņam nav, kur iet. Divas dienas pēc kārtas notiek ielu kaujas – mūsu mežs pilnībā, tiks atkarota pilsēta, ciems būs brīvs. Uzvara būs, bet pagaidām palikšu savā pagriņē, gaidot okupanta neizbēgamo iznīcināšanu!

Sasistas tehnikas armija

Neliela ienaidnieka tehnikas kolonna virzījās dziļāk manā ciemā. No vēl padomju laiku tankiem mājā drebēja rūtis, no kāpurķēdēm lidoja dubļu šļakatas, pārvēršot asfaltu purvā. Kaut kur okupētās Kupjanskas apkaimē tie lauzās cauri pavasarīgajiem laukiem, droši vien iznīcinot ne tikai ziemājus, bet arī noblietējot tos laukus, kuri bija jāapsēj vēlāk.

(..)

Sākumā šķita, ka ienaidnieka kolonna ir tikai iemaldījusies, ka tas viss nav realitāte un drīz pāies, taču trikolors pie pirmā tanka liecināja, no kurienes viņi bija ielauzušies. Līdz vakaram bija tā kā kluss, un mani modru padarīja tas, ka viņu sagrābtā teritorija sniedzas nezin cik tālu, tomēr iepriecināja, ka kaimiņciemā uzspridzinātais tilts viņus būtiski aizkavē.

Laiku pa laikam izgāju ārā un skatījos, kas apkārt darās, uz nakts pusi pamanīju ciema centrā ienaidnieka tehniku, un pie veikala durvīm mirgoja lukturišu gaismiņas. Savu pirmo nakti okupanti iesāka ar marodierismu. [Aiz kolonnas gāja kartogrāfs civildrēbēs, un pat tas, ka ceļa rādītāji uz apdzīvotām vietām bija novākti, nepaglāba ciemu no ienaidnieka ienākšanas.]

Okupācijas otrajā dienā ienaidnieku skaits sāka palielināties, cauri ciemam virzījās jaunas ienaidnieka tehnikas kolonnas. Mana brīvā dzīve bija beigusies: ik pēc 50 metriem ienaidnieks ierīkoja savus blokpostenus, un viens no tiem bija tieši pie manas mājas. Plukatu armijas zaldāti – pufaikas nospeķotas, bieži ar vati uz āru, izbadējušies, pārtiek no sausajām devām, kam beidzies termiņš, taču vakarā, lai viņu nevīžīgajai dzīvei būtu koši sīžeti, pudele vietējā veikalā nozagta spirta. «Z» divīzija, kuru Putins gatavoja iznīcināšanai, šo skaits un pie «divsimtajiem» aizsūtīto daudzums viņus maz interesēja.

Vispār laikam tomēr ir taisnība, ka viņi neredz, kurp dodas, un pat neiztēlojas, kur atrodas. BTR ir seši cilvēki. Kur ir ceļš, redz tikai šoferis. Arī to, kurp jādodas, droši vien zina tikai pirmais kolonnā. Turklāt pazišanas zīmju nav nekādu, to es jau pēc tam izpētīju. Jā, uz uzplečiem uzšūtas kolorado lentes, purvazaļā krievu kamuflāža, lielākoties veci kalaši. Dažiem ir melnas antenas, rācījas. Okupācijas otrajā dienā rašisti grāva visu. Drīz ciems pārvērtās izpostītā klajumā. Zēniņiem bija iedota tehnika, ar mašīnītēm viņi nebija gana izspēlējušies. Nākamajā dienā sāka atņemt vietējiem mašīnas, lai gan piesavinājās tehniku arī no maizes ceptuves, no lopbarības rūpnīcas, un šo to, tiklīdz kas salūza vai beidzās degviela, pameta turpat ceļmalā.

Ar tankiem un BTR viņi iznīcināja visu, kas traucēja ceļā, pat miskasti pie pieturas. Nesen nobruģētais celiņš uz bērnu dārzu tika iznīcināts, metāla žogs pie skolas mētājās saplūnīts, ieblietēts smiltīs. Muzeja logs izsists ar kaut ko smagu, droši vien arī cieminieku sanesto mūsu sadzīves

Izjumas apgabalā.
Foto — Ivanna Skiba-
Jakubova

priekšmetu vairs nav. <Nereāli lielas atkritumu kaudzes.> Pat soliņi pie ciema padomes kādam bija traucējuši, tāpat kā sadauzītie elektrības stabi uz ielas. (..)

Jau vairākas dienas pēc kārtas man pie mājas purkšķina dizelienaidnieks, kaut kur Doneckas apgabala pusē bija notikusi kauja, un, kā stāstīja okupants, pie «divsimtajiem» tur bija aizsūtīti līdz 300 cilvēkiem. Komunikācija ar iebrucējiem man neveicās kopš pirmās dienas: kad ciemā viņu bija zem simta, es vēl liku saprast, kurš te ir saimnieks. Tomēr vēlāk, kad sāka ierasties visādi kaujās pārbijušies pusmireļi, kuri draudēja ar ieročiem veciem vīriem un sievietēm, es sapratu, ka ar manu drosmi te ir par maz, tāpat nāksies pamazām atkāpties pagrīdē. Man taču jebkura neuzmanīga kustība var beigties ar ceļojumu uz «draudzīgo DNR», tieši uz tiem viņu pagrabiem. Vispār es sen esmu tiem gatavs.

Tas, kā krievu gestapo uz ielām visus nemīgi izkrata, mani pamatīgi tracināja, tas man bija pamatīgs pazemojums. Tāpat kā baltās lentes ap rokām. Saprotu, ka man viņi to var uzspiest tikai ar varu, citādi pārkrāsoties es negrāso, ap roku man paliek dzeltenzilā lente, lai arī paslēpta.

Otrajā okupācijas naktī sadauzītā kolonna, meklējama ēdamo un naktsmitni, lauzās iekšā tukšās mājās, laikam orientējoties pēc dūmu strūkļiņām un ielaužoties neapkurinātajās mājās. Pirms tam viņi izlūkoja, apstāigāja mājās, meklējami azoviešus; neatceros, ka tādi jebkad būtu bijuši dzimtajā ciemā vai pilsētā, mums bija savi varoņi. Visā bargās okupācijas laikā *BTR* ar no-

saukumu «mūsu okupanti» zināmā mērā pasargāja manus logus no piedzērušo karotāju apšaudes un «atbrīvotāju» cītīgajām pārbaudēm. Pārrunas informācijas ieguvei noturēja tēvs. No rīta pēc pusdauzītās kolonnas ierašanās noskaidrojās, ka pretējā mājā nenoskaidrotos apstākļos pagrabā nomiris četrdesmit gadus vecais kaimiņš un viņa izkurinātajā mājā uz galda palikuši pieci šķīvji — bija skaidrs, ka mājā bija ciemojušies okupanti. Mājā pa labi krievi izsita durvis, atņēma visus košeros konservētos dārzeņus, kas pirms tam bija plānoti dzimšanas dienai, un tam visam desertā — aiz mājas stūra nokārtoja lielās darišanas. Tāds jēdziens kā tualete krieviem laikam neeksistē.

Pie metāla zīmes «Izjuma» okupanti izveidoja savu lauka nometni un pēc tam agrākajā, gandrīz pamestajā lauksaimniecības tehnikas veikalā ierīkoja ko līdzīgu kazarmām, skolu pārvērta par šaušanas poligonu, netālu arī laukumā «gradiem». Pusmušītie ienaidnieki pamatīgi ieviesās dzimtajā ciemā, un, lai gan blokposteni tika novākti un kratīšanas beidzās, mūsu ciems pilnībā nokļuva ilgā aplenkumā.

Ne vienmēr ienaidnieki blieza pa mūsu pozīcijām, ļoti bieži viņi šaudīšanos sarīkoja, nobijušies no suņa vai kaķīša krūmos. Pamatīgi nostiprinājās, ciemā ieradās arī šinderu un ūdensvadnieku armija «Sveiciens no Doneckas», ar to parādot, cik «slikti» dzīvo Ukraina un cik ļoti tai «jāpalīdz». Ap kāju un piedurkni viņiem bija balti apsēji, tādēļ es viņus nokristīju par «baltsējniekiem». Nezinu, vai patronas viņiem izsniedz istas vai tuk-

Krievijas okupantu nogalināto cilvēku masu kapi Izjumā. Volodimirs Vakulenko apraksts kapā nr. 319. Foto — Суспільне

šas, jo no apšaudes šie paslēpjas ātrāk par vēju.

Bija kaut kāda pavēle, un iedzīvotāji tika gatavoti kaut kam nezināmam, tā nu krievi par varēm rāvās, bet uz ko tieši, okupanti arī paši nezināja

Karantīnas atcelšana jeb Laiks noņemt maskas

Savējie ir ļaunāki par ienaidniekiem, un par to pārliecinājos savām acīm. Lai gan neko citu jau nebiju iztēlojies. Okupācijas pirmajās dienās bars stukaču par dažām cigaretēm vai maizes kumosu izstāstīja faktiski visu, cik iespējams. Puiši, kas karā kopš pirmās dienas sveiki un veseli karoja ar ienaidnieku, tika nodoti; par laimi, viņi atkal bija mobilizēti, tādēļ krievu gestapo viņus mājās nesastapa. Mani, kā par brīnumu, kaut kas glāba, varbūt bērns blakus, varbūt kas cits, tomēr okupācijas pirmajā nedēļā tālāk par sētsvidi negāju.

Par krievu okupantiem pricējās ne tikai nelabvēlīgi elementi, bet pēc tam arī vietējie kažoka pārmetēji. Kāds kaimiņš no mūsu ielas man klāstīja par savu nelokāmo principialitāti, taču patikšana «dabūt par brīvu», uzciešanās ar cigaretēm un šņabi ātri iznīcināja viņa principus.

Agrāk ciems bija tik kluss un mierīgs, ka es pat neiztēlojos, cik gan daudz tajā ir pārdoties gatavu staiguļu. Tiesa, skuķēni ar tik nekoptu ārieni, ka, godīgi sakot, ļoti liela varbūtība ir iegūt daudzveidīgu venerisku slimību kaleidoskopu. Bet jau otrajā okupācijas nedēļā sāka parādīties arī skaistas mazgadīgās — meitenes, kas līdz šim neprata ne olu uzcept, tagad par maizes kumosu strādāja pēc pilnas programmas. Turklāt putraimus, cukuru, miltus un konservus kaut kad otrās nedēļas vidū okupanti bija atveduši, tātad ēdamais bija daudz maz visiem.

Vate paliek vate, okupācijas sākumā tā vēl izrādīja kādu patriotismu, taču pēcāk atkal atgriezās agrākajā iekārtā. TV ziņu nav, taču dialogi ar armijniekiem un viņu prasme ticēt visādām muļķībām sarunās sēj jaunas baumas. Sagrauta māja — jātic ienaidnieka zaldātiem, ka šāvuši ZSU. <Pat amatieris spēj pazīt, kad ēkai trāpa ar «mušu».> Un it kā par Ukrainu, taču viņiem ir nevis tā Uk-

raina, kas ir stipra un spēj sevi nosargāt, bet tā, kurā visi ir vainīgi, tikai viņi paši ne. Krievi ātri sabiedēja, ka ZSU uzbrukuma gadījumā viss var tikt iznīcināts. Un vate jau ir aizmirsusi, ka pilsēta pārvērsta zampā, galvenais ir viņu pašu vecā āda.

Pēc tam, kad dzīvojamajā apkaimē novāca blokpostenus, mēs tomēr izgājām ārā un mazliet pastaigājām pa ciemu. Redzēju arī nodevējus, kuri bezmaz apkampās ar ienaidnieku. Mūsu iziešanas pirmajā dienā mazliet savācu okupantu krāmus, kas mētājās uz ielas. Brīnums, bet mani kociņi bija izturējuši. Līdz ievu krūmu rindai gan neaizgāju. Okupants uz žoga bija apķēllējis mūsu karogus, «Varoņiem slava» pārļabojis par *Herojam salo*. Okupants bija apvainojies par to, ka viņus čakarē ne vairs pirmo nedēļu. Kā izies no ciema, tas viss tiks aizkrāsots.

Kaimiņiene no mūsu ielas mēģināja izprovocēt mani uz atklātu sarunu, taisnojās, ka viņai ar okupantiem neesot nekādu sakaru un rašīti tikai izglābuši viņai dzīvību, šaudami uz ukraiņu dronu viņas sētā. Laba aculieciniece, es nodomāju, bet skaļi pateicu: tā ir jūsu darišana. Es tagad ar cilvēkiem nestrīdos — tas izraisa aizdomas, «iepakots suvenīrs no DeNeeR» purvazaļā kamuflāžā man izteica aizrādījumu, ka man nav baltās lentes. Viņiem dod pa nerviem, tādēļ ka jau sen nogūlušies zem okupanta, bet šeit vēl ir tie, kas nepakļaujas; es neizturēju, runāju pretī, taču turpmāk ceļš uz ciema centru man atkal ir slēgts.

Pēc tam, kad pilsētā tika izlaupīts lielveikals, kurā turklāt vairs nekā nebija, ciemā, atdarinot okupantus, sākās masveidīgs vietējo marodierisms, un viņi, par spīti nemitīgajām kratīšanām, stiepa prom visu, ko tik vareja.

Savāds fakts, ka vietējās daudzstāvu mājas pagrabā kaut kā bija uzradušies bēgļi, kuriem sejā uzreiz bija redzams — no nelabvēlīgajiem. Galvenais — tieši viņu mājas esot sabombardē-

¹ Par pilsētu Volodimirs Vakulenko sauc Izjumu; Kapitoļivka — ciems, kurā viņš dzīvoja — atrodas gandrīz pie pašas Izjumas robežas.

² ZSU — Ukrainas Bruņotie spēki (*Збройні сили України*).

³ «Krava 200» — Ukrainas Bruņotajos spēkos lietots nosacīts kodēts apzīmējums ienaidnieka kritušajiem. Tiek lietots kopš PSRS kara Afganistānā 20. gadsimta 80. gados.

⁴ Pilnīgajā informācijas trūkumā iedzīvotāji, tāpat kā Volodimirs Vakulenko, uzskatīja, ka ciema vecākais aizbēdzis. Vēlāk izrādījās, ka okupanti Kostjantinu Jevčenko par atteikšanos sadarboties bija spīdzinājuši ar strāvu — oriģinālizdevuma redaktora piez.

⁵ Tersardze — Ukrainas Bruņoto spēku Teritoriālās aizsardzības spēki (*Сили територіальної оборони Збройних Сил України*).

⁶ «Муша» (*RPG-18 Муха*) — pirmā PSRS ražotā reaktīvā rokas prettanku granāta; «pokemons» — modernizēts Kalašņikova ložmetējs (armijas slengā).

No ukraiņu valodas tulkojusi **Māra Poļakova**

tas. <Turklāt neviens pat neiedomājās, ka tajās mājās neviens nebija palicis dzīvs.> Tieši viņi priecīgi sagaidīja okupantus, bet jau otrajā dienā kaut kur bija sadabūjuši divriteņus un no jau tāpat izlaupītās pilsētas stiepa prom visu, ko varēja aizstiept: divieju ruļļus, kaut kādas pakas un maisus. Nākamajās dienās viņiem pievienojās arī vietējie ciemnieki — no ceptuves tika zagti sveši milti, maizes veidnes, graudi. Savukārt rašisti veda no rūpnīcas prom uzņēmuma automašīnas, apzīmējuši tās ar savu melno divīzijas burtu «Z». Krievu armija pilnībā bija nacistu mantiniece, to pat neslēpjot. Ar svešas mantas laupīšanu nodarbojās pat tie, kas mierlaikos ieņēma ne tos zemākos amatus. Pēc tam no firmas tika stiepti prom datori, no lauku saimniecībām — graudi, no lopbarības rūpnīcas — pat plastmasas caurules. Ciemā neizlaupītas palika tikai tās mājas, kurās joprojām bija to iedzīvotāji, un arī tad ar nosacījumu, ka tu viņiem parādīji savu raksturu. Bija kaut kāda pavēle, un iedzīvotāji tika gatavoti kaut kam nezināmam, tā nu krievi par varēm rāvās, bet uz ko tieši, okupanti arī paši nezināja, lai gan, kā teica viens no viņiem, viņi bija ieradušies izveidot jaunu Padomju Savienību, tas ir, saprotamākā valodā — vispārēju geto.

Maizīte no mana geto 20.03.

Vērtības kļūst nozīmīgākas, kad esi nokļuvis nelaimē. Pirmajās dienās, pēc tam, kad rašisti sabombardēja centrālo gāzesvadu un tad sagrāva arī energonesējus, cilvēkiem parastais neierobežotu iespēju statuss nomainījās uz statusu «ciņa par izdzīvošanu». Daudzi cilvēki tiks atrasti savos mājokļos, pagrabos vai zem drupām nomiruši no bada un aukstuma. Marts ar niknu vēju trakoja pat vēl vairāk nekā tā priekštecis. Par ierastu parādību pie daudzstāvu namiem kļuva uz bruģa iekurts ugunskurs. Veikalos no putraimēm u. c. bija maz palicis jau kopš kara sākuma. Pilsēta bija atšķelta no citām vietām. Plaukti tukšojās.

Nekādus krājumus nebiju sagatavojis, par to nedomāju. Augu dienu skraidīju apkārt, zinātdams, ka ir citi. Es gan jau kaut kā izdzīvošu. Jau tad, kad brīvprātīgā darbu beidzu, izkasīju sev 100 gramus sveramās kafijas un četras bundžas sautētas gaļas. Pēc tam dalīja maizi, paņēmu vairākus klaipus. Tā bija pēdējā ciemā piegādātā maize, un pēdējo klaipu es sadalīju piecās daļās, turklāt tikai bērnam. Divās okupācijas nedēļās jau biju aizmirsis, kā garšo maize, un drupačas, kas pēc sīkā palika uz galda, sabēru sauja un kāri apēdu, lai kaut mazliet sajustu maizītes garšu.

Krievu humāno palīdzību ņēmu arī es. Vietējā vara slapstījās kaut kur pagrabos, nodrošināts netika nekas. <Protams, ja tas būtu okupācijas pirmajās dienās. Tādā situācijā kā man> bez kartupeļiem <vairs nebija nekādas pārtikas, un, ja ne bērns, viņi varētu degt zilās liesmās, pats izdzīvotu arī ar kartupeļiem.> <Dzeltenas zvaig-

znītes manā laukā.> zirņi un pupas ar sautētu gaļu, vairs nekā nebija. Vāriju bērnam ko līdzīgu zupai, pusi bundžas satura uz trislitru katlu. Vismaz kaut kas smaržo. Sev vāriju un cepu kartupeļus, izdzīvošanas laika sākumā jebkāds nesāļīts spēķis tika pārkausēts un ar dradziem taupīgi «iekrāsota» kartupeļu vira. Māte atsūtīja mazliet maltu aknu, vairākas dienas varēju likt klāt pie kartupeļiem. Kaimiņam sāka bojāties asinsdesa, nekas — izcepu, dažas dienas ar kartupeļiem bija gardums. <Tad sākās dienas pusbadā.> Pēc okupantu ierašanās cerības, ka mums kāds kaut ko atvedīs, absolūti izsīka. Mēs bijām iedzīti pilnīgā geto, tiesa, uz baltajām lentēm pagaidām netiek zīmēta Dāvida zvaigzne. Bet vakar redzēju nelielu dzērvju kāsi, un to klaigās skanēja: «Viss būs, Ukraina!»

P.S.

Šis ir tikai manas atmiņas par to visu, ko jau esmu pieredzējis. Pagaidām to grūti nosaukt kā vairāk, tā ir parasta skribelēšana. Mana māja ciemā ir pirmā, pa logu var redzēt gan karotājus, gan ieročus, gan kurš staigā pa ielu un kuru pārbauda. Ja sanāktu sastapt mūsējos — man ir daudz, ko stāstīt. Tas, ka būs pilna mēroga karš, man kā pasaules vēstures pētniekam bija zināms sen, tikai laika jautājums, kad tas sāksies. <Mani nekad nav piesaistījis nacisms, taču no manām zināšanām par nacisma vēsturi> viņi bija ieradušies svešā zemē veidot krievu geto, un vai viņi mums jautāja, vai mēs gribam viņu geto; kas viņi tādi, lai lemtu mūsu vietā? Lidz pilna mēroga karam novērtēju katru dienu un priecājos, ka esmu to nodzīvojis mierā. Biju redzējis karu pirms visa šī un redzējis tā sekas. Vispirms Krievija iznīcina dzīvojamās kvartālus. Blikšķina katru dienu, ienaidnieka pozīcijas nav tālu. Es tagad nepamētišu savas mājas. Vispār par mani nav aizmirsuši, bet neparko. Naktī tu faktiski neguli, tādēļ jūti melnus riņķus zem acīm un nervozē pat par sīkumiem. Sīkais tikai pēdējās dienās šī kara mēneša laikā sācis vismaz uz šo to reaģēt, bet citādi, kad viņu izved ārā, viņš apstājas un sastingst uz ilgu.

<Starp citu, sapņi ir.> Dažkārt uz stundu, divām atslēdzos, kaut ko redzu sapnī. Pirmajā periodā sapņos rādījās cipari, veci kalendāri, paziņas, arī puišus redzēju, es it kā viņus apkampju, sagaidu. Baidos domāt, kas ar viņiem noticis. Okupācijas pirmajās dienās biju mazliet sašļucis arī pusbada stāvokļa dēļ. Tagad esmu saņēmis, pat dārzu pamazām grābju un kartupeļus ienesu mājās. Putniņi čivina tikai no rīta, pēcpusdienā pat no vārnām nedabū dzirdēt niknu «krā». Vispār vakaros mani glābj mūzika mobilajā — vēl pirms kara esmu ierakstījis: *Joryj Kļoc, Plač Jeremiji, Gorgišēļi* u. c. Bet šodien, Dzejas dienā, debesis mani sveica neliels dzērvju kāsis, un to klaigās it kā skanēja: «Viss būs, Ukraina! Es ticu uzvarai!» ■

Dantiela Monisa

Zaudētās debesis

Stāsts

Dantiela Monisa (*Daniel W. Moniz*) ir amerikāņu rakstniece, vairāku nozīmīgu literatūras balvu saņēmēja. Rakstījusi arī periodiskajiem izdevumiem, piemēram, *Paris Review*. Ar daiļliteratūru saistītu kursu pasniedzēja Viskonsinas-Medisonas Universitātē.

Kails kā no mātes miesām viņš svēra 95 kilo, bet ādas žaketē un zābakos, kuros tajā spirtajā marta vakarā viņš ienāca bārā ar zelta piespraudi žaketes atlokā, jau tuvu simtam. Piespraudēi bija lāpstas forma, un tā bija sievas dāvana no viņu jaunības laikiem, kad noskaidrojās, cik ļoti viņam patīk dārģa paskata mantas. Viņš nebija izskatīgs, tomēr gaišās ādas, viņaino matu, līdz spīdumam nopulēto nagu un makā blīvi satūcīto banknošu dēļ viņu gandrīz varēja par tādu noturēt.

Ieiedams *Albatrosā*, viņš apstājās durvīs un iztēlojās, kā viņa ķermenis piepilda ailu, dodams viesiem laiku uzvest acis un mēģināt uzminēt, kas viņš varētu būt. Mūzikas automātā, kas meta uz sejas krāsainu gaismu, skanēja *Temptations*, un pāritīs sieviešu pie netālā galdiņa pacēla acis no saviem pasteļkrāsas martini – viena no viņām sūkāja no dzēriena izņemtu ķirsi.

Gandarīts viņš gāja iekšā. Hilda ar trauku diviļi slaucīja leti. Viņa izskatījās garlaikota, no ponijā apgriezto matu apakšas uzsmaidīja pie bāra sēdošo vīriešu trio, un no viņas krūšu dzīlēm izlauzās piemilīgs smieklīšs.

Viņš izraudzījās ķebli kaut kur ap letes vidu, kur nekas neaizsedza skatu uz Hildu.

«Hei, Fred! Džimu ar kokakolu?» viņa jautāja, ievadot viņu ierasto rituālu. Viņas zemā, dziedošā dienvidnieces balss lika vēderā kaut kam savilkties.

«Kā jau zini, mazais,» viņš teica. Novilcis žaketi, viņš to uzlika uz krēsla atzveltnes, kamēr viņa piepildīja viskija glāzi ar trim lieliem ledus gabaliem – tie bija tik lieli, ka paies laiciņš, līdz izkusis. Tajos dažos mēnešos, kopš viņi bija pirmoreiz satikušies, Freds bieži vien iztēlojās, kā velk ar ledus gabaliņu pa Hildas muguras aprisēm, precīzi reģis-

trējot attiecību starp viņas ķermeņa temperatūru un kušanas punktiem.

«Bez laima,» Hilda nodziedāja, novietodama dzērienu viņam priekšā uz balta salvetes četrstūra, kuru iepriekš bija apbārstījusi ar sāli.

«Sākt rēķinu?»

«Maksāšu par katru,» Freds, kā ierasts, atbildēja un uzlika uz letes piecīti. Ar neuzkrītošu, slaidu rokas vēzienu Hilda ieslidināja banknoti priekšauta kabatā. Atlikumu viņa nekad neizdeva.

Otrdienas vakarā *Albatross* savu viesmīlību dāvāja mierīgam ļaužu pulciņam, kas sastāvēja no baltajām apkaklītēm, melnstrādniekiem un tālbraucējiem ar trīs dienas veciem rugājiem. Bāra estētika svārstījās starp prastu krogu un smalku kokteiļotavu – lētu burgeru piedāvājumu un izmanīgas biljarda partijas uz sarkana plīša bāra dibentelpā papildināja kokgriezumi un bordo polsterējums. Vecāki kungi sēdēja krēslainos kaktos, sūca rudzu viskiju un runāja ar citiem kungiem par lietām, ko varētu saprast tikai citi kungi; dažam plauksta bija kaut kur augstu uz ciskas sievietei, kas nebija viņa sieva; patiesībā tās bija meitenes – vēl ne saimnieces savās mājās un tāpēc tikai aptuveni nojauta, kā darbojas pasaule un kādi varētu būt daudzie veidi, kādos pasaule tām var sagādāt vilšanos. Meitenēm piemita piekāpība, uzņēmība pret iespaidiem, un viņu maigās un svaigās sejiņas pietvika pat no vistrivālākajiem komplimentiem. Tās bija jaukas, senaizmirstas īpašības, ko vīrieši kāroja iekonservēt un paglabāt savām vajadzībām.

Freds ierāva malku no glāzes un pāri tās malai vēroja jauno bārdāmu. Viņam patika veselīgās gurnu kustības zem melnajiem formas tērpa svārkīem; ādas tumšais brūnums; tas, kā viņa sarunājas ar citiem vīriešiem, ieelļotajiem matiem novīļņojot uz priekšu, kad viņa pārliecās pāri bāram, lai ar smaīdu pie katra vārda uzklautu viņu pasūtījumu. Viņam patika, ka viņa zina, cik vērtā ir dzeramnauda par dzērienu, kas maksā divus dolārus, un ka viņa glāze nekad nedrīkst būt tukša. Hilda smaidīja ikreiz, kad gatavoja viņam jaunu dzērienu, it kā viņus saistītu kāds kopējs noslēpums – it kā viņa Fredu pazītu –, un reizēm viņas pirksti pakavējās virs viņējiem, radot spriedzi un paaugstinot temperatūru.

«Vēl ir, Fred?» viņa laiku pa laikam apjautājās, ļaudama sevi aplūkot. Cenzdamās nepieļaut, lai viņš kaut uz mirkli zaudē savu svarīguma apziņu. Glāzē vēl bija. Freds to pacēla viņas virzienā, rīklē vēl gailot burbona dzēlienam. «Uz skaistām draudzībām,» viņš teica un, kad Hilda iesmējās, pat viņas smieklī šķita domāti tieši viņam.

Pirms doties mājās, Freds pie bāra notērēja trīsdesmit dolārus. Radio viņš neslēdza, viņam labāk patika skaņa, ar kādu zem riepām čirkst ceļa grants, un V6 dzinēja drebešana zem sēdekļa. Viņš bija iegādājies pilnīgi jaunu 85. gada *Buick Regal* – metāliski zilu ar sacikšu svītru. Tā bija dāvana sev, sasniedzot piecdesmit divu gadu vecumu. Kad

Tam nav nekāda sakara ar mani. Viss, kas tur notika, — divi vīrieši kaut kādā telpā savā starpā sarunājās

pirms sešiem gadiem viņš ar to ieripoja pagalmā, sieva smējās un jautāja, vai tas esot domāts kā dziedinošs plāksteris viņa pusmūža jubilejai. «Ko tālāk?» viņa irgojās. «Leviesīsi mīļāko?» Freds toreiz apvainojās. Viņš nebija vecs — vēl nebija —, un viņš jutās pelnījis labas lietas. Tagad viņš pameta aci uz savu attēlu aizmugures spoguli. «Tu aizvien vēl esi vīrā,» Freds sev teica un pavēroja savas acis, lai redzētu, vai tam notic.

Viņam iebrucot, Glorija sēdēja uz lieveņa — mugurā naktskreklis, slaidajos pirkstos cigarete. Freds izslēdza motoru un mirkli palika sēžam, saņņaudzis plaukstu ap stūri, mēģinādams iedvest sev mieru. Nebūtu labi sākt strīdu. Izkāpis no mašīnas, viņš uzstīvēja sevi pa lieveņa kāpnēm un atspiedās pret margu viņai līdzās. Freds pētīja viņas profilu, tikko ataugušo matu šķipsnas, kas atgādināja izplūkātu brūnu kokvilnas kodeļu, mazās ausis un ieliekto pieri, aso zoda līniju. Nelielo ādas trijstūrīti, kas zem zoda sāka kļūt vaļīgs. Caurspīdīgais naktskreklis bija noslidējis no viena gludā pleca un izveidojis kupenu ap viņas sakrustotajām potītēm; tas bija viņu aprijis. Viņa izskatījās pēc bērna, kas apvilcis mātes drēbes. Un tajā brīdī viņš Gloriju šausmīgi mīlēja.

Lieveņa lampa spīdēja oranža un raustījās, pret to sitoties apstulbušiem naktstauriņiem, bet Glorija ļāva, lai viņš to vēro. Viņa pacēla pie lūpām cigareti un ievilka garu, nepārtrauktu dūmu. Freds iztēlojās, kā dūmi aizvijas lejup viņas krūšukurvi, izgaismojot katru kauliņu un plaušu paliekas iekrāsojot akmens krāsā. Viņa beidzot pagriezās pret Fredu, acis tumšajos dobumos bija miklas un caurbļojošas, un viņš atcerējās, kā viņš mēdza dēvēt Gloriju par savu mazo Oreolu. Viņš neatcerējās, kad to pārtrauca.

«Kā šodien?» viņš jautāja.

«Cik jau labi var būt,» viņa teica, notraukdama pelnus.

«Bet ārsts? Ko viņš teica?»

«Fred.» Viņa nometa šo vārdu kā enkuru. «Viss normāli.»

Viņš grasījās ko teikt, tad mainīja domas. Viņam gribējās sievu sapurināt, stingri ieķerties viņas putna kauliņu plecos, līdz sajūt tos pārlūstam, bet tikai ists monštrš tā izturētos pret mirstošu cilvēku. Viņš pastiepa roku.

«Ejam iekšā.»

Viņa uzsmaidīja, taču nekustējās.

«Es sēžu kopā ar nakti,» viņa teica, skatīdamās pāri pagalmam uz zemo apvārsni, kas vēl dega sarkans no aizejošās saules. Freds saguma zem piepešā smaguma: ka viņa dod priekšroku cigaretēm un savai vienatnei, nevis viņam; ka viņa vispār atkal atsākusi smēķēt tos draņķus un tagad vairs pat nepūlas to slēpt. Kad pirms diviem mēnešiem viņas onkologs ar drūmu ģīmi bija iesaucis viņus kabinetā un nobēris gluži kā sagatavotu sarakstu ar uzpūstiem, riebiģiem vārdiem — recidīvs, metastāzes, neoperējams —, Glorija to bija uztvērusi sausām acīm, mājot ar galvu, it kā arī

viņa būtu ārsts un bezpersoniskā nāves valoda viņai būtu ierasta lieta. Viņš ieteica tūlītēju agresīvu ārstēšanu, un Freds noklepojās plaukstā. «Kādas tad ir mūsu izredzes?» viņš jautāja un nepievērsa uzmanību, kā Glorija strauji sakustina galvu. «Par izmaksām mēs neuztraucamies.»

Viņš neļaus šim baltajam vīrietim vai kādam citam uzskatīt viņus par nabagiem. Dakteris noklepojās un teica: «Pēc pētījumiem spriežot, pacienti šajā stadijā, pakļaujoties mērķtiecīgai terapijai, vienlaikus lietojot homeopātiskus līdzekļus un stingri sekojot plānam...» Bet Glorija piecēlās un izgāja.

Pēc desmit minūtēm Freds viņu atrada stāvam pie mašīnas — rokassomu viņa bija uzlikusi uz motora pārsega un izlikās, ka tira nagus.

Atslēdzot durvis, viņš uzmeta viņai jautājošu skatienu, bet viņa tikai papurināja galvu. Freds nodomāja, ka izskatīties aizkaitināta, dzirdot šādu biedējošu slēdzienu, var tikai un vienīgi viņa. Tikai viņu tas varētu sadusmot. Kad pērnziem viņi šo ziņu izdzirdēja pirmoreiz, viņa iekāpa mašīnā un šņaukājās visu mājupceļu, un viņš bija spiests ienest viņu mājā uz rokām. Freds gaidīja, ka tagad būs līdzīga aizkavēta reakcija, taču viņa neraudāja. Vērodama garām slidošo ielu, Glorija teica: «Tam nav nekāda sakara ar mani. Viss, kas tur notika, — divi vīrieši kaut kādā telpā savā starpā sarunājās.»

Reakcija nāca vēlāk, kad viņi to vakar ēda vakariņas — cūkas karbonādi ar mērci, kartupeļu biežputru un zirņus —, bet ne tāda, kādu viņš bija gaidījis.

«Nekādas ķīmijas nebūs. Man pietiek.»

«Milulīt, tev vienkārši ir šoka stāvoklis,» viņš teica, jo viņam tāds bija pavisam noteikti.

Viņai bija gājis smagi — ķīmija, starošana, katra bija kā vēl viena slimība, nevis ārstēšana.

Viņi atgriezta Gloriju vaļā un izņēma vienu plaušu daivu, un tagad viņai zem labās krūts stiepās gara, uzblidusi rēta, pacēlusies vairākus centimetrus augstāk par apkārtējo ādu. Viņa to sauca par savu steigā iegādāto suvenīru — ha-ha, ko tu man atvedi no Krabjlandes? Aizmirstot par rētu, par zaudētajiem matiem, par pušumiem mutē, par reiboņiem, nelabumu un ar to visu saistītajām bailēm, viņi bija atsitūši vēža uzbrukumu. Un tieši tad, kad viņi sāka svinēt, beidzot tuvodamies kaut kam normālam, — še tev. Tā šķita kā visbriesmīgākā nodevība, taču Freds zināja — ja vienreiz viņiem tas izdevās, tad izdosies arī tagad. Viņš atkārtēja, ka finansiāli viss būs labi — gadījumam, ja viņa justos vainīga par to, cik daudz izmaksā vēža piebeigšana. Freds bija gādnieks — vienmēr tāds bijis, vienmēr būs —, pensionēts automašīnu pārvadātājs, kurš bija sācis strādāt jau trīspadsmit gadu vecumā. Bet pats galvenais, viņš bija vīrietis, un par savējiem viņš rūpējās. Tur neviens neko nevarēja iebilst.

Glorija nolika nazi un dakšiņu, paberzēja vīrsdeguni, un, kad atkal ierunājās, viņa izklausījās pagurusi un pacietīga kā sava veida mocekļi; viņš

Stāvēdams vienās apakšbiksēs un zeķēs, viņš atlika banknotes vietā un pārmeklēja Glorijas naktsskapīti

atcerējās, kā tas viņu bija kaitinājis. «Fred, tu nedzirdi, ko tev saku. Es teicu, man pietiek. Ja reiz tā stunda pienākusi, tad pienākusi.»

Tobrīd viņš Glorijai neticēja, bet neilgi pēc tā vakara viņam sāka likties, ka Glorijas drēbes ož pēc dūmiem. Sākumā viņa pamēģināja parastās atrunas — ož tāpēc, ka citi viņas klātbūtnē smēķē, taču tad viņš atrada puspaciņu zem viņas mašīnas aizmugurējā sēdekļa. Konfrontācijas brīdī viņa dzīvojamajā istabā lasīja, brilles noslidējušas uz deguna. Viņš svieda viņai ar paciņu, un tā trāpīja viņai krūtīs.

«Laikam esi izlēmusi,» viņš brēca.

«Dzīvot tā, kā gribu dzīvot?»

«Tu gribi teikt — mirt tā, kā gribi mirt!» Un tad viņa teica: «Kāda starpība?»

Viņa mani soda, tas nu ir skaidrs, un Fredam sažņaudzās iekšas no domas par visu, ko Glorija nesaka, no kā viņa norobežojas ar tādām banalitātēm kā «normāli», atbildot gandrīz vai uz jebkuru jautājumu. Freds bija drošs, ka viņa kaut kā redz viņam cauri, ka, grauždamies viņas ķermenī, vēzis dāvājis viņai sava veida dievišķas zināšanas apmaiņā pret to, ko tas atņēms.

Kad Glorija skatījās uz viņu, Freda sajuta, kā tiek izgaismoti viņa pārkāpumi: lakstošanās ap citām sievietēm, tas, ka viņš bija liedzis Glorijai tikt pie bērniem, jo negribēja sevi apgrūtināt ar viņu vajadzību nastu. Tāpat viņa zināja par personīgajām izklaidēm paredzēto naudu, ko viņš bija paslēpis maka slepenā nodalījumā; par riebumu, ko bija sajutis, gan pirmoreiz uzzinot par audzēju, gan pret viņas ķermeņa vārgumu; par viņa nepatiku par mainītajām lomām, ņemot vērā, ka viņa bija par deviņiem gadiem jaunāka un tieši viņai būtu jābūt aprūpētajai. Un tad vēl visļaudīgākā iespēja — ka Glorija varētu sajust viņa šausmīgās bailes palikt vienam, viņa kauna rūgtumam izšķīstot viņai uz mēles. Glorija zināja, ka, palicis viens, viņš būs īsts glēvulis, un šķita, ka savā ziņā viņai šī doma patik.

Freds iegāja iekšā viens, vilkās cauri pusotra stāva četrstābu mājai, kura piederēja viņiem bez kādiem apgrūtinājumiem un kura, kā viņa nereti sacīja, bija viņiem diviem par lielu. Viņa domāja, ka viņš to nopircis tāpēc, ka vēlas ģimeni, bet viņam vienkārši patika pushektārs zemes mājai apkārt un doma, ka tā viņam pieder. Gadu gaitā viņš bija ļāvis Glorijai piepildīt istabas ar mākslas darbiem, augiem un retām grāmatām, ja jau tās nevarēja piepildīt bērni.

Guļamistabā viņš novilkā zābakus un ādas jaku. Pletkreklu un apakškreklu nometa uz augošā drēbju kalna, ko Glorija vēl nebija izmazgājusi, tad izkāpa no biksēm un vēlreiz pārbaudīja, vai desmit svaigās banknotes — visas simtnieki — aizvien vēl ir maka slepenajā nodalījumā. Izņēmis banknotes, viņš pārlaida pirkstus to ielocītajām malām, pasvārstīja to smagumu plaukstā. Kad viņš vēl bija bērns, bet vecākās māsas jau gāja uz randiņiem, viņš dzirdēja, ka māte bridina meitas katr-

reiz, kad tās sāka tikties ar jaunu puisi, un dod viņam naudu, ko paslēpt zeķē. Viņš iepriekš nekad nebija redzējis, ka viens vai otrs no vecākiem tik brīvi apietos ar skaidru naudu, taču tad, kad pienāca viņa kārtā randiņiem, tēvs vienkārši pateica: «Nepadari viņas grūtas.» Fredam tā arī gāja secen lekcija un nauda neparedzētiem gadījumiem, un viņš jutās apdalīts. Ja nu viņam nākas bēgt?

Turot rokā naudu, Freds sajuta tādas kā vēsas tirpas, neracionāla prieka pulsāciju, iedomājoties, kā viņš iesēžas savā bjuikā un aizbrauc prom no šejienes. Varbūt viņš pametīs Floridas purva dvingu un atgriezīsies mājās — tēva celtajā mājā kalnu pakājē Tenesī. Varbūt viņam līdzī būs Hilda, sēdēs mašīnā līdzās, un viņas brīnišķīgie, biezie mati plīvos vējā. Viņš iztēlojās viņas sarkano lūpu smaidu, viņas plaukstu uz savas rokas — un vai tas nav visilgotākais? Skaista sieviete, kura ar mieru būt tavā tuvumā?

Stāvēdams vienās apakšbiksēs un zeķēs, viņš atlika banknotes vietā un pārmeklēja Glorijas naktsskapīti, kā vienmēr, kad paša fantāzijas uzdzina paranoju. Neko viņš tur neatrada — ne slepus noglabātu naudu, ne bēgšanas plānu, tikai neatvērta *Virginia Slims* paciņu. Viņas mazie spitības kociņi. Viņam gribējās tos izmest miskastē, bet tam nebūtu nozīmes. Vienmēr bija vēl kāda paciņa. Freds aizvēra atvilktni, tad devās uz vannasistabu novilkāt atlikušos apģērba gabalus. Kails viņš nostājās uz svariem un aizvēra acis. Kad viņš tās atvēra, izrādījās, ka svars nav mainījies, neraugoties uz visiem pārkāpumiem, kas, omulīgi saritinājušies, dusēja viņā.

Nākamajās dienās Freds redzēja nemierīgus sapņus: Glorija izkar pagalmā zāvēties asinim notraipītus palagus; Glorija stāv viņam pretī, bet aiz muguras viņai tukšas debesis; Glorija prom, un šī prombūtne izdzēsusi pārejo pasauli. Kādu nakti viņš piepeši pamodās satraukts un apjucis un pastiepa roku, lai pataustītu, vai viņa tur ir, — viņas sikais augums gulēja uz sāna, precīzs kā asmens. Viņš pavilka viņu sev tuvāk un piespiedās pie viņas, vēlēdamies, kaut viņš spētu viņu iespiest savā ķermenī. Par atbildi Glorija pieklāvās viņam, un viņi neveikli atbrīvojās no nakts drēbēm.

Kaila, kauliem sitoties pret Fredu, Glorijas realitāte ielauzās telpā kā pātagas cirtiens; viņa šķita lepojams ar savu neglītumu, ar to, kāda viņa pamazām kļuva. Viņa saņēma viņa lūpas ar savējām, un Fredam šķita, ka viņš tās mutē sagaršo slimību. Viņš nodrebēja aiz riebuma, kurš nez kāpēc uzbudināja, un viņš iegāja viņā, savas mīlestības un riebuma pārņemts. Kustēdamies zem viņas, viņš saņēma plaukstās viņas agrāko miesu. Viņš stenēja: «Glorij, Glorij, Glorij,» taču pagātne neatgriezās. Bija tikai viņa jaunā sieva, izģindusi un vieda, un tumsā viņa Fredam uzsmaidīja, kā šķita, ar nicinājumu.

Glorijas elsas pārtapa gārgšanā, un, briesmīgi klepodama, viņa noslidēja no viņa auguma un saguma uz palagiem. Kad beidzot klepus pārstā-

Ilustrācija —
Sabīne Kjahjare

ja un viņa pieslējās sēdus, ar plaukstu virspusi slaucidama muti, Freds jautāja: «Asinis?» Glorija neatbildēja, bet sāka meklēt naktsgaldiņā cigaretes. Viņa lūpas sakniebās pašas no sevis. «Tu dien nevari sagaidīt to kapu.» Glorija izdvesa kaut kādu skaņu, viņš nesaprata, vai tas bija klepus vai smieklis. Pagriezusi viņam muguru, viņa lēni apģērbās, un pat pustumsā bija redzams izspiedies mugurkauls, turpretim sejas izteiksme, kad viņa pienāca pie gultas viņa pusē, bija izplūdusi. Fredam gribējās iedegt lampu, lai viņu atpazītu, savu Gloriju, taču viņas acu skatiens neļāva viņam pakustēties.

«Zini, jo tuvāk tas nāk, jo skaidrāk es redzu,» viņa teica un aizgāja pūst zilus dūmus pret mēnesi. Freds gulēja nomodā visu nakti, prātodams, kāpēc viņa, kā šķiet, nebaidās un vai viņa aizvien vēl viņu mīl, taču viņš bija tik nobijies, ka nespēja to pajautāt.

Otrdienās viņš sāka palikt *Albatrosā* līdz slēgša-

nai, uzkavēdamies ilgāk, lai pavadītu laiku Hildas apstiprinošajā sabiedrībā, lai gozētos alus un vaņiņas smaržā, ko izstaroja viņas āda. Viņam patika iedomāties, ka tieši viņš personīgi atbildīgs par to, ka bārā deg gaisma, ka viņai būs galdā maltīte, ka viņš kaut kādā ziņā ir atbildīgs par pašu meiteni — Hildas uzticamā labsirdība bija viņa paša atspulgs.

Aprija vidus piektdienā atgriezoties mājās no friziera, Freds dzirdēja, kā otrpus durvīm zvana telefons, kamēr viņš rakņājas kabatās pēc atslēgām. Divi zvani. Trīs. Ar niknu grimasi sejā viņš iebāza atslēgu slēdzenē un tad klupšus krišus steidzās iekšā, nolamādamies, kad nobrāza nesen nopulēto kurpi. Viņš mani, ka Glorija ir mājās dziļumā, un nesaprata, kāpēc viņa necēl. Pēc piektā signāla viņam izdevās atbildēt. «Mora kungs.» Parasti aprautā Glorijas onkologa balss izskanēja kā nopūta. Viņš izklausījās atvieglots. «Es cerēju, ka atbildēsiet jūs.» Muskuļi Freda krūtīs saspringa.

«Kā varu līdzēt, dakter?»

«Jūsu sieva šodien atnāca uz pārbaudi, bet baidos, ka viņa piedraudēja vērsties pie cita ārsta. Kā jūs zināt, esmu kategoriski pret viņas lēmumu atteikties no starošanas.» Viņš turpināja par savām profesionālajām raizēm, par savu atbildību Hipokrāta zvēresta priekšā, par savu reputāciju. Viņš teica Fredam, ka Glorijas ārstēšana ir laika jautājums. Varbūt atlikuši tikai dažī mēneši. «Es zinu, ka mani viņa neklausīs, bet cerēju, ka varbūt jūs viņu pārliecināsiet. Mora kungs?»

«Jā, es klausos,» Freds teica, ar skatienu nomēridams gaiteni līdz viņu guļamistabai.

«Atvainojiet, dakter, es... Vai varu jums atzvanīt?»

Viņš nolika klausuli un brīdi stāvēja, turēdams uz tās roku, it kā cerēdams, ka tad, ja gaidīs pietiekami ilgi, zvanīs atkal un šoreiz spriedums būs cits. Kad tas nenotika, viņš smagiem soļiem devās uz guļamistabu. Glorija glieti locīja drēbes somā — tas bija priekšmets liksmi rozā krāsā, kas nemaz neatbilda istabā valdošajai gaisotnei.

«Tas bija dakteris Hauards, vai ne? Muļķis. Zini? Viņš mani reģistrējis slimības vēsturē kā «nepakļāvīgu!» Viņa ietūcija somā pāris kleitu. Tās bija mazas, gluži kā leļļu drēbītes, un viņš brīnījās, ka viņa vispār ir reāla.

«Es no viņa atbrīvošos. Man vajadzīgs ārsts, kas ir manā pusē.»

«Kā lai kāds varētu būt pusē, kas ir nenormāla?» Freds teica. Viņai nevajag viņu sodīt. Vai tad grēcinieks vienmēr nesoda sevi? Viņš juta, ka acu kaktiņos sariešas kodīgs siltums, un ienīda viņu par to.

«Fred, tu nezini, kā tas man bija pirmajā reizē.»

«Es taču tur biju! Es biju tieši tev...»

«Tev. Nav. Ne. Jausmas.» Glorija piegāja un saņēma viņa rokas, taču viņa pirksti neatbildēja. «Vai tu mani tādu gribi? Dzīvu mironi?»

Viņš vienkārši viņu gribēja, punkts, taču viņš to neteikis, viņš nesagādās viņai to prieku redzēt, ka viņš ir salūzis. Viņš ar žestu norādīja uz somu.

Cilvēki diez ko nesaprot augšupejošu mobilitāti. Mūždien pastieptas rokas, prasot kaut ko

«Tu aizej.» Viņš jutās piekrāpts. Nekādu pazīmju nebija; viņš bija meklējis. Viņš gribēja pajautāt, kur viņa paslēpusi naudu.

«Vienkārsi aizbraukšu uz dažām dienām apciemot mammu un māsu,» viņa teica. «Kamēr vēl varu. Kamēr viņas mani vēl var atpazīt.» Lidojums bija rīt pēcpusdienā.

Freds sajuta nepārvaramu vēlmi ar dūri notriekt somu no gultas. Izsvaidīt drēbes, sadedzināt tās, piekēdēt viņu pie gultas stabiem, un Glorija to redzēja.

«Tu gribi, lai palieku, bet tad tā arī saki.»

Freds gara acīm redzēja sevi noslīgstam ceļos, kā pirms tiem daudzajiem gadiem, kad viņš Gloriju bildināja. Viņš varētu viņu apkampt, pieglaust seju pie viņas gurna. Viņš varētu dot viņai visu, ko viņa vēlas, un čukstēt: «Nenožūdi tajā aukstajā tukšumā.» Taču viņa lepnums un bailes viņam to neļāva. Viņš ieklepojās. Atkāpās no viņas. Pajautāja, vai nevajag aizvest.

Tagad, kad vairs nebija matu, Glorijas sajūtas nepārprotami atspoguļojās viņas sejā. Viņa skatījās Fredam acīs, līdz viņš bija spiests novērsties.

Viņa atglauda dažus friziera neskartus matus viņam no pieres un pateicās par piedāvājumu. Viņa turpināja kravāties. Freds pasmaidīja, lai noturētos uz kājām. «Kad atgriezīsies, aizbrauksim uz Seintpītu. Pavadīsim nedēļas nogali pie liča. Ko saki?»

«Man tas patiktu,» Glorija teica, bet viņas vārds nebija prieka.

Nākamajā vakarā *Albatrosā* bija daudz cilvēku, troksnis un drūzma. Freds nebija radis pie šādiem apstākļiem un nebija drošs, ka viņam tie patīk. Pēc tam, kad viņš bija nogādājis Gloriju Džeksonvilas lidostā, lai viņa paspētu uz savu lidojumu divos, viņš bēdīgs bezmērķīgi braukāja apkārt pa pilsētu, līdz galu galā attapās bāra autostāvvietā un blenza pret sauli uz mazo, piezemēto ēku, it kā nesaprazdams, kā tur nokļuvis, bet tad apjauzdams pat pārāk labi, ka viņam nav, kurp citur iet. Nokaunējies viņš sēdēja mašīnā ar nolaistiem logiem, līdz četros redzēja, ka bārā ieiet Hilda; tad nogaidīja vēl pusstundu. Freds nervozi iegāja bārā, cauri bikšu kabatām bungodams pa ciskām. Durvis viņš apstājās, domādams, ka varbūt labāk iet projām, bet tad viņu pamanīja Hilda. «Paskat vien! Pagodinājis mūs ar savu klātbūtni sestdienā!» viņa izsauca, un viņš momentā nomierinājās. Viņu te gaidīja; Hilda viņu gribēja, un Freds atguva pašapziņu. Viņš izņēma rokas no kabatām un pasmaidīja, sajuzdamies kā tieši tas vīrs, par kādu viņš sevi uzskatīja. «Džimu ar kokakolu?»

«Pareizi, mazais.»

Žakete nost, un Hilda atnesa viņam dzērienu, un apmēram pirmo stundu viss šķita kā parasti. Vienīgi tagad viņš sēdēja plecu pie pleca ar skaļiem jaunāka izskata apmeklētājiem, kuri spītoja pie bāra, gaidīdami, lai viņiem pievērs uzmanību, un vai pie katra otrā malka kāds viņu pagrūda, un dzēriens izlija. No automāta dārdēja komercropa

mūzika — nepazīstama priekošana pie sintētiska ritma —, un viņš vēroja, kā ļautiņi gorās pa visu bāru, it kā jebkurš tukšs laukumiņš būtu deju grīda.

«Kā tādā draņķa klubā,» viņš īgņojās, kad Hilda beidzot nostājās viņa priekšā. Gandrīz tukšajā glāzē no ledus bija palikušas tikai drumsļas. Viņam nepatika šī Hilda — āda spīdēja no sviedriem, uzbudināta no steigas un visiem jaunajiem ķermeņiem un pārāk aizņemta, lai aprūpētu viņu.

«Sestdiena,» viņa paskaidroja un — nevižīgi, kā Fredam likās — pagatavoja viņam vēl vienu dzērienu.

Lielais vīrs, kurš sēdēja Fredam pie labā sāna, samaksāja rēķinu un aizgāja, taču, pirms viņš paguva nopriecāties par lielāku plašumu, vietā iesēdās cits ķermenis. Aizkaitināts un vēl vientuļāks nekā pirms ierašanās šeit, Freds centās sev iegaltot, ka ātri iztukšos dzērienu un prom.

Turpmāk viņš pacentīsies turēties pie otrdienām, un viņš nosmaidīja pie sevis, jau iztēlodamies, kā viņš pa jokam norāj Hildu par slikto apkalpošanu šovakar, likdams viņai justies nedaudz vainīgai un pacensties vērst visu par labu.

Jaunais blakussēdētājs piebikstīja Fredam pie pleca, un Freds redzēja, ka tas nav nekāds vīrietis, varbūt tik tikko sasniedzis vecumu, kas ļauj uzturēties bārā. Galvā vīrs pakāpeniska griezuma viņam bija balta beisbola cepurīte, mugurā zaļš džemperis ar dažiem caurumiem pie apkakles, bet kājās melnas *Dickies* zīmola bikses ar zemu jostas vietu, gluži tāpat kā katram otrajam zaļknābim bārā.

«Cik pulkstenis?» puika jautāja.

Vispirms Freds no krekla kabatas izņēma ķemmi un pārlaida matiem. Tad viņš pavilka uz augšu piedurkni, lai paskatītos pulkstenī. Tam bija zeltīta ciparnīca ar lieliem cipariem un ādas imitācijas siksnīņa. Cilvēki parasti uzskatīja, ka tas ir *Rolax*, taču viņš nemūžam nemaksātu tādu naudu, lai vienkārši zinātu, cik pulkstenis.

«Bez ceturkšņa deviņi.»

«Paldies,» puika teica, tad pastiepa roku. «Antonio. Nu, draugi mani sauc par Toniju.»

«Freds. Patīkami.» Viņš paspieda Tonija roku ļabi spēcīgi, un kaut kas izmainījās puikas vaibstos.

«Mans paps vienmēr teica — pēc tvēriena var pateikt, vai darišana ar godīgu vīru.»

Freds saslējās. «Tavs paps nav melojis.»

«Baigi biezs te, ne?» Tonijs teica un, saraucis pieri, pagriezās pret Hildu, kura aizvien vēl nebija pieņēmusi viņa pasūtījumu. Arī Freds paskatījās — viņa bija otrā letes galā un par kaut ko uzjautrinājās kopā ar vienu no cepējiem, kurš pasniedza viņai groziņu ar taukainiem sīpolu gredzeniem. Viņas roka pakavējās uz viņējās.

«Briesmīga apkalpošana,» viņš nīgri teica, tad pievērsās puikam. «Ko dzersi?»

«Nezinu. Varbūt alu. Budveizeru?» un, kad Freds iesmējās, Tonijs pajautāja: «Kas ir? Par zaļu?»

Viņš pamodās uz asfalta vienatnē, savērptais ķermenis pa pusei zem svešas mašīnas

«Varbūt. Ar ko nodarbojies, zaļknābi?»

Tonijs mācījās arodskolā par mehāniķi — viņš zināja, ka tas ir vērtīgs arods. Viņš teica, ka gandrīz neviens no viņa vecuma jauniešiem neprot pat riepu nomainīt. Freds piekrita, ka tas tiesa, un Tonijs apvaicājās: «Un jūs, ser?»

«Vedu mašīnas, trīsdesmit piecus gadus.» Viņš nepieminēja, ka ir jau pensijā.

Tonija uzacis pazuda zem cepurītes. «Oho, pilnīgi neticami.»

«Kas tad?» Freds jautāja, gatavs aizstāvēties.

«Mans paps arī to darīja. Uz tām divstāvu platformām?» Kad Freds pamāja, viņš piebilda: «Tas nu ir viens godīgs darbs. Tur bez iemaņām nevar.»

Puikas respekts sildīja Fredu līdzīgi burbonam. Bija redzams, ka šis puisis audzināts pareizi; ja viņš būtu kļuvis par tēvu, tāds būtu arī viņa dēls. Viņš nolēma vēl brīdi uzkavēties. Freds pievērsa Hildas uzmanību ar spalgu svilpienu, kas izlauzās cauri telpas murdoņai. Viņa paskatījās pāri plecam, lūpas glīti pavērtas. Cepējs aizslidēja atpakaļ virtuvē, kur arī bija viņa istā vieta. «Dzērienu manam draugam. Divus, uz mana rēķina,» Freds teica, paceldams savu glāzi.

Hilda atnesa viņiem džimuz ar kokakolu, saraukusi degunu, it kā viņai būtu kāds iemesls dusmoties. «Varbūt vēl kaut ko?»

Freds uz viņu neskatījās. Viņš ar ikšķi braucēja kondensātu uz glāzes sāna, noslaucīja pirkstu pret leti. Tad viņš uzmeta uz tās divdesmitnieku, ļaudams naudai runāt savā vietā. Viņi abi pasūtīja bāra īpašo piedāvājumu — burgeru ar ceptiem siļķiem, Minsteres sieru, ķiploku majonēzi —, un, kamēr viņi ēda un turpināja dzert, Tonijs uzdeva daudz jautājumu. No kurienes tu esi? Cik tāda mašīna maksā? Un tāds pulkstenis? Un tāda māja? Jo Freds vairāk reiba, jo vaļīgāka kļuva viņa mēle. Viņš teica, ka ir pacēlies no nekā. No ģimenes — ne plika graša. «Bet tagad man ir tā foršā mašīna. Šis foršās drēbes. Man pieder zeme!» Viņš ar sparu lika glāzi atpakaļ uz letes, dzērienam izšļakstoties pāri malām. «Cilvēki diez ko nesaprot augšupejošu mobilitāti. Mūždien pastieptas rokas, prasot kaut ko. Tikai ne es! Es par savējiem rūpējos!» Vairāki cilvēki paskatījās viņu virzienā, noraizējušies, aizkaitināti vai uzjautrināti.

Arī Tonijs viņu vēroja piesardzīgām un spožām acīm. «Varu derēt, ka tava kundze arī ir īsta skais-tule,» viņš teica, un Fredam sagriezās vēderā, kad viņš iedomājās par Gloriju, kura ir prom.

Atspiedis galvu rokās, viņš piekrita, ka ir gan. Ar trauklupatu pienāca Hilda, nošūpoja galvu, satīrīja slapjumu Fredam priekšā, un Tonijs pieliecās tuvāk viņa ausij. «Smukāka par viņu, vai ne?»

Freds strauji pacēla galvu, lai novērtētu Hildu. Ja viņš noliktu abas blakus vienā vecumā, Glorija būtu divreiz pārāka. Taču, ja neskaita šo vakaru, Hilda bija bijusi laba pret viņu; viņi bija draugi! Viņš gribēja parādīt Tonijam, ka viņam vēl ir iekšā, ka viņš vēl ir īsts vīrs. Viņš satvēra Hildas rokas locītavu un vilka viņu pie sevis, kad viņa jau gāja

projām.

«Neskrien,» viņš šļupstēja, pūlēdamies noturēt viņas skatienu. «Paliec un iepazīsties ar manu jau-no draugu.»

Hilda iesmējās un mēģināja atbrīvot roku no viņa tvēriena, taču Freds spieda to ciešāk. Otrreiz viņa iesmējās jau mehāniski un piespiesti. «Fred, man sāp.»

«Nu, paliec taču,» viņš asi teica. Kāpēc neviens nekad neuzkavējas?

«Fred. Laid vaļā.» Vārdi smagi noplakšķēja starp viņiem. Freds nopētīja viņas seju un nosprieda, ka viņa nav nemaz tik glīta, tikai jaunība viņu padarīja īpašu. Tādu kā viņa viņam bijis tūkstošiem. Juzdamies pārāks šajā pārliecībā, viņš atlaida plaukstu un ļāva, lai viņa iet, savilcis seju naidīgā izteiksmē.

Puika viņam līdzās to visu noskatījās, un Fredam svila ausis.

Freds vēroja, kā Hilda aizsteidzas atpakaļ uz bāra galu, kur, atspiedies pret leti, gaidīja glumais pavārs. Berzēdama rokas locītavu, viņa kaut ko viņam pateica, un puīša stulbā seja, cieši sakniebtām lūpām, strauji pagriezās Freda virzienā. Freds izrāva udeņainā dzēriena atlikumu. «Kā tad,» viņš nomurmināja, «nāc vien un pamēģini, vecīt.» Viņš strauji piecēlās un uzstīvēja mugurā žaketi.

«Nepaliksi uz vēl vienu?» Tonijs ar troksni nolika savu tukšo glāzi uz letes, un Freds pavīpsnāja. Viņš bija iekritis tieši puikas slazdā; puika tomēr bija kārtējais neveiksminieks ar pastieptu roku, bet Fredam nekas nebija jāpierāda ne viņam, ne kādam citam. Viņš puikam teica: «Vai tu no manis neesi jau dabūjis diezgan?»

Freds izsoļoja no bāra ar karstu dusmu atsperi krūtīs. Klusā stāvvieta grima pustumsā. Šajā gaismā ēka izskatījās noplukusi, tā nebija viņa apmeklējumu cienīga. Viņš nospļāvās zemē un nozvērējās nekad te vairs neatgriezties. Freds sasniedza bjuiku, un, kamēr tumsā grābstījās pēc atslēgas, cinīdamies ar reibumu un kaunu, ap kaklu viņam apvijās roka; viņš izmeta no rokām atslēgu saišķi, un galvā viss satumsa. Rokas tvēriens kļuva ciešāks, un, kad Freds beidzot sāka cinīties pretī, tā turēja viņu jau pavisam stingri.

«Man sāp,» viņš gārdza, pārsteigts, ka tieši tā tas arī bija, taču tvēriens turpināja žņaugt viņa elpvadu, līdz elpa šķita vārgā tērcītē plūstam plaušās gluži kā aizdambētā notekā, lēni un vēl lēnāk.

Redzeslauka malas aptumšojās, taču skaņas pieņēmas spēkā — zālē čirkstošie circeņi, šosejas nepārtrauktā dunoņa. Virieša vienmērīgā elpa. Freds sagrāba viņa roku, un viņam izdevās pagriezt galvu un ieraudzīt Tonija drūmā apņēmībā savilkto seju, un tad tā — un viss pārējais — iegrima tumsā.

Viņš pamodās uz asfalta vienatnē, savērptais ķermenis pa pusei zem svešas mašīnas. Tur, kur bija stāvējis bjuiks, bija tikai atkritumi un tumšs eļļas traips, kas pletās platumā. Maks bija atvāzts līdzās viņa vaigam. Riklei pulsējot, Freds ar pū-

lēm piecēlās. Viņš pacēla maku un pārmeklēja to, murminādams: «Nē, nē,» it kā šī skandēšana varētu padarīt notikušo par nebijušu. Vadītāja apliecība bija uz vietas, tāpat visas kredītkartes, taču skaidrās naudas galvenajā nodalījumā nebija. Freds aizvēra acis, pirms atvērt slepeno nodalījumu. Tā vēl tur ir, viņš cerēja, bet, protams, tās tur nebija. Izpriecu nauda, laulības gredzens, bjuiks — viss prom. Tonijs bija atstājis viņam pulksteni — nebija uzķēries. Apstulbis no kauna, Freds iestreiņpuļoja atpakaļ bārā.

«Sauciet policiju!» viņš iesaucās, un bārs noklusa, visas acis pievērsās viņam. «Mani aplaupīja!» Sākās jezga. Vairāki vīrieši metās uz stāvvietu, it kā tur vēl varētu būt Tonijs; kāds aizveda Fredu līdz bāra ķeblim, un apmeklētāji pašķīrās, dodami viņam vietu. Kāda sieviete ar kuplu copi un spīgulīšiem uz garajiem lakotajiem nagiem piedāvāja viņam savu ūdens glāzi. «Neesmu iedzērusi ne malciņa,» viņa teica. Hilda, kas tobrīd no aparāta pildīja glāzē lejamo alu, strauji aizvēra krānu, izvirpuļoja no aizletes un nozuda virtuvē.

Freds smagi atkrita uz ķebļa un saviebies masēja kaklu. Spoguļi virs letes viņš redzēja, ka uz ādas jau parādās zilumi — violets pamazām plešas zem sarkanā. Pārējie apmeklētāji izteica viņam automātisku līdzjūtību un sašutumu.

«Traki gan,» vīrieši murmināja, rokas kabatās sabāzuši un taustīdami savus makus. Freds pieņēma viņu seklos mierinājumus, sajuzdams slideno bāra leti zem plaukstas un arī Tonija spēcīgo roku, kas spieda viņa adamābolu; tāpat viņš prātoja, kā Tonijs novilcis viņam no pirksta gredzenu — maigi, kā milnieks. Nez, vai tas puika nolaidis viņu zemē saudzīgi vai nometis strauji, visus šos 95 kilogramus, kā bezvērtīgu kartupeļu maisu.

Policija ieradās tūlīt pēc slēgšanas, abi bija baltie, abiem bija zilās acis un isi apgriezti mati, un abi ienāca tā, it kā viņiem piederētu viss šis pasaules laiks. Freds apslēpa savu nepatiku un paskaidroja, kas noticis. Hilda veselās piecas minūtes slaucīja vienu un to pašu letes nogriezni un klausījās. Policisti visu pierakstīja, tāpat darija Hildas priekšnieks, kurš centās izskatīties oficiāls ar savu dzelteno bloknotu, uz kura bija rakstīts «Incidentī». Freds jutās nerespektēts, noguris un svarīgs. Viņš teica: «Viņš būtu varējis mani nogalināt.» un tad ieturēja pauzi, lai redzētu, kādu iespaidu tas atstāj uz Hildu, taču sejai priekšā kā aizkars šūpojās mati, un viņš palika neziņā.

Policisti iztaujāja dažus no apmeklētājiem, kas vēl uzkavējās bārā. Uz jautājumu, vai kāds redzējis, kurp vīrietis devies, «nē» atbildēja viens no apmeklētājiem, priecīgs, ka viņam ko pajautā. «Bet es redzēju, ka viņš aiziet. No tā, kā viņi sarunājās, es nospriedu, ka viņi ir draugi.»

«Draugi?» Freds ieķērcās, acīm neticīgi izspiežoties. «Vai laipni izturēties ir noziegums?» Visi sāka runāt cits caur citu, vēlēdamies, lai tiktu uzklauts viņu viedoklis, un policisti paaicināja Fredu projām no letes, lai uzdotu jautājumus klusākā

stūrītī. Viņš pagriezās pret Hildu, atklāti skatījās uz viņu un deva viņai iespēju atmaksāt viņam visu, ko viņš bija samaksājis viņai. «Tu taču pagaidīsi, vai ne?»

Hilda pagriezta muguru un kārtēja kasē čekus. «Mm, skaidra lieta, Fred. Varbūt tiešām varu vēl britiņu uzkavēties,» viņa teica, taču jau pēc dažām minūtēm viņš redzēja, ka viņa iznāk no aizletes, salocījusi priekšautu glītā četrstūrī un piespiedusi to pie krūtīm. Cepēja roka bija apskāvusi viņas vidukli, tā pavisam ērti, un viņa aizgāja, ne reizi pat nepaskatījusies atpakaļ. Freds nesavaldījās, un no rīkles viņam izlauzās iss šņuksts, un policisti novērsa skatienu. Viņš turpināja atbildēt uz viņu jautājumiem — jā, nē, jā, nezinu —, mēle mutē bija kā no svina. Policisti teica, ka piezvanīšot, kolidz būs kādi jaunami. «Nu, mašina gan jau drīz vien atradīsies, aptīrīta un sadedzināta kādā pamestā laukumā,» viens no viņiem teica tā kā pārāk liksmi, «bet par puiku es tik drošs nebūtu. Šādas lietas parasti tiek uzsāktas un tūlīt arī pabeigtas.» Viņi pabeidza savu ziņojumu un piedāvāja aizvest Fredu mājās, un, kad viņi iesēdināja viņu mašīnas aizmugurē un aizvēra durvis, viņš saprata, ka tobrīd visvairāk izskatās pēc noziedznieka.

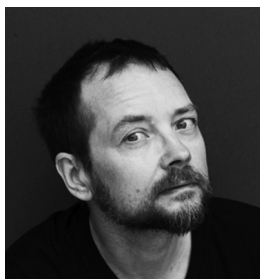
Freds paķēra lieko atslēgu no mākslīgā akmens apakšas netālu no kāpnēm un iegāja mājā. Tā sliģa blīvā klusumā, ārdurvju klikšķis, viņa soļi, jebkurš troksnis gludi pazuda šajā klusumā, it kā viņa būtnei nepiemistu nekas fizisks. Ko gan viņš būtu atdevis, lai tagad iezvanītos telefons, satricinot šo briesmīgo, apsūdzošo klusumu, tik pilnīgu, ka viņam tas nozīmēja kaut ko mūžīgu un baismīgu, no kā viņš vairs nevar paslēpties. Viņš vēlējās, kaut ar labākām ziņām piezvanītu ārsts vai policisti, vai pat Tonijs — kurš vēl aizvien varētu būt labs zēns, kuram misējies, kurš varētu būt uzmeklējis viņa vārdu telefongrāmatā un gribējies pārliecināties, ka atstājis viņu dzīvu. Freds to vēlējās tik stipri, ka viņam šķita, viņš dzird zvānu, un viņš pieskrēja pie telefona, norāva klausuli no ligzdas un piespieda pie auss. «Glorija!» viņš sauca, kaklam sāpot, taču par atbildi dzirdēja tikai nepārtraukto signālu.

Freds juta, ka visas asaras, ko viņš nebija izraudājis iepriekšējā dienā ar Gloriju, uzmutuļo kā zelteris sakratītā pudelē, un dažas žēlastības pilnas minūtes viņš ļāva sev raudāt, bezpalīdzīgi un aizvilkdamies. Kad asaras bija iztukšotas, arī šis troksnis ātri vien izzuda. Freds noslaucīja puņķus ar krekla malu, tad noņēma no atloka zelta lāpstīņu un turēja to rokā, kamēr novilkta drēbes. Ar eļļu notraipīto žaketi, zābakus, bikses. Drēbes viņš pameta kaudzē priekšnamā un izgāja cauri visām tumšajām istabām, virpinādams rokā piespraudi, un gaiteni viņu pavadīja paša kailuma fakts. Guļamistabā žāvājās skapis, kurā vairs nebija Glorijas blūžu, viņas miļākā kurpju pāra, skapis, no kura sūcās vēl intensīvāka tumsa. Freds piegāja to aizvērt, un, iedams garām spogulim, viņš tajā neskatījās. ■

Jebkurš troksnis gludi pazuda šajā klusumā, it kā viņa būtnei nepiemistu nekas fizisks

Ojāram Vācietim — 90

**Pēc žurnāla *Domuzīme*
rosinājuma tapuši vairāki
Ojāra Vācieša (1933—1983)
dzejas motīvu iedvesmoti
mūsdienu autoru dzejojumi**

Māris Salējs

Māris Salējs Melnās bezdelīgas un sirds

1.
tas ir tik jocīgi — atpakaļdzimt
vienā no simtiem dziesmu
nodziedāt cauri bezjēgai tik silti
ka saulei būs vēl viena minūte laika
aizķerties mežam virs malas

viena degšana izstiepjas ilgāka
viens cilvēks un viena smilga
vienā augumā savu īso istumu
apjauš

2.
tas ir tā
pieskaries vēlreiz tam vārdam
tam cilvēkam, viņš nodedzinājis visus tiltus
un iededzinājis laikā. lasītāj
tas var nesāpēt

ja tev nevajag

pat nesāc

Elīna Vendija Rībena

Liepa Rūce

3.
tas
nekad nebūs tā

ugunstībā pārgājušais
nodedzina savu
memoriālo muzeju

mēs viņu pieminam

ar oglītēm...

Elīna Vendija Rībena

nāc roka, manā klēpī atlaidies
ir ausis rīts — no drūma murga beidzot
esmu atmodies

kā kumeļš mūžību kas miglās skrējis
nu tevis saukts es esmu
atradies

nāc roka, manā klēpī atlaidies
kā putns kas mieru nes caur nāvi
pie tevis esmu
ieradies

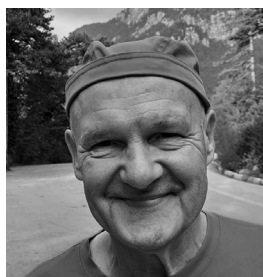
Liepa Rūce

Mūsu šaha dēļa lauciņi reti ir četrstūrains.
Meklējam ceļu,
Bet šķautnēs ielūzusi gaisma
Atsitas zaļa, violeta, oranža,
Atmirdz dzeltena un gaiši zila:
Nav iespējams prognozēt
Tavu nākamo soli,
Nedz izkalkulēt savējo.

Laidnis šļūc pa kreisi,
Tornis sabrūk,
Pāri laukumam auļojošie zirgi
Visi ir dābolaini.

Palīdzī saprast:
Ja pat plaukstā iežņaugtā
Magnētiski melnā vabolīte
Savu spārnū tumsā glabā varavīksni,

Vai drošāk
Izlaist gājieni?

Eduards Aivars

Daina Sirmā

Eduards Aivars

Mans gadījums

Izskatās, nekad nebūšu mierīgs nepārtraukti
Tā, ka citi skatās un apbrīno
Mans temperaments ir cits
Stop! Pagaidiet!
Nupat uznāca dvēseles miers, pa istam
Cik ilgi? Nu, nezīnu
Tas var iet līdz pat desmit minūtēm
Līdz, skatoties jūsu sejās
Modisies mazā trauksme
Opā, nu jau minūtes sešpadsmit
Mani pārņem sportisks miera azarts
Kā trenerim, kurš trenē dvēseles stāvokļus
Es meditāciju turu rezervē jau vairākas sezonas
Varbūt ir istais laiks
Nu nē, Dievs jau smejas

Daina Sirmā

Līdz pašām malām dzīve pilna mūzikas. (Ojārs Vācietis)

bloķētā klase pirmajā septembrī
pret jauniņo mūzikas skolotāju
jau tēmē svilpienus šņācienus kņadu

cik drūma cik sveša šī tonalitāte
jauniņais mūzikas skolotājs
apstulbst kā logā atsities putns
un ķeras pie vienīgā salmiņa pirmajā solā
kur si minors atviz Austriņas skropstās

Macats neztur nošu burtnīcas slogu
Macats izejas durvis
rauj gaisā flīģeļa vāku

jauniņais mūzikas skolotājs pārnesto nozīmju sanesumos
bloķētās klases priekšā noģērbjas gluži pliks
no zvana līdz zvanam peldināt flīģeli
Macata presto fortissimo
otrajā stundā viņš spēlē Mocartu ar apenītēm kājās
pēcāk atļaujas Mākenam pievienot balto pletkreklu ar kaklasaiti

pa pēdām uz pirkstgaliem literatūrā
ielavās klusā lasīšana
sākot ar Ivara Šteinberga vārsēm
beidzot ar gaismēnu rotaļām
sola biedra piedurknē

Kaspars Zalāns

Vēl ir indiāņu rezervācijas,
jo vēl paliek drusciņa
indiāņu.

Drīz pirmo
nevajadzēs,
jo pēdējo
nebūs.

Vēl ir rakstnieku rezervācijas,
jo vēl paliek mazliet
rakstnieku.

Baroti ar vīnu brokastīs,
šprotēm
vakarā.

Aiz stikla vērojam,
kā metāla rakstāmmašīnas
neritmā klab.
Cik šķērmi no viņu
sirmajām, nekoņtajām uzacīm,
plūskainajiem tvīda džemperiem.

Vēl ir mākslinieku rezervācijas,
jo vēl atlicis mazliet
mākslinieku.

Dzirdīti ar absintu brokastīs,
tulpēm
vakarā.

Aiz margām smīkņājam,
kā otu orģijas
notriepj sirmbāržus tikpat, cik molbertus.
Jaunietes ķiķina
starp pirkstiem
par «vecmeistaru» trīcelīgo stāju
un varikozes vēnām.

Vēl ir mūziķu rezervācijas,
jo vēl turas mazliet
mūziķu.

Stiprināti ar kokainu brokastīs,
zosakņiņām
vakarā.

No balkoniem viebjamies,
kā rūšainas trompetes gārdz,
trejstīgu vijoles id.
Kaut liktenis beidzot
apžēlotos
par viņu kataraktas ačtelēm,
sklerozes smadzenēm.
Un par mums.

Drīz beigsies viens baigs antieposs,
jo visu pēdējo vairs nebūs.

Kaspars Zalāns

Iveta Šimkus

Iveta Šimkus

kas vada balsi
cauri pilsētai naktī
kad ciet visi krogi
uz katra stūra pa nebūtībai
katrā dzejoli pa nāvei

kas uzplēš ievainojumus
no kuriem izplūst
dziedinoši avoti

guļ rīta drudzis
ar burbuļu trombozēm
un rišanas traucējumiem

bet caur šo nakti
smiedamās
vēl viena nīcība lavās un liekas
nav ne pilītes lavas
dusmu vai ilūziju

un caur šo nakti
viņš atkal aiziet
kā liekais
mīlēdams

un acis pilnas pelnu

Artis Ostups

Artis Ostups

Dzeja jaunatnei

1.
viņš nostājas uz kraujas un redz saistību starp miglu un sniegu
starp plaukstu un siekstu

dzeja jaunatnei

ja ledus ir sastingusi viļņu mūzika
kāds zem tilta klausīsies viņšos

dzeja jaunatnei

koki deg kā tūkstošiem Einšteinu
to gaismā var saskatīt gadsimtu

2.
viņš mira novembrī
kad gads tuvojas krastam
mans jaunais tēvs veda kapračus pār upi
Gauja metās Stiksā

tagad jādomā par melnās bezdelīgas un sirds saistību
tagad jādomā par kokiem kas ir ieputināti mūzikā

kur Ojāra Vācieša ielā
ieplūst Ludmilas Azarovas

Amanda Aizpuriete

dzeņi kaļ krustus

Amanda Aizpuriete ir astoņu dzejas krājumu autore, vēl divās grāmatās apvienota dzeja un proza. Saņēmusi Dzejas dienu balvu (2000) par krājumu *Bābeles nomalē*. Par Annas Ahmatovas dzejas izlasi — Latvijas Literatūras gada balvu par labāko atdzejojumu (2003). Ojāra Vācieša prēmija par krājumu *Turp* (2013). Par dzejoļu krājumu *Pirms izvākšanās* — Latvijas Literatūras gada balva un Dzintara Soduma balva (2021). Starptautiskajā Vilenicas dzejas festivālā Slovēnijā saņēmusi festivāla galveno balvu (2022).

būtu jau skaisti
sēdēt jūras krastā
uz bezrūpīgiem peldētājiem skatīties
sacerēt pantus
dziļi un haizivju šeit nav
smilšu pilis apdraud tikai garāmgājēju soli
bērni raud tikai par pazaudētu spēlmantiņu
sen mīļotais atbrien pa smiltīm noskūpstīt manu
saulē nobrūnējušo plecu
būtu jau skaisti

starp batāliju bezjēdzību tēta smadzenēs
un nenomazgājamiem zaudējumu traipiem
mammas sirdi
piedzimu
kā samierināšanās solījums
kam aizmirsts pajautāt
vai vēlas samierināšanos

gribēju patiesību
piedzimušai melu laikmetā
nācās iztikt ar pusvārdiem
ar fotogrāfiju driskām un atmiņu pelniem
no tiem niekiem būvēju savas nezināmās cilts
pagātņi
aizbūvējos gandrīz līdz saulei

tad virs debesīm sāka riņķot bumbvedēji
atgriezos sava tēta murgos
kuros patiesības vairāk
nekā biju uzdriksstējusies atzīt

dzīves atvadu skūpstis apsvilina lūpas
atgriešanās barbarisms noplēš kreveli
tavas lūpas tik kailas
tik kailas kā tu pirms nāves

šonakt iesārtens pilnmēness spoguļojās diķī
diķa krastā paveca sieviete spoguļojās savās
atmiņās
sommambulāsoļu virtene iepina viņus vienotā
rakstā

atmiņu mežā salido aizvien vairāk putnu
kaut gan nemaz vēl nav pavasaris
svīru spārnu sirpjī graiza tumīgo gaisu
šonakt tās nenolaidīsies
nav vēl atradušas ligzdošanas vietas
lakstīgalas treļļo
kaut līdz ausmai vēl tālu
strazdi svilpo kā nelabo piesaukdami
dzeņi pacietīgi kaļ krustus

neesmu gribējusi prast apstāties
kad tālais brauciens sācies
nav vairs vērts sašvīkot zemeslodi ar
bremzēšanas pēdām
vismaz kamēr neviens nav nobraukts
pēdējā laikā bieži attopos vietās
par kuru esību esmu tikai sapņojusi
baidos iztulkot no nez kādas senas valodas
ko man nozīmē pēdējais laiks
vīram sapņos pienāca telegrammas no
tenočitlānas
ar hieroglifiem uz māla plāksnītēm
viņš lasīja tās kopā ar mani

agorā
templi
vai krāmu tirgū tikušies
mēs joprojām tie paši
diez vai kaujaslaukā citādi kļūsim
kā allāž es alkainai tumsai par tuvu
tevi kā vienmēr svešāda gaisma
esmu ar mieru nolikt uz upurakmens
savu savecējušo seju
ja blakus noguldīsī pēdējo glāstu

kad mūsu nākamais trolejbuss apstāsies
ēdenes dārza vai šķīstītavas pieturā
kad rīgas nomales gaiss būs šķīsti rāms
un nimfas ar fauniem klirīgi dies

varbūt neizrunāto izrunāsim
varbūt sāpe stāsies
varbūt spēšu runāt par brūcēm
mācēšu pateikt
kā man šomūž trūcis

varbūt pastiepsi roku preti
pieglaudišu tavu plaukstu pie sava gurdenā
vaiga
tāda par neizdzīvoto alga

par sevi pastāstīju tev gandrīz visu
izņemot patiesību
tu par sevi izdziedāji man gandrīz visu
bez tām partitūras niansēm
kurās nenoslēpjama
var jau mums piemeklēt vārdus
ansītis grietiņa apmaldījušies
pasaku laukā
bet ko darīt
kad pasaku lauks pārvēršas kapsētā

tavs rokraksts pavada mani visur
jaunā mitekļi no pārceļojuša solida izdevuma
par viduslaiku gleznojumiem uz baznīcu
sienām
izslid grāmatzīmes vietā iestūķēts nebūtisks
dokuments
ar iepirkumu sarakstu otrā pusē:
«2 kg kartupeļu
mazliet jaučības
2 sīpoli
lētākais kausētais siers
veļas pulveris lētākais
un neskatīties atpakaļ»
sev sarakstus nesastādu
tu vēl no tās pirmsdatoru paaudzes
kura prot rakstīt ar roku
piedod
tavus pēdējos pantus vairs nespēju atšifrēt
nevienu datorā tos neatrast
piedod vēlreiz
redzu
kā tu tālajā maximā kasieri uzlūdz uz valceri
plānvidū
šarmants vecis ar uzburību nezcikreiz lauztu
snīpi
ar impērijas drupām zobu vietā
un kasiera — viņa tak patiešām visiem saprātiem
par spīti
nodiktēja adresi un telefonu
uz kuriem tu nenoreagēji
tāpēc ka uzstiepi visu iepirkumu sarakstā minēto
līdz manām durvīm
tagad man ir citas durvis un cita dzīves telpa
bet tavs rokraksts joprojām šeit

dzīves rotaļā aizrotaļāties līdz naktij
kurā pa istabu līdinās
neuzrakstītas

neizsūtītas
nesaņemtas vēstules
kā sirmas pūces ar liesmainām acīm
kā liķauta skrandas

rotaļa beigusies
pēdējais laiks sākt dzīvot pa istam
uzrakstīt neuzrakstīto
pat ja adresāta vairs nav

neprotu zagt
tagad apsveru
varbūt vērts iemācīties
sviesta paciņu vai ikru bundžu nečiepšu
ir kas iekārojamāks
rudens zelts
sēru sudrabs
pēdējās patiesības platīns
man joprojām vēl nepiederošs

ja nekas nemainīsies
manas pēdas paliks iemītas nākotnē
no šodienas nesaskatāmas
tāpēc ka taureņa spārnu putekšņus nepamana
uz ekskavatora kausa
nākotnē kāds arheologs prātos
kāpēc taurenis tik ilgi sēdējis
uz šī dzelzu skeleta
viņš pat manas spārnu krāsas atminēs

Ingmāra Balode

gaišāk mirdzoša
plaisa

Ingmāra Balode tulko un atdzejo galvenokārt no poļu valodas, pašlaik uz darbgalda Zbigņeva Herberta dzeja. Līdzdarbojusies arī atdzejas lauka paplašināšanā no ukraiņu valodas (kopā ar kolēģiem — Serhijs Žadans, *Harkivas Dinamo*, 2023), mēģinājusi iebrist bērnu literatūras tulkojumos no čehu valodas (turpinājums sekos). Māca studentus Latvijas Kultūras akadēmijā.

* * *

rej suns it kā mēs būtu laukos

durvis sitas no iekšpuses aizvērtup
aizvērtup aizvērtup noskan
mēlīte iekrīt
savā vietā
nosalst pa nakti

dubultā rūtī iesprūst skaļš stars

planētas sastājas durkli
durklis sasit pret stenderi asti

klusē suns it kā mēs būtu laukos
kur ij zvēru bijība pārņem
zem dzelžos kaltajām

* * *

gan jau neraudāsi nav vairs nekā tāda
nekādas pazudušas sieviņas ar vijolišu bunti
nekāda nojukuša pulksteņa kas iet sildīties
kafejnīcā pie rītausmas vārtiem
jau siena vienās plaisās no viņa
pleciem drebošiem

nav nekāda laika
kurā varētu paspēt
kurā nokavēt

neraudāsi ledus ir padevis labi
izkūstot skries pa tavu ielu
kā prieks

pasaki kurā plēvē stāv tas lakatiņš
labi?
pasaki kur mīt izglābtā smarža,
kur turpmāk paliks iegrimusi
mana seja?

dziest jau
akā gaismas

* * *

pagaidi tev tikai pajautāšu kā iet
studentu galvas iemērcas aprīļa pienā
beidzot viņi kaut ko pieraksta
savās punktētās burtnīcās

skrējiena trajektorija un maršruts zināmi

zināmi kam?

pagaidi es tev tikai pajautāšu
kurp skriet

kad linijas mūsu stadionā
kam pa vidu zied narcises
aizlēpo zaķi lec strazdi
ir padzisušas

* * *

Caurām ziemām
nebija sanācis (vai bijis vajadzības)
runāt
bet kinoteātra piekalnē
aizmuka cauri krēslu rindām
daudzkrāsu stikla lodīte
no manas kabatas
zvanīdama pret katru kāju
(krēsla vai cilvēka)
savas krāsas

it kā neiederīgas
šajos putekļos un skatīšanās rituālā
uz melnbaltām graudainām sejām

Ripodama tā aizveda mani pirmajā rindā
kur viņi sēdēja aizsvīdušām brillēm vesels
pulciņš
vērdamies Ešberija dzejoli

Jau labu brīdi to rādīja
uz saplīsušā ekrāna
Es atnācu agrāk un brīvi staigāju dzejolim cauri

Kādam bija jāsaka pirmais
vārds
titros

* * *

Kas tas ir,
kas pār vaigu rit? Vēstnesis gaismai, tādām grūti
pazīstamam žestam, kam citviet
nebija vietas.
Kas tas ir, ko es meklēju mazas pilsētas
kapsētā —
starp krustiem nobērtus akmeņus?

Es tevi vienmēr nesāju līdz, zini?
Lūk, tādu — gaišāk mirdzošu plaisu.

Kārta

Tu skaties uz mani aiz sienām, kas vēl biežākas
par mākoņiem un par augsnes kārtu,
cilvēku uzspiests
klusēšanas vasks.
Es arī gribēju būt mākonis, saka melnzeme,
es gribēju būt garaiņi un tvaiki jums virs sejām

todien,
kad jūsu kontinenti bija nedalāmi,
un okeāns tiem priecīgs metās pāri, un viņam
pašam
gala nebija nemaz, nekad. Es gribēju
būt ūdens ārdīgs, bet tagad es esmu kārtā

starp jums.

Tu skaties uz mani
kā aug zālesstieбри.

Tramvajs

Tu jau zini, cik noplucis ir tas trams.
Rokas ķeras pie krāsas plēksnēm, tad izvēlas
noglāstīt tās –
gluži kā visu, kas šķibs un greizs, un nenoslīpēts,
un atmiņās. Piere piespiežas stiklam. Aiz tā zied
liepas, it kā uz tām nekad
nebūtu šauts, nebūtu vērstas
skumjām piemircis skatiens. Un atvadišanās!
It kā zem tām neviens nebūtu atvadījies!
Tu brauc ar mani apliem pa šo pilsētu, apliem,
un gadsimti apskalo mūsu
kājas kā putekļu skaņdarbi.
Mums izdevās šajā dzīvē satīties, dzirdi? Mums
izdevās nenomirt ar savas sētas
deviņpadsmitā gadsimta slimībām,
pieaugt un apaugt ar
visiem glaunajiem rietumiem. Bet maliņa tiem
ir Ļviva, pilsēta ar riekstusmaržu asinsritē, ar
dziesmām, kam neproti pierakstīt
notis, bet kam pielāgojas nogurušās kājas, uz
katedrāli kāpjot,
pieskaņojas balss, piekļaujas skatiens,
saskaroties ar pilošo vasku, kas
visu iebalzamē. Tu esi te, ar mani.
Un arī tas trieciens, kurš kritis starp mums,
nedalis.

Ir zobrats

Ir zobrats. Viens zobrats ķeras, kaut kas ir tajā
ieķēpis un blakus tālāk arī nodilis
pret granti, ķeras, neiestājas savā vietā, nenotiek
pagrieziena.

Kad pārstāju remontēt sevi un runāt
baltajai sienai pretī, eju un saucu,
un sajaucu liftus, tik
ātrāk tikt prom un saprast, kā tagad ritēs viss
labotais.

Man vajadzīgais stāvs ir izdzisis.
Izkāpj tieši pie reani-
mācijas, no kuras man kaut kā ir jātieks
ārā, eju garām pavisam svešam
cilvēkam, kurš nav ne te, ne tur
un kuram uz palaga zaļganā neona gaismā
guļ ķieģelis.

Google svin Brāmsa dzimšanas dienu, 190

Perlmans un Brāmss
tiek piedāvāts gan datoros mūsu, gan
koncertzālēs.

Salūzis logs iegulst nātrēs,
mēle atkārtu solījuma taktis.

Es nepazudišu, es būšu
spāre, taurenis un gāzes radziņš.
Virš bruģa un virs tumsas gulšu.

Es ābeles ar dūmiem apvienošu.
Un ūdeni ar slāpēm sausās acīs.

Es tevi nekad nepametišu.
Un neiepazīšu. Es nenākšu
tev pretī.

Neatvērsu. Acis nožilbs.
Nātres spārnis
gar mūsu logu neesošo nolidos.

spītīgs bērns

pāris reižu palicis viens bezgalīgos deļu gridas
viļņos, tuvākajam kuģim satumstot aizvien
zilgākās ēnās – tu vairs tā nepieķeries
nevienam.

bet kuģi – lielo gultu, kas ar galvgali iestūrējusi
aizdurdvē – tev vismaz pie apvēršņa vajag.
es vairs nejūtu tavu ēnu kritām man pār labo
plecu, saproti?
nejūtu gaismu izlistam uz stikla galdiņa, nejūtu
asins karstumu uz lauskas,
ko iedur, lai uzzinātu, kas kaiš. nu jau ir, runā,
mūsdienīgākas metodes.
es vairs nejūtu tavu lausku iekūstam manā ēnā.

tas, ko jūtu, ir asinis; biežējošas, tumšas un lēnas
– kā pretstatu
visam, kas noticis ar tevi un šalkšanu, salkšanu,
salšanu, pārkaršanu,
antikoagulantiem, slūžām, klusumu, gultasgalu.

es vairs nevaru atdalīt un atdarīt, nevaru atpīt.
paguli kreispus
aiz atslēgas kaula

un nesmacē mani. kad bijī iemidzis
lielajā gultā ar galvgali
lausku aizdurdvē,

man tik bieži gribējās dziedāt.
bet, lai nemodinātu,
es tikai koku lapas zīmēju
ar tavu veco šablonu
uz sienām. kustinādama,
līdz parādās tām sejas.

Alise Bogdanova

es gribu sagaidīt

Alise Bogdanova studē bioloģiju un retajos brīžos, kad nemācās, kārtu māju, bet, kad tas savukārt nesanāk, raksta dzeju. Postmistiķe, Latvijas pirmā *Dzejas rubika* laureāte, darbojas projektā *Dzejas pusnakts*, publicējusies izdevumos *Žoklis*, *Punctum*, *Strāva* u. c.

*
nārai kuģniecības muzeja vitrinā
dienas paiet gaidot
skatiens tāls un stiklains
krūteža mirdz lakā
viņa veras uz kuģiem
ieslodzītiem pudelēs
gliemežvākiem
tikliem
viņa citīgi vēro gleznu
uz pretējās sienas
nu jau
rāmā pieņemšanā
caur dūņām
atceras mājas
viļņu šalkas
kā sen zaudēta
miļotā smieklus

ik dienu nāk jūrnieks
un vada ekskursiju
darba dienās četros
sestdienās
divpadsmitos un četros
viņa šalkas
piepilda telpu

viena viņa jūtas
tikai svētdienās
un visos svētkos

draudzenes
franču maiznīcā
saskrieties pelēkā ritā
uz neveiklām brokastīm
kurās smīkņāt par
boifrendiem
smīkņāt par laika neesamību

kas kļūst arvien neesošāks
par to kā uz eksotiskām vietām
jādodas obligāti
kamēr vēl jaunas
bet sākumā bakalaurs
un sākumā tiesības
pie reizes varbūt jāatsakās
no glutēna
un jāsāk iet uz sporta zāli
par to ka vīrieši ir muļķi
bet mēs neatpaliekam
tas ir tik ironiski
piemēram cik izmisīgi
var raudāt
meitene kad ir piekususi
vai kad puisis vienu reizi
negrib seksu

pelēkā ritā
saskrieties uz neveiklām brokastīm
franču maiznīcā
kurās smīkņāt par vīriem
vai dzīvesbiedriem
smīkņāt par laika neesamību
kas kļūst arvien neesošāks
un pilnasinīgi iekosties
šokolādes maizītē
ko tur daudz
vīrs man ir pats labākais
un tev arī pats labākais
seksu mēs vairs nepieņemam
varbūt tā kā agrāk dievu
kā kādu teorētisku
bet noteikti ne
personīgu pieredzi
uz eksotiskām zemēm
gan gribētos aizbraukt
kamēr vēl jaunas
bet no otras puses
kristīni un mārītiņu
nesen sakoda
tie trakie odi indonēzijā
nu varbūt labāk ne
labāk tad
drusku uz dienvidiem
tepat eiropā

*
nakti pirmo reizi
nebija grūti gulēt kopā, jo:
iedzēru
raudāju
tu atcerējies atslēgt apkuri
starp mums nosvīda drošība
kā pirmā gaisma
uz plauktiņa kūp
divas melnas kafijas, jo:
laktozes nepanesamības solidaritāte
mēs nevaram pirms tās parunāt
mēs nevaram pirms tās pabučoties

patlaban gribētu raudāt par eksāmenu atzīmēm
bet kopš zinu
ka esmu tikai staigājošs šūnu kopums
tas neizdodas
jāatceras nodot eikariotu šūnu uzbūvi, jo:
negribu parādu bibliotēkā (bogdanam reiz bija
jāmaksā 35 eur)
man nav 35 eur
es to nerasīšu
šodien man jau trešo dienu
tūlīt, tūlīt būs mēnešreizes
ja, nē, tad es raudāšu
atkal, jo tas nozīmē, ka:
vakar biju nejauka pret mammu tāpat vien
esmu vienkārši slinka
mani var aizkustināt reklāma par kaķu barību
guļu līdzās
skatos uz spalvu mākoņiem logā
un zinu, ka turpmāk
man vienmēr tāpat kā tev
nepatiks ziema
jo tad debesis
nav
mākoņu

*

kā izsalusi zeme kaila
viņa iztēlojas ka ir francūziete
mazbudžeta erotiskā filmā
aukstiem cietiem krūtsgaliem
kas rāda pretējos virzienos
riklē savdabīgas slāpes
savelkoša nenodzerama garša
ko pazīst vien mute
kas sūkājusi

kā sarkanu lūpu nospiedums
ieskauj porcelāna krūzes malas
viņa sēž uz palodzes un vēro nakti
pirmo sniegu kurš nesatrūkstas
kad tam pieskaras zeme
trijos uz stundu izdzisis laterna
viņa sagaidīs pilnīgu tumsu
un tad gulsies palagos
sasmērējot spilvenu
ar siekalām vai nenoņemtu tušu
vārtoties līdz pusdienlaikam
pusmiegā
lobīs spermu no muguras
kā pārslas

*

nāc pie vecā vītola pusnakti
un mēs dziedāsim ilgi
tik ilgi cik gribēsies
skrāpēsīm nagus un kauksim
skrāpēsīm cītīgi mizu
skrāpēsīm uzrakstu
triumfa arka vientuļniekiem

tā būs vieta mums visiem
kur patverties
kur savā tempā noiet jukušo parādi
ja tu esi viens
un neviens tevi negaida
nāc es tevi gaidīšu
lai gan mūsu ir simtiem
gaidīšu tieši tevi
nāc mācīsimies
redzēt to citādi
šķīršanos kā
vientulības gadadienu
ko svinēt
ko lolot
nāc būsīm izdeguši
skaliņi svecē
ne kā upuri
bet savu uguni
nodzīvojuši
fatāli romantiķi

nāc dzirosim pie savas
triumfa arkas

Rafaels Martins Kalvo

Salmi un spalvas, un dievišķais svins

Rafaels Martins Kalvo (*Rafael Martín Calvo*) — spāņu tulkotājs, dzejnieks un valodnieks (*Dr. philol.*), dzīvo Latvijā. Ventspils Augstskolas docents. Izdevis dzejas krājumu *de repente, mineral (piepeši, minerāls, 2003)* un *Rudimentos para un espacio interior (Pamati iekšējai telpai, 2021)*. Pārtulkojis spāņu valodā Noras Ikstenas romānu *Ūdens mirdzēšana (Destellos sobre el agua)*. Izdos arī viņa tulkoto Alberta Bela romānu *Būris*, kā arī latviešu rakstnieku stāstu krājumu.

*
Nāk mātes atdoties saulei
laist bērnus šai saulē nāk bet
neaizraujoties pārāk.
Ierodas stāvām krūtim
un iešķeltiem brunčiem un viņu kājas mil
atmaigūšo zemi.

Kādā laika stūrī
ir pirmo jāņogu un ķiršu
laiks.

Alvas grāmatās stāv rakstīts —
pēc viņu augļiem tu pazīsi viņas.

Svētais Adalberts

Bilst svētais mocekļis *ir citi
manī kas runā* ar atklātu
un tukšu seju.

Acis tam bargas
jo dzīvojis dievišķajam
un nežēlastības krājumi
vēl nav skarti —
tur ir svētnīca kur mesties ceļos nav sāpīgi.

Viņa mistiskā balss — monologa bārkstis
sapinušās Baltijas meža
brikšņos bez vārda.

Viņa mistiskais Vārds — nocirstu galvu,
vaidošu miesu, no mijkrēšļa
un kvēlošām ogleņiem, no ķermeniem nokaitētiem
ticības spozmē.

*
Salmus un spalvas, un dievišķu svinu
vēlos pārnest no vienas valodas otrā

Es vēlēšos sasmalcināt laiku,
iztulkot zaudētu vakaru, apcerēt
zāli, kas ēnu nemet.
Būs jautājumi
kukaiņu spārnu vēdās,
valoda būs — salda peļķe, zelta krājumi
cinka baļļā.

Kamēr ugunskurs degs,
novākšu sārņus no audekla, kļūšu
bagāts un atbildēšu.

Būs lietus,
kur nobēgt un pa gabalam vien
meistarot vārdu
spoguļus.

Es būšu caurspīdīgs tajos.
Es nogrimšu gaisā, nodarbošos ar neko
un ar palikšanu.

*
Vieglāk nekā atcerēties
ir noklist vai atteikties, atklāt
jaunu ceļu.
Arklis, vērša vilkts, apars
kas arams dienvidū,
un ardams raudzīs pēc zemes, uzplēsdams to.

Es gribu mākonī pateikt un ietiepīgo
nezāles sakni arī:
kaut ko runāt nozīmē runāt par visu.

Vieglāk ir apmaldīties,
vieglāk ir atvērt plaukstu un atvērt
to vēlreiz un atvērt, atvērt.

*
Kaut kāda vieta, atzīme, gaidīšana
līdz noapaļotai stundai.
Slapstišanās uz labu laimi,
galeriju, atvērtu telpu, ko aprijis
to mainīgais plūdums, rotaļa.

Kur ir gaisma, jautājumu nav.

Plāvā iznāk irbes.
Jo migla kļūst biezāka, jo drūmāk
sabalsojas krupji peļķēs.

Grāvjos sabalsojas netīra vilna,
šīs vietas putekļi.
Ainava uzliek sejas masku,
padzēras vējus — tai ir skropstas un purns.

Dažkārt
tā izliekas par tīru audeklu,
kur apmaldās pārsātināta.

Acis aizveras,
nu mostas, kad atpūtušās.

*

Sarūsējusi, zem klajas debess,
slēdzene-liecinieks.

Saullēkts

nokrīt pār to kā ķetna,
samitrinādams ar sarmu.

Slēdzenes karkass ir pieeja,
stings un lietišķs, tā forma ir radīta, lai
ielaistu.

Izslāpusi pēc atslēgas slēdzene,
tās rijīgajā atverē apslēpta
kāda patiesība.

*

Miesa, kas dodas pretī
zināšanām, ir klaiņotāja.

Svētceļinieks aprunājas ar miežiem
un atgriežas pie gaisa.

Zināšanas, tās ir piena

zvīņas pār aizplūstošām
smiltīm.

*

Vagās spalvas, tik vieglas
starp kāpostiem (šim nemilētajām bārenēm),
līdzās puraviem, kas padzeras rudens
vēlīgo elpu.

Atkal novembris vai arī
joprojām. Vienīgi zaļā atmiņa nosēdinātājā
zemē (jau bijis lietus un sarma)
un vienīgi pamodinātās molekulas
droši zina, kādas noskaņas
atnesis ziema.

*

Vai laiks reizi pa reizei nebūtu jāpcērp?

Zilīte stāv sardzē un guļ
pie saviem cālēniem, ūdeņainās acis
kā aizmetušās saulespuķes, klātas
ar rasu un pūciņu.

Tā gan.

Tā gan.

Steiga var nākt tikai par skādi.
Tā gan, tikai soli pa solītim
sasniegsim vairāk.

*

Šis nemiers bet zaļš tu saki sev
un būšana sāp uz vietas palikšana sāp
un strazdi nesen apspalvojušies
tu saki sev bet balss neskan nesasniedz
tevi.

Vakarā smidzinās

tu saki sev tu iedzersi vēl elpodams
vēl ne tik salauzts.

Sakārto krūmus

salabo jumtu tu saki sev elpo
izpēti ķirša paveikto elpo
nosiedz ar elpu ne-elpu tu saki sev elpo
kaut arī tas ievaino kaut arī
būšana sāp.

Sākums

Briest pumpurs, mazs orgāns,
vēl nenodilis.

Piebriešana par miesu

ir stings vingrinājums, dažkārt pat nežēlīgs.

Iedziedas gailis un uzplūdi
atkāpjas, raupjas rokas nāk
iedegt gaismu.

Steigas te nav, viss gaida.

Šūna pēc šūnas, šķiedra pēc šķiedras,
no dzīles izšķīļas liesma.

Drīz tai būs vārds.

*

Pār klusumu
nogāzās reibonis.

Vārdi vairs
nespēja apslēpt neko:
ķermenis atsedzās kails,
bez gala un malas.

No spāņu valodas atdzejojis **Edvīns Raups**

Par patvērumu un kokiem

Ar Lindu Gabarajevu sarunājas Ingmāra Balode

Linda Gabarajeva ir dzejniece, kas raksta arī esejas un stāstus, atdzejo no angļu valodas. Šovasar iznācis debijas krājums *Apļi*, un drīzumā gaidāma dzejas grāmata bērniem *Kosmoss ir virs bēniņiem*.

Ingmāra Balode ir latviešu dzejniece, tulkotāja, atdzejojātāja. Publicējusi trīs dzejoļu krājumus, jaunākais — *Dzejoli pēc mūsu ēras* (2020). Tulko un atdzejo no poļu valodas.

Dzejnieci Lindu Gabarajevu satieku saulainā septembra pēcpusdienā šā gada Dzejas dienu izskaņā. Līdz ar Lindu nopriecājos par viņas ienākšanu literatūras norisēs — šogad izdevniecībā *Neputns* iznācis viņas dzejoļu krājums *Apļi*, kas nominēts gan *Domuzīmes* Dzejas balvai, gan Dzejas dienu balvai.

Tev ir bagātīga izglītības pieredze: sporta izglītība, māksla, darbs ar bērniem... Kā tu attapies dzejā?

Man šķiet, ka tas bija viena cilvēka dēļ, un tā ir Maira Asare. Ja nebūtu viņu satikusi, es laikam pat neiedomātos par dzeju kā kaut ko tādu, kas mani vispār varētu interesēt. Tovasar, vidusskolas beigās, biju nolikusi nost lielo sirdslietu — skriešanu. Līdz tam es ticēju, ka sports, skriešana būs tas, ko darišu. Bet vienā brīdī uznāca liela krīze, un sapratu, ka tas tomēr nebūs mans ceļš. Kāds draugs ieminējās par literatūras pulciņu Ventspilī. Es tur aizgāju, domādama, ka mēs runāsim par grāmatām, nevienu brīdi neienāca prātā, ka mums liks kaut ko rakstīt. Bet Maira, kas šīs sanāksšanas vadīja, tomēr reizēm lika rakstīt. Es rakstīju, bet tā skolnieciski. Viņa — tāda gudra, stilīga — reizē bija un nebija skolotāja. Viņa bija citāds pieaugušais nekā pārējie. Lielākā nozīme bija nevis tam, ka viņa lika rakstīt vingrinājumus, bet gan uzsvaram uz lasīšanu. Viņa deva lasīt dzeju, nesa kaudzēm jaunāko grāmatu, atdzejojumu, visa kā. Es līdz tam lasīju daudz, bet tikai prozu. Tas bija 2009.–2010. gads, kad iznāca Kārļa Vērdiņa grāmata, tikko bija iznācis tavs, Agneses Krivades, Henrika Eliasa Zēgnera krājums... Visi tie rakstnieki, kuri tolaik viesojās Ventspils Rakstnieku mājā (tur notika mūsu nodarbības), radīja pilnīgi brīnumainu priekšstatu — nevis ar to, ka viņi (Inga Ābele, Andra Manfelde, citi) būtu zvaigznes, bet gan tieši ar to, ka arī viņi bija citādi pieaugušie, ka viņi neko netēlo, ir tādi tieši un paši. Vienīgie normālie pieaugušie.

Tu viņus uzlūkoji vēl no tāda jauna cilvēka skatpunkta.

Es biju pilnīgs bērns, es vispār nemācēju runāt! Viņi izturējās tā, ka bija skaidrs — būt rakstniekam ir vienkārši darbs, līdzīgi kā būt grāmatveidim. Tas pārsteidza un man ļoti patika.

Vai kāds bija spējīgs radīt priekšstatu, ka rakstnieki sēž aiz stikla plauktiņā?

Jā, laikam jau skolotāji. Bija radīts tāds romantizēts priekšstats — rakstniekiem, dzejniekiem ir tā istā dzīve, papildīta brīnumainiem atgadījumiem. Maira pie mums mērķtiecīgi veda tos rakstniekus un rādīja kā tādus eksponātus! (*Smejas.*)

Iedomājies, cik daudz rakstnieku sēž un domā: es gribu rakstīt, bet tomēr gribu arī īsto dzīvi! Rakstnieku tiekšanās pēc īstās dzīves ārpus grāmatu lappusēm. Protams, ne jau visiem trūkst saķeres ar ikdienības virsmu, bet tādas ilgās itin bieži ir dzirdētas.

Vajag parunāt ar kādu vidusskolēnu!

Laikā, kad iepazinās ar Mairu un dzeju, es lasīju Keruaka *Ceļā*. Domāju par viņa draugu Dīnu, kurš dzīvo īsto dzīvi, tver notikumus, kas ir viņa realitātē, un tos piedzīvo, bet stāstītājs tos pārrotot izdzīvo vēlreiz. Toreiz man tas pat nešķita nekas īpašs vai romantisks, es to pēkšņi ļoti labi sapratu — ar realitāti nepietiek, to vajag pārradīt, vajag par to reflektēt.

Vai ir mainījusies tava sajūta par dzeju tagad, kad arī literatūras skolotājas tevi zina kā dzejnieci?

Es domāju, ka sajūta, kas nostiprinājās Mairas ietekmē, ir tā pati: dzejā ir kas liels un skaists, un man ir tāda pazemības sajūta — ka drikstu ar to saskarties.

Man patika, kā tu nesen rakstīji par Dzejas dienu kopības sajūtu. Kas ir tie elementi, kas tev to veido?

Man patik tas, ko dara mani laikabiedri. Ne tikai paaudze, bet laikabiedri plašākā nozīmē. Gan tagad radītā dzeja, gan atdzeja. Es ļoti cienu to cilvēku darbu. Un pēdējā pusgada laikā es jūtu, ka es kaut kā iederos — ne tā, ka es ar visiem veidotu personiskas attiecības, bet tāda kopība. Nav jau tik daudz cilvēku, kam dzeja tik ļotiļotiļoti patīk.

Uzskatu, ka ikviens mākslas darbs izpleš saknes. Man ir piemērs. Kad man bija ļoti slikti un dzīvoju pilnīgi disasociatīvā stāvoklī, es, protams, neko nevarēju palasīt. Es ne ar vienu nedraudzējos, dzīvoju noslēgtu, vienatnīgu dzīvi. Laikam kādā no *Satori* burtnīcām, kas gadījās man rokās, bija Arvja Vigula dzejolis *Mazgājot tēvu*. Lasot šo dzejoli, es varēju iemantot kaut kādu skaidrību. Gan jau grāmata man tika rokā bārā vai kafējnīcā par velti. Tas brīdis, kad lasu šo dzejoli, ir viens no retajiem, ko atceros no tā laika. Neizdibināmi, kurā brīdī teksts kaut ko sāk nozīmēt.

Te atkal atgriežas Jura Kronberga — protams, ne tikai viņa — jautājums, vai dzeja var padarīt pasauli mazliet labāku. Tāda pieredze, apskaužami mirkli, ļauj teikt: jā.

Man nemaz nešķiet, ka teksts, dzeja ir baigi no-

«Ar realitāti nepietiek, to vajag pārradīt, vajag par to reflektēt,» saka Linda Gabarajeva, izjūtot piederību dzīvei un dzejai. Foto — Kristaps Kalns

šķirta no dzīves. Teksts, arī tāds, kurā ir daudz intertekstualitātes, kļūst par tavām domām, tātad tas nav nodalīts no dzīves. Man nešķiet, ka būtu tāda robeža.

Par intertekstualitāti man bija jādama, kad lasīju un klausījos tavus dzejoļus par kokiem. Uzreiz galva pilna ar manis pašas tekstu-koku pieredzi: Milošs, kurš savukārt citē mistiķi Svēdenborgu, folkloru un tā tālāk. Tavos tekstos jutu sabalsojumus, bet reizē redzēju, ka tā esi tu pati, bez mērķētām atsaucēm un kultūrcitātiem.

Mākslīgi jau laikam neviens atsauces vairs neievieto.

(Fonā zem kokiem sāk ārdīties zāles plāvējs.)

Tava tēlainība, ja tā var teikt, organiski sader ar latviešu dzeju vispār. Bet kas ir tie autori, ar kuriem tu staigā apkārt, kas dzīvo tavā prātā?

Tie noteikti ir autori, kas saistīti ar brīdi, kurā sāku pievērst uzmanību dzejas muzikalitātei. Pirms pieciem gadiem, kad sāku rakstīt, mani it nemaz neinteresēja, kā teksts skan. Man bija svarīgs tikai teksts uz lapas, un viss. Ir taču mūzika, kāpēc man to visu meklēt dzejā, ja var lasīt!

Bet tad man kaut kas atnāca vaļā. Patiesībā to veicināja kāds vingrinājums, ko mēs ar labu draugu Robertu Vilsonu sadomājām: atrast pantmēru dzejoļi, kurā it kā nav redzams pantmērs. Meklē-

jām to Mairas Asares dzejoļi *Nav dzirdēts nekas, kas būtu smeldzīgāks / par vientuļīgo svilpšanu nakts klusumā*. Kādā brīdī sapratu, ka gluži asimetriski un nepavisam ne vizuāli pamanāmi, bet šajā tekstā ir ritms, sabalsojumi. Es to dzejoļi atšifrēju, un man smadzenēs kaut kas pagriezās, sāku domāt par ritmu, par skanējumu. Tovasar daudz lasīju arī Hildu Dūlitlu un mēģināju viņu atdzejot. Mani ļoti interesēja viņas dzejas muzikalitāte. Drīz pēc tam atklāju arī Kristīnu Roseti (*Christina Rossetti*), kura gan rakstīja arī stingrā pantmērā, kas man it kā varētu nebūt interesanti, tomēr nostrādāja melodiskums. Ir autori, no kuriem, man šķiet, es pat aizņemos sintaksi vai palienēju intonāciju. Man noteikti ir dzejoļi ar Mairas intonāciju, lai gan grāmatā tos neieklāvu... Vispār krājuma «tēvs» ir T. S. Eliots, viņš ir tas autors, kuru vispār esmu lasījusi visvairāk un kam bijusi visjauīgākā ietekme.

Nopietns papucis, nav ko piebilst.

Ir dzejnieks, kuru es jebkuros apstākļos ņemu līdzi. Ja notiktu kas slikts un man būtu jāpārvācas, man līdzi noteikti būtu Knuta [Skujenieka] atdzejotais Janis Ricos. Bet kas tāds pēdējā laikā... (*Aizdomājas, mirkli klausāmie zāles plāvēju.*) Tā nav ietekmējusi tieši šo grāmatu, bet es obligāti gribu pieminēt Raimonda Ķirķa atdzejoto Forūgu Farogzādu, irāņu dzejnieci. Kaut kas absolūti brīnišķīgs. Nezinu, kāpēc es vispār atradu tos tek-

Ja saknes ir tik dziļi, tās nenovēršami uzduras arī kaut kam ļoti sāpīgam

stus, jo grāmatas vēl nav, bet *Punctum* bija kopa, ko izlasīju pavasarī. Kopš izlasīšanas es ļoti dzīvoju ar šiem tekstiem.

Izskatās, ka atdzejotāju loma dzejā nav sākusī norietēt.

Nav, nav, protams. Domāju, ka atdzejot, tulkot, it īpaši no t. s. mazajām valodām, kaut vai tikai no Eiropas valodām, ir arī politisks žests un politiska izvēle, iespējams, viena no lielākajām izvēlēm, ko vispār var veikt cilvēks, kurš strādā ar valodu.

Rodas sajūta, ka tu šos piecus gadus esi nēsājis līdzīgu savu bišu spietu – dzejoļus, kas pēkšņi nonāk grāmatā, un visi tos pamana kā citviet pārnestus stropus. Tev tie bijuši kaut kur sakārtoti un dzīvojuši savu dzīvi, un tad it kā jau gatavi padarīti visiem redzami.

Es jutu, ka man vajag sajūtu, ka ir kaut kas nopapaļots, un varu virzīties tālāk. *Apļi* ir tikai mans pirmais mēģinājums. Kad grāmata iznāca, protams, sāku uztraukties, brīžam pat ļoti, bet kopumā man tagad ir tāda laba, brīva sajūta, varu darīt tālāk.

Ievēroju, ka nesenās intervijās, kurās tu iztaujā poļu literatūras pārstāvjus, tu bez īpaša ievada spēj ar sarunbiedriem apspriest vēstures sāpīgos aspektus. Arī savos dzejoļos pēkšņi uzraksti par holokaustu Kandavā. Kā tu spēj domāt par vēsturi tā, lai tā nonāktu arī dzejā?

Tas sākās 2019. gadā, kad Žaņa Lipkes memoriāls Kaņepes Kultūras centrā demonstrēja filmu par holokaustu. Apkārt novembris, man tikko bija piedzimis bērns. Labi, laikam jāsāk ar to, ka no kādiem septiņpadsmit līdz divdesmit četriem gadiem es interesējos tikai par sevi un savu labsajūtu – jo tās vienkārši nebija. Dzīvoju visai noslēgtā informācijas telpā – protams, lasīju visu ko no psiholoģijas –, bet apziņas, ka esmu viens no cilvēkiem laikā un ka man var būt kāda saikne ar vietu vai cilvēkiem, man vispār nebija. Kad piedzima bērns, pēkšņi radās fundamentāla sajūta, ka man šeit ir JĀBŪT. Tā nebija ideja, bet ļoti stipra pārliecība, ka man ir jābūt pasaulē, nevis ka man šeit ir vieta. Un līdz ar to pēkšņi, sev par pārsteigumu, mani sāka interesēt tas, kas neesmu es, proti, viss, kam līdz tam nebiju pievērsusi uzmanību. Mani sāka interesēt vieta, kur esmu, un tā pēkšņi attiecās uz mani, un citi cilvēki – kā viņi dzīvojuši, kā tikuši galā. Arī vēsture. Nekad neesmu bijusi politiski aktīva vai iesaistījies procesos, bet pēkšņi mani ļoti personiski sāka interesēt mūsu vēsture.

Kad uzgāju tekstu par holokaustu Kandavā, tas bija pilnīgs blieziens. Es taču esmu tur gājuši skolā, tur dzīvojusi mana ģimene – viņi gan ir iebraucēji Kandavā, bet tik un tā. Jebkurš cilvēks – skolā, muzejā, kaut kur – taču varēja kaut ko pateikt. Bet nekas tāds nebija noticis, tāpēc šoks bija ļoti liels. Dzejolis ir autobiogrāfisks. Aptvēru, ka visu centru Kandavā ir uzcēlušī ebreji; es apmeklēju deju skolu, kas, ja nemaldos, bija ebreju

saieta nams. Mamma strādājusi vairākos veikalos par pārdevēju – arī tie bijuši ebreju veikali, viņu nami, bet mums par to nebija nekādas nojausmas.

Ir dzirdēts viedoklis, ka varbūt ir saudzējošāk par to visu nerunāt, citādi bērniem var sākt šķist, ka viņi staigā pa kapiem, lai kur arī ietu. Kā tev, jaunam cilvēkam un maza bērna mammai, šķiet – vai skolās ir jā māca it kā visiem zināmi vēstures fakti, tajā skaitā par holokaustu?

Domāju, ka jārunā un jāstāsta ir obligāti – gan skolā, gan ģimenē. Bērns katrā vecuma posmā paņems to, ko viņš var paņemt. Kad mēs ar Marku braucām uz bērnu dārzu, katru reizi ejam garām plakātiem par holodomoru pie Okupācijas muzeja. Es viņam stāstu. Viņš saprot un kaut ko no tā paņem, bet redzu, ka viņam tas nerada šausmīgi briesmīgu pieredzi. Bērnam ir jāzina, ka ir karš, ka notiek kaut kas tāds.

Atceros, ka savulaik vecvecākiem jautāju, par ko nošāva visus Auces židiņus, uz kuru bojāejas vietu viņi reizēm garāmbraucot norādīja. Es neatceros atbildi, bet atceros atklāsmi, ka vispār cilvēki arī tā var izdarīt. Kā tu savieto vienā pieredzē savu jutīgumu, visu šo zināšanu kaudzi, tiklīdz tu sāc kaut ko atklāt?

Man šķiet, es tomēr spēju ievērot distanci. Un laikam tieši tāpēc, ka man ir Marks, mans dēls, man nekad vairs nav bijis tās galējās bezcerības un bezjēdzības sajūtas, arī lasot par šausmīgo, ko cilvēks cilvēkam var nodarīt. Tas, ka viņš ir, mani tur pasaulē, un laikam tā ir arī liela dzīvības sajūta, jo patiesībā vairs jau nav variantu, man ir jāspēj noticēt – līdzīgi kā bērnu literatūrā tomēr vienmēr pastāv centieni dot mazliet cerības.

Mana kolēģe Māra Poļakova, izdzirdējusi, ka tevi intervēšu, atcerējās tavu vides objektu, kas veltīts genocīda jēdziena radītājam Rafalam Lemkinam. Viņu tavs darbs esot spēcīgi uzrunājis, un man šķita, ka viņa runā par dzejoli. Tā uzzināju, ka tu radi arī tādas trīsdimensionālas lietas.

Ligzda Rafaēlam bija darbs izstādei *Tavu roku siltums man nesāp*, ko kuratore Antra Priede izvēlējās veidot saistībā ar krievijas¹ nesen sākto pilna mēroga iebrukumu Ukrainā. Ilgi domāju, ko es par to vispār varu pateikt, līdz atcerējos par poļu ebreju juristu Rafalu Lemkinu, kurš bija mācījies Ļvivā. Viņš radīja vārdu «genocīds» un visu dzīvi pavadīja, cīnoties par ANO Genocīda konvencijas pieņemšanu. Es uzzināju, ka Otrā pasaules kara laikā viņš dažas dienas pabijis arī Rīgā un viesojies pie Šimona Dubnova Mežaparkā, sildījies viņa kamīna siltumā. Pēc mazāk nekā gada Šimonu Dubnovu nogalināja ceļā uz Rumbulu. Savā darbā es Rafalam Lemkinam uzviju ligzdu, kurā atpūsties, jo viņš bija ļoti noguris un dzīves beigās knapi varēja samaksāt par nolaiestas istabiņas īri Ņujorkā. Viņš tiešām bija pelnījis atpūtu ligzdā.

Man patika, kā sarunās ar rakstnieci Žan-

Linda Gabarajeva:
«Arī mūs tiesās tāpat
un varbūt par lietām,
kas mums pat neienāk
prātā.» Foto — Kristaps
Kalns

**nu Sloņovsku vai arielu rozē tu it kā pāris
soļos uzaustīji ilgas pēc viņu dzimtajām vai
svarīgajām pilsētām un aicināji viņus pārcelties
uz tām — uz Ļvivu, Varšavu. Saruna uz-
ņēma apgriezienus, arī mēs — lasītāji — pēk-
šņi bijām klāt gan sarunā, gan pilsētā. Vai tev
ir tādas intensīvas attiecības ar kādu no sa-
vām pilsētām?**

Esmu Rīgā trīspadsmit gadus, bet vēl neesmu iedzīvojusies, un man nav te tādas sakņu sajūtas, pat neticu, ka reiz būs. Arī rakstot es laikam nespētu poetizēt Rīgu, ja vajadzētu, — tie būtu izdomāti skaisti vārdi. Bet sajūta par Kandavu ir pavisam brīnumaina. Man pati Kandava liekas kā dzejolis. Es tur dzīvoju līdz četrpadsmit gadu vecumam, bet man tā ir bijusi ļoti svarīga pilsēta. Tajā ir daudz neapzinātā, daudz kā tāda, ko uztvēru tikai intuitīvi un sensori un par ko es īpaši nedomāju. Tajā laikā prāts vēl nebija attīstījies un es nebiju sākusi analizēt un rīkoties tā, kā mēs, pieaugušie cilvēki, rīkojamies. Tāpēc Kandava ir brīnumains fenomens, kas vienkārši ar mani ir noticis. Un tur man ir Čaka mūžīgais motīvs ar nespēju atgriezties nomalē, priekšpilsētā. Esmu sapratusi, kāpēc viņš tur nevar atgriezties. Es arī, domājams, nespētu atgriezties Kandavā. Ja saknes ir tik dziļi, tās nenovēršami uzduras arī kaut kam ļoti sāpīgam — tādām, no kā gribas aizbēgt. Tāpēc mēs tik daudzi esam aizgājuši no mazpilsētām.

Bet es biju domājusi, ka visbiežāk tā pamatā pavisam praktiski, merkantili iemesli.

Vismaz manu paziņu lokā vairāk būs emocionālo iespaidu. Kādam ir bijis skarbs skolas laiks, kādam smaga situācija ģimenē, un viņi tiešām nespēj tur vairs būt, daudzi pat neilgojas... Man situācija bijusi labāka, bet man ir arī spēcīgas ilgas. Kad es tur aizbraucu, ir sajūta: lūk, šitā vajag dzīvot! Manas vecāsmātes dzīvoklis, kur esmu lielu daļu bērnības pavadījusi, ir mazs, tajā ir tikai divas istabas, caurstaigājamas — bet man tās skaņas, telpa, gaisma, kas tur ir, paliek vienīgais normālais veids, kā dzīvot. Tomēr es tik un tā nevarētu aizbraukt atpakaļ un tagad tur apmesties.

Aizdomājos par ukraiņu autoriem, kuru pienesums dažādos, arī ļoti praktiskos veidos, tagad izrādās tik svarīgs. Piemēram, Andrijs Ļubka ir gan rakstnieks, gan dara milzīgu darbu armijas atbalstam. Bet viņi uzsver, ka sarunās dažkārt ir mokoši atbildēt uz jautājumiem, kāda ir literatūras nozīme kara laikā. Ko, tavuprāt, Latvijas rakstnieki var darīt, kāda var būt mūsu literatūras loma šī kara laikā?

Man šobrīd vairs nav klātesamības sajūtas ikdienā, jo kādā brīdī šausmīgi pārdegu — ļoti daudz dariju brīvprātīgo darbu. Kopš tā laika mana emocionālā reakcija ir stipri mazinājusies, vismaz pirmos mēnešus pēc izdegšanas bija diezgan liela distance. Es sapratu — ja tiešām dzīvo-

ju tajās emocijās, ko tas viss mani izraisa, es daru pāri saviem spēkiem. Tad vairs nevaru parūpēties par sevi, līdz ar to nevaru parūpēties par bērnu, un to es jūtu kā savu galveno atbildību.

Cits jautājums ir par to, kas vispār mūs mudina rakstīt, ko kurš dara dzejā, kāds ir tēmu loks, ko katrs cilvēks jūt brīdī, kad kaimiņos ir karš. Manuprāt, būtu muļķīgi, ja katrs rakstītu par karu, bet nozīmīgā pieredze parādīsies tekstos. Nevar uztaisīt dzejas ciklu par karu no tās nelielās pārdzīvojuma vai pieredzes daļas, kas kādam no mums, iespējams, ir saistībā ar aktīvo karu. Ne visi var rakstīt mīlestības dzejoļus, ne visi var rakstīt par karu Ukrainā. Ja līdzpārdzīvojums ir dots, par to ir jāraksta.

Nāk prātā Vislavas Šimborskā dzejolis, kas esot nesen atrasts rokrakstā un nav iekļūvis kopotajos rakstos. Dzejolis par Sīrijas nopostīšanu, ka viņa par to lasa, apzinās, bet nespēj neko pateikt.

Šimborskai taču ir arī dzejolis par Vjetnamu – kurā uzdod jautājumus un sievietē uz visiem atbild ar «nezinu», bet: «Vai tie ir tavi bērni? – Jā.» Šimborskā pati nav bijusi Vjetnamā, nav to pieredzējusi, bet šis ir gadījums, kad valoda var izdarīt ko ļoti lielu. Šis dzejolis nav tikai par konkrēto karu.

Varbūt kā Ziedonim ar to pastkastīti un Vjetnamu. Es pat teiktu, ka viņu vieta mūsu kultūrās ir līdzīga. Šimborskai viens no garīgās izdzīvošanas priekšnoteikumiem bija ticība dzīvei pēc kara, vēlme dzīvot un ne tik daudz ilgoties pēc zaudētās realitātes, kaut gan tam viņai netrūka priekšnoteikumu.

Biju konferencē Tartu par literatūru un traumu, un tur pētniece Šovana Katago (*Siobhan Katago*) runāja par «melanholisko skatienu» vēsturē, ar kuru mēs reflektējam par pagātnes traģēdijām. Viņa pauda domu, ka pagātnes milzīgajos notikumos vērstais skatiens liedz mums reflektēt par to, kas notiek patlaban. It īpaši kopš kara sākuma Ukrainā mēs, viņasprāt, pavisam vairs nevaram patverties pagātnes skatienā, jo cerība par «nekad vairs» nav piepildījusies.

Kad lasīju Lemkina autobiogrāfiju, aizdomājos par viņa jaunības domu. Lemkins ieraudzījis, ka no Romas Kolizeja caur Kartāgu, caur Franciju, hugenotu spīdzināšanām, caur Bjalistokas pogromiem plūst asinsarkana upe – un tas ir viens un tas pats, viens un tas pats...

Savukārt Tartu pētniece pielika klāt savu domu – mums jāstrādā šeit un tagad. Ja mēs atstājam šausmas un nežēlību vēsturei, piedēvējam tās konkrētiem cilvēkiem, vietām un laikiem, mēs, iespējams, zaudējam modrību.

Laikam tas iespējams tad, ja saistībā ar «šeit un tagad» mums ir kaut cik skaidrs gan tas, kas notika «tur un tad», gan tas, kas notiek pašlaik.

Man šķiet, ka cilvēkiem parasti ļoti atšķiras telpa, ko viņi izjūt kā personisku. Viņi var iet, teiksim, horizontāli, ietverot laikabiedrus, konkrētas

cilvēku grupas vai visu cilvēci, vai dažādus cilvēkus, kas atšķiras vizuāli. Un vēl paliek dimensija laikā. Man šķiet, ka nav iespējams vienmēr un visos dzīves posmos saskatīt personisku saikni ar seniem notikumiem un cita laika cilvēkiem. Esmu domājusi par cilvēkiem, kuriem ir ļoti dzīva saikne un kuriem visplašākajā izpratnē no sirds rūp citi; par cilvēkiem, kuriem rūp vai sāp tas, kas notiek, teiksim, Irānā. Mans diapazons ir šaurāks, bet ieraugu cilvēkus, kam ir vēl šaurāks par manējo. Laikam ļoti no svara ir tas, ko bērnbā runā mājās, par ko apspriežas ikdienā. Varbūt «visi apkārtējie ir slikti», bet esam kaut kādi «mēs», pret kuriem ir pārējie. Bet var runāt citādi, atvērtāk.

Par Visuma, sirds un tāpat sāpēšanu – saki, vai tev ir bijis tāds izteikts Vācieša periods? Zinu, ka ik paudzē ir dzejnieki, kuri tādu izdzīvo.

Man nav bijis tāda izteikta Vācieša perioda, bet reiz es viņu netišām uzzīmēju.

Kāpēc es varu kaut ko netišām uzzīmēt – ļoti vienkārši, es vēl neprotu tik labi zīmēt. Bet šī darba oriģināls ir Ronaldam Briedim, es viņam to uzdāvināju Literārajā akadēmijā. (*Ieskatos zīmējumā ar rūķiņiem, un pēdējais, kad to pietuvina, ir Vācietis kas Vācietis.*) Es tagad dzīvoju netālu no Vācieša mājas. Un domāju par to, kā viņš rakstīja staigādams.

Tiem, kuri bija ļoti iekšā Vācieša dzejā un bija, kā teici, laikabiedri, sanāca ļoti daudzšķautņains Vācieša portretējums, attiecības ar laiku, ar varu, pārmaiņas, transformācijas. Kā ir tev – cik nozīmīgas tev ir autora biogrāfijas takas, personiskās, politiskās izvēles?

Varbūt, ja es saskartos ar kādu, kuram ir tekstu dzīve, bet pārējā dzīvē viņš ir vai ir bijis monstros, tad nezīnu, kā un vai turpinātu lasīt. Bet es paturu prātā, ka arī mūs tiesās tāpat un varbūt par lietām, kas mums pat neienāk prātā, piemēram, par attieksmi pret dzīvniekiem vai par to, kā audzinām bērnus.

Nesen sadomājos, ka neko neesmu lasījusi un neko nezīnu, tāpēc sāku lasīt visu Rietumu kanoņu, lai zinātu, no kā te mums domāšana veidojusies. Paņemu Hēsioda *Darbi un dienas*, un teksts man ļoti patīk. Tajā lielu daļu veido norādes brālim par to, kā labāk dzīvot. Tur ir arī daudz briesmīgu lietu par sievietēm, par to, kādas viņas ir. Es, protams, jūtu sašutumu, bet nevaru apvainoties uz Hēsiodu, jo saprotu kontekstu. Katrs darbs ir laikmeta liecība. Gribētos cerēt, ka lasītājiem piemīt spēja kritiski domāt, izvērtēt. Tas varbūt neattiecas uz bērniem, bet pieaugušajiem vajadzētu spēt, arī atcerēties, ka mums ir tiesības nepiekrīst, neglorificēt, neveidot personību kultu.

Un dzeja jau no visiem literatūras veidiem visvairāk aicina piedalīties. Es kā lasītāja tekstā piedalos ar sevi, šī brīža kontekstu un varu kaut ko paņemt arī no cilvēkiem, kuri rīkojas pavisam citādi un kuru uzskati ir pavisam citādi, nekā man ir šobrīd. Tad tas ir ļoti vērtīgi. ■

¹ Rakstība atbilstoši Lindas Gabarajevas izvēlei.

Arnis Koroševskis

Jaunā Svena ciešanas

Gusts Ābele. *Pasaulē mīlākais klusums*. Jāņa Rozes apgāds, 2023.

Arnis Koroševskis ir literatūrzinātnieks, Andreja Upīša memoriālā muzeja vecākais speciālists. Publicējas kopš 2012. gada. Saņēmis LZA Zentas Mauriņas balvu literatūrzinātnē, Veronikas Strēlertes piemiņas balvu un vairākas Kārļa Dziļlejas fonda godalgas. Sarakstījis monogrāfiju par Andreju Upīti *Lielais noliedzējs* (2022), par kuru tika nominēts Latvijas Literatūras gada balvai (2023) un saņēma sabiedrisko mediju portāla LSM Lasītāju balvu.

45

Kad biju Gusta Ābeles debijas romāna varoņu vecumā, akūti trūka pusaudžiem piemērotu grāmatu, gluži tāpat kā pagājušā gadsimta 90. gados (ar atsevišķiem izņēmumiem) pastāvēja vakuums bērnu literatūrā. Nācās izlīdzēties ar tulkotiem darbiem, no kuriem reti kurš šķita jēdzīgs un, atskatoties ar laika distanci, visdrīzāk bija ar apšaubāmu literāru kvalitāti.

Pēdējos gados šajā nišā ir sācies zināms uzplaukums. «Nišas» jēdzienu lietoju apzināti, jo jauniešu literatūra kā atsevišķs žanrs latviešu oriģinālliteratūrā tikpat kā netiek izdalīts vai – vēl ļaunāk – nereti pārprasts un skatīts nenosšķirti no bērnu literatūras. Būtiski piebilst, ka Ābeles romāns *Mīlākais klusums pasaulē* ievērojami atšķiras ar to, ka tas ir patiešām jaunieša radīts teksts – tapis laikā, kad autors vēl mācījies vidusskolā. Protams, var izvirzīt hipotēzi, ka pieredzējušie literatūras smagsvari spēj atcerēties jaunības dienu iespaidus un pārdzīvojumus vai arī veiksmīgi tos nolasīt no savu bērnu ikdienas skolas gaitām, lai to visu pārradītu labi uzrakstītā stāstā vai romānā. Tomēr Ābeles debija apliecina, ka arī jauns autors var piedāvāt lasītājam pārlicinošu ieskatu pusaudžu pasaulē; un jaunība šoreiz nepārprotami ir bijusi autora lielākā priekšrocība.

Romānā aprakstīta klasiska robežsituācija, pamatskolas beidzējiem arvien vairāk pietuvojoties šķietami vilinošajai, taču vienlaikus arī biedējošajai pieaugušo dzīvei. Pirmajā mirklī tas var atgādināt gara radniecību ar Osvalda Zebra *Māru* vai pat Stīvena Čboski *Čārliju, malā stāvētāju*, tomēr Ābele mērķtiecīgi dodas atšķirīgā virzienā. Gan Svenu, gan viņa tuvākos draugus ik uz soļa pavada alkas, mūžīgās šaubas, hormonu plosīts maksimalisms un brīžiem neracionāla, lai arī saprotama emocionalitāte, atsvešinātība un vientulība. Autoram lieliski izdevies iegrimt raksturu psiholoģijā, arī tās dziļākajos līmeņos.

Jāuzsver ne tikai rūpīgais darbs ar leksiku, bet arī Ābeles piedāvātie impresionistiskie tvērumi. Austiņās skanošās dziesmas, kas visas kā viena saistās ar nelaimīgo mīlestību, elektroniskās cigaretes ar enerģijas dzēriena garšu, spēlītes mobila-

jos telefonos starpbrīžu laikā, kautrīga uzpīpēšana šķērsielās, bezgalīga sarakstīšanās ar izziņām, anglicismu īpatsvars sarunvalodā, pārgalvīga bohēma – tas viss iemieso precīzi fiksētu 21. gadsimta jaunieša dzīvesziņu un savdabīgo, grūto vecuma posmu. *Pasaulē mīlākais klusums* ir samērā klasisks izaugsmes romāns (sniegts ieskats Svena dzīvē aptuveni divarpus gadu garumā), kurā tomēr vērojama sintēze ar mīlestības romāna atzarojumiem.

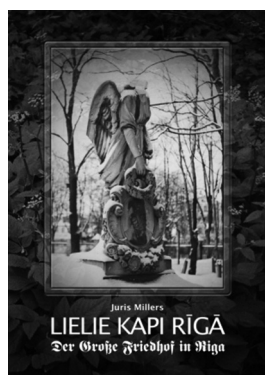
Par romāna centrālo konfliktu un virzītājspēku kļūst draudzība, kas neizbēgami mijas ar šķietami nepārvaramu atsvešinājuma sajūtu. Svens jau pirmajās rindkopās iekšējā monologā definē un lasītājam atklāj jūtas pret skolasbiedru Karlu, tomēr Karla emocionālais «tālums» un vēlāk arī fiziskā distance faktiski simbolizē nelaimīgas mīlestības kvintesenci. Vienlaikus Svens iemieso tipisku romantisma varoni, kurš savu noskatīto un mīlamo vēro no malas, savdabīgā veidā psihoemocionālā līmenī pat pietuvojoties ne tikai Ģetēm, bet arī Jāņa Poruka Ansim Vairogam: «Tomēr Karls man bija mīļš, un es ļoti gribēju būt viņam vismaz tikpat mīļš, lai viņam būtu iemesls pateikt, ka manis pietrūks. Šī vēlme mani aizkustināja un reizē tracināja. (..) kedas mirka nakts rasā, bet vaigi – asarās.» Svens patiesi atgādina 21. gadsimta «pērļu zvejnīku», kurš, maldoties un klistot šajā pasaulē, vienmēr tiecas to pārvarēt un sasniegt sev līdz galam neskaidru pilnību, tomēr galvenokārt paliekot traģiskam vientulim. Romānā vienuviet (tīši vai nejauši) manifestējas romantisma divpasaulības (sāpnis iepretī realitātei) kontrasts: «Savukārt man patika domāt, ka esmu daļa no skaistās sapņotāju pasaules, kur viss pareizais ir nepareizs, kur godā tiek turēts cinisms un neviens par jūtām nedomā.» Vēstījumu caurstrāvo arī introspektīvi eksistenciāls skatījums: «Es nodomāju, cik romantiski. Es nodomāju, cik riebi. Es nodomāju, ka jūtas ir paredzētas, lai tās neatklātu nevienam, vai, ja atklātu, tad noteikti ne tam, pret kuru tās vērstas. Nodomāju, ka līdz pēdējam jāizliekas, ka neko nejūti. Jo es biju nolēmis neko nejūt, un tā bija jādara arī citiem.» Tamlīdzīgas atkāpes ir visspēcīgākās šajā romānā, jo norāda uz pavisam jaunā debitanta garīgo briedumu.

Svarīgi piebilst, ka, lai arī darbā rādīta viendzimuma attiecību problēma, tā ne mirkli nekļūst uzbāzīgi moralizējoša (kā tas vērojams vairākos pēdējo gadu laikā tapušajos ārzemju literatūras darbos), jo Ābele šo jautājumu loku skata dziļākā filozofiskā un ētiskā līmenī, drīzāk piedāvājot analizēt draudzības jēdzienu (un kļūst nebūtiski – vai tā ir homoseksuāla vai biseksuāla draudzība). Jānovēl, lai Gusts Ābele latviešu literatūras vēsturē uzmirdz ne tikai kā spilgts debitants, bet arī nododas turpmākiem virzienu un ceļu meklējumiem, jo šobrīd viss liecina par to, ka autoram šādas spējas piemīt. ■

Mārtiņš Mintauris

Unikāla piemiņas grāmata

legūstams visai pilnīgs priekšstats par Rīgas Lielajiem kapiem

Juris Millers. *Lielie kapi Rīgā. Das Große Friedhof in Riga*. Rīga: Global Technology Group, 2023.

«Visas senās pilsētas ir nekropoles. Vismaz vienā ziņā tās ir aizsteigušās priekšā jaunākajām, pārāk rosigajām, kas strauji tiecas pieaugt: to mirušos nevar saskaitīt. (..) Dzīvie, gluži kā tagadne, šeit uzturas tikai mirkli, bet mirušie – veselu mūžību, būdami tās pastāvīgie iemītnieki.»

Tā vācbaltiešu rakstnieks Verners Bergengrīns (1892–1964) iesāk stāstu ciklu par divainiem atgadjumiem ar senās Rēveles, mūsdienu Tallinas, iedzīvotājiem, kurā vēsta par nāves dabisko klātbūtni cilvēka dzīvē, pat ja tā izpaužas biedējošā un mazliet savādā veidā. Savāds ir arī stāsts par Rīgas Lielo kapu 250 gadus ilgo vēsturi, kam veltīta šā gada sākumā izdotā Jura Millera grāmata. Šo rindu autoram bija tas gods būt vienam no grāmatas konsultantiem, tādēļ atturēšos no tās vērtēšanas, bet piedāvāšu pārdomas par šīs monogrāfijas nozīmi Rīgas ārpilsētas senākās kapsētas vēstures izpētē.

Pārsteidzoši, bet Latvijas galvaspilsētas lielākās kapsētas vēsture līdz šim tā arī nav uzrakstīta, lai gan tai veltīti dažādi apcerējumi jau kopš 19. gadsimta. Sākot no Johana Kristofa Broces monumentālajiem *Zīmējumu un aprakstu* sējumiem un beidzot ar 20. gadsimtā tapuša-

jām publikācijām, Lielo kapu vēsturi palaikam ir papildinājuši kāda pieminekļa vai kapličas, arī atsevišķu kapsētas daļu attēli, tomēr tie ir fragmenti, kas tikai aptuveni ļauj iedomāties, kādi bija Rīgas Lielie kapi, pirms 20. gadsimta notikumi tos pārvērtā šodien vēl atlikušajās lauskās.

Millera grāmatā kapsētas vēsture pirmo reizi attēlota viengabalaini, izklāstot tās veidošanās apstākļus no pirmsākumiem līdz mūsdienām, starp hronoloģiskā ietvara galapunktiem novietojot to, kas ir zināms par Lielajos kapos guldīto dzimtu vēsturi un ievērojamāko personu piemiņas vietām. Nepārvērtējama uzziņas vērtība ir grāmatas nobeigumā iekļautajam atsauču un izmantotās literatūras sarakstam, kas sniedz norādes uz materiāliem, par kuru eksistenci līdz šim zināja tikai daži pētnieki.

Rīgas Pilsētas kapus sāka ierīkot 1773. gada maijā, izpildot Krievijas impērijas Senāta rīkojumu saistībā ar mēra epidēmiju, kas plosījās pilsētās, kur mirušo apglabāšanai vēl arvien izmantoja zem baznīcām ierīkotās kapenes. Pilsētnieku skaitam augot, no viduslaikiem pārmantotā apbedīšanas prakse kļuva bīstama, jo veicināja sērgu izplatīšanos. Lai novērstu infekciju radīto postu, jauno kapsētu ierīkoja tagadējās Miera ielas galā, kas atradās drošā attālumā no vietas, kur tolaik beidzās priekšpilsētas kvartālu apbūve.

20. gadsimta sākumā Lielo kapu platība jau bija 35 ha, un 1909. gadā pilsētas dārznieks Georgs Kūfalts paredzēja, ka apmēram pēc pusgadsimta tos nāksies slēgt un pārvērst par parku, līdzīgi bijušajām kapsētām pie Visu Svēto baznīcas un Sv. Franciska baznīcas Katoļu ielā. Neviens tolaik gan nevarēja iedomāties, kādā veidā šo ideju istenos 60 gadus vēlāk.

Vēl starpkaru periodā Rīgas Lielajos kapos atradās 38 sakrālās arhitektūras objekti, daudzu vācu un latviešu ģimeņu piederīgo mūža mājas un majestātiskā Jaunā kapela, tagad Rīgas Augšāmcelšanās baznīca. Tās atdzimšana no drupām kopš pagājušā gadsimta 90. gadiem simboliski apliecina brīnuma istenošanos, kura pamatā ir bijis pašai aizliedzīgs brīvprātīgo darbs, tāpat kā ciņa pret neseno «kapu tramvaju» afēru Rīgas domē, arī par to varam izlasīt šajā grāmatā. To, cik pieminekļu un piemiņas zīmju bija uzstādīts Lielajos kapos, vairs nekad nebūs iespējams noskaidrot: pēc sistemātiskās postīšanas padomju okupācijas gados kapsēta ir pārvērtusies «klišotajā holandieši» no pagātnes, mēs esam to sastapuši ceļā uz nebūtību jau saārdītu un lielā mērā izlaupītu.

«Aizgājējs, kuram jāpaliek» – tā arhitekts Pēteris Blūms nosauca savu rakstu par Mārtiņa kapiem Pārdaugavā, ko publicēja 1981. gadā – laikā, kad Lielo kapu postīšana notika pilnā sparā. Nelīdzēja ne retoriska kaunināšana laikrakstos, ne toreizējā Rakstnieku savienības val-

Mārtiņš Mintauris ir vēsturnieks, *Dr. hist.*, interesējas un raksta par Latvijas 19. un 20. gs. vēsturi un kultūras mantojumu. Grāmatas *Arhitektūras mantojuma aizsardzības vēsture Latvijā (2016)* autors. Jaunākais darbs *U. c. Ārpus kolektīvās atmiņas palikušie (2023)* tapis sadarbībā ar Māri Zanderu.

des sekretāra Jāņa Petera autoritāte, jo Lielo kapu likteni 60. gadu nogalē bija izlēmusi pilsētas izpildkomiteja, pārvēršot tos par t. s. memoriālo parku. Tas gan nenozīmēja, ka pilsēta uzņēmtos rūpes par Lielo kapu saglabāšanu. Drīz vien cauri kapiem izbūvēja Senču ielu, bet *Ciņas* korespondents vienkārši atzina, ka šeit apglabātajiem cilvēkiem «pati vēsture ir nesaudzīgi soļojusi pāri». Lielo kapu mantojuma apzināšana tolaik notika vienlaikus ar milicijas netraucētu pieminekļu zagšanu un postīšanu.

Padomju okupācijas laikā nodarīto postījumu apjoms netika fiksēts, un par to var spriest tikai aptuveni, sekojot tam, kā publicētajos un nepublicētajos pārvaldes iestāžu lēmumos un pieminekļu sarakstos no 1959. līdz 1987. gadam mainās aizsargājamo objektu skaits: kāda piemiņas vieta tiek «apstiprināta», pēc tam tā pazūd, reizēm atkal uzrodas... Gluži kā sfinksas skulptūra, kas reiz sargāja Šveinfurtu ģimenes kapus, pirmo reizi tika nolaupīta 60. gados, vēlāk atjaunota un otrreiz nolaupīta jau 2001. gadā (168–169). Šādu stāstu Lielajos kapos ir daudz. Kapi, pat degradēti līdz bezmaksas akmeņlauztuvju līmenim, tomēr ir vieta, kam izsenis piedien mistiski notikumi. Mirušajiem gan ir vienalga, bet mēs meklēsim viņu pēdējo atdusas vietu bezpersoniskajā zālienā, jo negaidot kļuvis svarīgi par tiem atcerēties.

Pagātnes atcerēšanās kontekstā Jura Millera grāmata par Rīgas Lielajiem kapiem patikami atšķiras no tendences, kas patlaban vēstures rakstīšanā pieņemas spēkā. Aizraujoties ar agrāk marginalizēto Kurzemes un Vidzemes muižu vēstures pētniecību, latviski ir publicēts jau krietns skaits novadpētnieku darbu, kā arī akadēmisku pētījumu. To vērtība ir dažāda, nozīme – pretrunīga. Lasot šos darbus, bieži rodas iespaids, ka vēlamiem nevis atgūt iepriekš nenovērtēto Latvijas vēstures daļu, bet gan piekļūt tuvāk Baltijas vācu aristokrātijas mantojumam, pat «izgudrojot» savu piederību šim sabiedrības slānim. Kas par to, ka muižniecība allaž turējās savrup un ievēroja distanci pret citām sociālajām kārtām, jo tikai tā spēja nodrošināt savu politisko ietekmi un dzīvesveida autonomiju. Mūsdienu sajūsma par Baltijas vācu muižniecības vēsturi, kas nebūt nav visa, bet gan tikai labāk pazīstamā šīs kopienas vēstures daļa, ir mazliet vienpusīga un pat naiva. Tā līdzinās mēģinājumam nokļūt iztēlotā pagātnē bez stingri noteiktajām kārtu atšķirībām un to radītajiem konfliktiem. Vācbaltiešu vēstures vandalisko noliegumu, ko simbolizē arī Rīgas Lielo kapu traģēdija, tagad nomainījusi pretēja galējība.

Jura Millera grāmatas lietišķais tonis laikus atgādina par piemirsto vēstures rakstīšanas principu: *sine ira et studio*... Pagātni izmainīt nav iespējams, taču ir iespējams saglabāt tās daudzveidību. Gan apjoma, gan satura ziņā unikālais vizuālo materiālu klāsts, fotogrāfiju un karšu

krājuma bagātība kopā ar tekstiem par lielākoties iznīcinātajiem pieminekļiem un celtnēm patiesi rada sajūtu, ka varam iegūt visai pilnīgu priekšstatu par Rīgas Lielajiem kapiem gan to krāšņuma, gan arī posta gados. Nekur citur ārpus šīs grāmatas vākiem vienkopus neatradīsim informāciju, kas izklidēta dažādu iestāžu arhīvos, bibliotēku krājumos un personīgajās kolekcijās. Un tikai šajā grāmatā ir godināti visi, kas, par spīti padomju iestāžu «oficiālajai vienaldzībai», darīja visu iespējamo, lai glābtu to, kas bija glābjams: fotografētu pieminekļus un fiksētu uzrakstus, nostiprinātu brūkošās celtnes un kaut vai pierakstītu to, kad no kārtējās kapa vietas pazudusi klasicisma tēlnieka darinātā akmens vāze un 19. gadsimtā lietais čuguna žogs.

Rīgas Lielo kapu piemiņas saglabāšanas centieni turpinās, jo kapsētas vairs nav, ir tikai atsevišķas apbedījumu vietas, kas joprojām liecina par kādreizējo nekropoli, Dieva dārzu, unikālu memoriālās tēlniecības kompleksu Rīgā, par pilsētas atmiņas mājvietu – vai arī par tās izpostīto ligzdu. Jura Millera grāmata ir piemineklis Rīgas Lielajiem kapiem, un pieminekļus rada, lai atcerētos to, ko nedrīkst aizmirst. Laikam tieši tāpēc, ka atmiņa saglabā cerību nākotnei. ■

Atsauces

Verners Bergengrīns. *Nāve Rēvelē. Dīvaini stāsti par kādu senu pilsētu*. No vācu valodas tulkojusi Austra Aumale. Aizpute: Harro von Hirschheydt, 2000. 13. lpp.

O. Grauds. *Senai atbalsij jauna skaņa. Ciņa*. 1969. gada 6. jūlijs, nr. 156. 4. lpp.

Pēteris Blūms. *Aizgājējs, kuram jāpaliek. Liesma*, 1981, nr. 6. 26. lpp.

Jānis Peters. *Viņu piemiņai, mūsu godam. No: Kalējs kala debesīs...* Rīga: Liesma, 1981. 108.–118. lpp.

Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Rīgā. Rīga: Neputns, 2010. 318.–333. lpp.

Jūlija Dibovska

Kā aiziešana neesmē

Margarita Perveņeckā.
Aspirantūra. Dienas Grāmata, 2023.

Jūlija Dibovska ir literatūrkritiķe un projektu vadītāja izdevniecībā. Regulāri publicē tekstus par jaunāko literatūru.

Margaritas Perveņeckas vārds ir bez ironijas jāņem vērā, runājot par t. s. «augsto literatūru». Debitējusi 2006. gadā ar satriecošo stāstu krājumu *Visi koki aizgājuši*, viņa 2012. gadā par romānu *Gaetāno Krematoss: atmiņas par gaismu* (2011) ieguva Latvijas Literatūras gada balvu. Perveņeckā agrāk rakstīja lugas, taču viņas proza nelidzinās dramaturģijai – dialogam tajā atvēlēta tik maza loma, cik vien iespējams; nozīme ir ekscentriskam stāstījumam un valodai. *Gaetāno Krematoss* ir kā vairāku metālu sakausējums, kura blīvajā garšu sajaukumā atstātas sīkas tērcītes varoņu ķermeniskuma un dzimtes kustībai post-apokaliptiskā pasaulē, savukārt *Visi koki aizgājuši* dveš jauneklīgumu, postironiju, zinātkāri. Un katrā grāmatā, arī romānā *Aspirantūra*, Perveņeckā stāsta pieaugšanas, izmaiņšanās, izlaušanās un pārcelšanās stāstu.

Audzis arī autorei rakstības stils – arvien tuvāks abstrakcijai, eksperimentiem, pārliecinātāks par sevi apjomā un blīvumā. Pirmie *Aspirantūras* tipa rakstības dziļi bija samanāmi viņas stāstu krājumā, kurā parādās matemātiski simboli un shēmas ar aprakstiem, kas it kā fizikas valodā runā par cilvēka iekšējās pasaules pretrunām. Tomēr *Aspirantūra* ir abstraktās, (pseido)zinātnes sintēzē balstītās valodas kvintesence gan Perveņeckas, gan latviešu literatūras darba laukā. Latvijas lasītājs visdrīzāk nebūs neko tādu lasījis latviski, ja vien neaizraujas ar specifiskām nozarēm un neraksta pats.

Aspirantūrā Perveņeckā iezīmē laiku un vietu, kas neeksistē, bet atgādina paralēlu Zemes likteni vai postapokaliptisku mums jau zināmo pasauli, kurā noticis kas līdzīgs abiem pasaules kariem. Te pastāv arī noteiktas represīvas vai stipri konservatīvas sistēmas, piemēram, zinātnes jomā. Dažbrīd pavid kāda padomju laiku reālija, piemēram, piens no kartona piramīdas (460). Iezīmēts skaidrs dalījums – eksistē tehnointelektuāli ciburī, kam pieder vara, un prātkopji aspiranti, kas «nekad neizmanto savu pārspēku» (40), lai gan vēlāk tam nebūs nekādas nozīmes. Galvenie varoņi ir aspirante Imāldis (jā, tieši ar spēņu burtu), viņas partneris Klemente,

operators Varlams, eksperimentators Ramons, kā arī nezināmi, dažādi apzīmēti elementi, ja tā tos var dēvēt. Romāna esence ir tajā, kā lielākoties varoņi saskaras tieši šajā grāmatā – kā zinātnisku eksperimentu, novērojumu un ainu salikums.

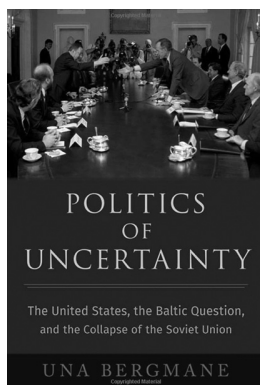
Visas atbildes uz jautājumu, par ko ir romāns *Aspirantūra*, būs banālas un idiotiskas. Protams, par aspirantūru, kas kā termins jau pirmais signalizē, ka Perveņeckas romāns var nemitīgi likt apstāties, apdomāties un izpētīt noteiktu detaļu smalkāk: vai es pareizi sapratu; vai es pareizi NESapratu? *Aspirantūra* ir piederīga padomju leksikai; pašlaik lietojam vārdu «doktorantūra». Nodaļas dēvētas par «transcendentiem vienādojumiem» un sliekšņiem, liekot domāt par neracionālo, neapbrīnināmo, meditativo. Valoda – skaistas drausmas. Sižets – pieputējušā loģā trāpijuši reti lietus pilieni, kas dažreiz uzkavējas un atgādina, ka tā taču ir proza, nevis tikai fizikas, matemātikas, anatomijas laboratorijas burtnīca. Tomēr var just konstrukciju, kuras pamatā ir abstrakts grāmatas veidošanas princips: zināšanas (1. nodaļa) – metode (2. un 3. nodaļa) – rezultāts (4. un 5. nodaļa). Tikai tā visa ir stipri par daudz, lai lasītājam pielēktu idejas apmērs.

Par spīti smagajam raksturam, romāns iemieso izziņas prieku, kustības gaišumu, pazušanu zinātnē, arī ciešanas (ne tikai lasītāja). Jo, kad daudz maz ir definēti cilvēka parametri, tā prāta spējas sacenšas ar laiktelpas šķēršļiem, kuru pamatā ir gan mēģinājuma veiksmē, gan eksperimenta izgāšanās un poētiska vēlme notvert to visu vārdos, kaut dzejā (grāmatā tā organiski izaug līdzās maziem tēlojumiem). Var domāt, ka *Aspirantūra* ir rakstniecības valsts, kuras valūta Perveņeckai ir rūpīgi sakārtotas, bet daudzvārdīgas eksakto jēdzienu kaudzes: «Šo to parisinājis, vai jēlka jēlko – ko V30 ir atrisinājis?» (91) Varbūt tas ir pat piemēklis apjaušmai, ka lielam tekstam, zināšanai, neesamībai jānāk ilgi, grūti un monolīta sakausējuma veidā – tumšam kā granīta akmens, uz kura rakstīts liktenīgais vārds «Aspirantūra». Jo ne ar ko citu grūtības nevar salīdzināt, lai gan dažreiz varoņi veic eksperimentus ne tikai ar citiem, bet arī ar sevi: «Ja man izrauj zobu, visus, ja amputē roku, kāju, visas ekstremitātes, izņem orgānus – cik vēl atlikušajā ķermenī ir manis?» (289) Tas ir poēzijas un zinātnes mākslīgo (māksliniecisko?) attiecību rezultāts: «Šūnā jābūt rezonējošam elementam vai organoidam. Lai pieradinātu. Saradinātu. Saskanīgi. Uzsvārstītos.» (305)

Aspirantūru Latvijas literatūras ainavā var dēvēt par eksperimentālāko desmitgades grāmatu. Ko līdzīgu vēl varēja just, lasot vienīgi Egila Ventera, Jāņa Einfelda, Andreja Ļevkina darbus, varbūt nedaudz arī Paula Bankovska *Pasaules vēsturi*. Bet *Aspirantūra* ar savu svaru apgāž visus sajūtu līdziniekus. Šādus romānus rada tad, kad no rakstniecības atvadās, jo nevaru iedomāties, kur(p) Margaritas Perveņeckas rakstības stils varētu augt tālāk. ■

Gints Jegermanis

No Baltijas valstu skatpunkta

Una Bergmane. *Politics of Uncertainty: The United States, the Baltic Question, and the Collapse of the Soviet Union*. Oxford University Press, 2023. 256 p.

Gints Jegermanis ir agrākais vēstnieks. Pirms darba Latvijas diplomātiskajā dienestā (1994—2021) ieguvis maģistra grādu latviešu filoloģijā Latvijas Universitātē, strādājis Zinātņu akadēmijā, bijis komentētājs un galvenās redaktors vietnieks laikrakstā *Diēna* (1990—1993), pašlaik — Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieks.

Aprīļa beigās Oksfordā iznākušais latviešu pētnieces Unas Bergmanes darbs (latviski — *Nenoteiktības politika: ASV, Baltijas jautājums un Padomju Savienības sabrukums*) noteikti bieži tiks pieminēts un apspriests daudzās Eiropas un ASV universitātēs, kur vien lasa lekcijas par PSRS sabrukumu 20. gadsimta 80.—90. gadu mijā. Autore iztīrīj vairākus līdz šim maz zināmus faktus, ko Rietumu vēsturnieki un politikas pētnieki savos darbos pieminējuši virspusēji vai vispār nav ņēmuši vērā. Un Bergmane ir pirmā, kas Baltijas valstu jautājumu ASV un PSRS dialoga kontekstā aplūko arī no Baltijas valstu skatpunkta, tādēļ grāmatai vērts pievērst īpašu uzmanību.

Darba pamatā ir autorei disertācija, ko viņa 2016. gadā aizstāvējusi Politikas zinātnes institūtā (*Sciences Po*) Parīzē. Autore iepazinusi ne tikai Francijas valsts un diplomātiskā arhīva dokumentus, bet strādājusi kopumā desmit valstu arhīvos Eiropā, ASV un Krievijā, kā arī Igaunijas un Latvijas arhīvos, tajā skaitā diplomātisko dienestu arhīvos. Papildus ASV prezidenta Džordža Buša vecākā administrācijas dokumentiem autorei bijis pieejams ASV valsts sekretāra Džeimsa Beikera privātais arhīvs, tāpat Mihaila Gorbačova fondā Maskavā glabātie dokumenti. Grāmata iekļautas arī unikālas liecības, ko autorei snieguši vēsturisko notikumu laikabiedri — 27 ASV, Francijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas diplomāti, valdības un baltiešu trimdas pārstāvji.

Lasītājiem tiek skaidrots, kā ASV nonāca līdz Baltijas valstu okupācijas neatzišanas politikai 1940. gada vasarā. Kāda maz zināma nianse šo lēmumu padara personiskāku. 30. gadu sākumā Rīgā bija strādājis amerikāņu diplomāts Lojs V. Hendersons (*Loy W. Henderson*), viņš bija darbo-

jies ASV Sarkanā Krusta komisijā Rietumkrievijā un Baltijas valstīs arī no 1918. līdz 1920. gadam. Rīgā Hendersons iepazinās ar savu nākamo dzīvesbiedri un apprecējās. No 1934. līdz 1938. gadam bija diplomāts ASV vēstniecībā Maskavā, kur sastapās ar Latvijas sūtni Padomju Savienībā Alfrēdu Bilmani. 1940. gadā abi darbojās Vašingtonā: Bilmanis — Latvijas sūtnis ASV, Hendersons — darbā Valsts departamentā. 1940. gada 15. jūlijā tieši Hendersons bija sagatavojis analīzi par Baltijas valstu stāvokli, aicinot ASV administrāciju neatzīt Padomju Savienības okupāciju. Un 23. jūlijā ASV valsts sekretāra vietnieks Samners Velss (*Sumner Welles*) nāca klajā ar paziņojumu, kurā nosodīja Baltijas valstu okupāciju un kas kļuva par pamatu ASV neatzišanas politikai.

Zināms, ka vēlāk, Aukstā kara sākumā, Valsts departamentā bija izveidojušies divi strāvājumi: tā sauktā *Jaltas aksioma*, kas mudināja uz dialogu ar Maskavu, un *Rīgas aksioma*, kas aizstāvēja nepiekāpību ASV politikā.

Kaut Aukstā kara gados ASV neatzišanas politikai nebija lielas nozīmes attiecībā ar PSRS un okupēto Baltijas valstu tautu dzīvi tā neietekmēja, šim ASV politikas principam bija ievērojama vērtība gan baltiešu trimdas organizāciju darbībā, gan ASV Kongresa rīcībā un nostājā. Baltiešu organizācijām tā deva iespēju visaugstākajā politiskajā līmenī aizstāvēt tā dēvēto sagūstīto tautu (*captive nations*) intereses, kuras pēc 1945. gada bija nokļuvušas PSRS pakļautībā.

Tāpat Rietumu ekspertiem un lasītājiem vērtīgi būs iepazīties ar to, kā padomju varā esošajās Baltijas valstīs nobrieda un veidojās sabiedriskās organizācijas, kā tās soli pa solim nonāca līdz neatkarības atjaunošanas idejai un kā šie procesi atbalsojās Maskavā. Rietumu pētnieki galveno vērību līdz šim ir pievērsuši Berlīnes mūra krišanai un Vācijas apvienošanas jautājumam, savukārt Bergmanes grāmata piedāvā Rietumu sabiedrībām skatu no Rīgas, Tallinas vai Viļņas.

Pat ļoti labi informētiem cilvēkiem Latvijā Unas Bergmanes stāstījums par Baltijas jautājuma nozīmi Džordža Buša sarunās ar PSRS prezidentu Mihailu Gorbačovu būs atklājums. Arī tas, kā ASV prezidents, pretēji Kongresa spiedienam, vairākās izšķirošās epizodēs nosliecies par labu Gorbačovam vai Vācijas apvienošanas jautājumam, Baltijas okupācijas neatzišanas principu un baltiešu neatkarības atgūšanas centienus uzskatot par mazāk svarīgiem.

Apjoma ziņā nelielā vēsturnieces Unas Bergmanes grāmata ir bagāta ar interesantām detaļām un faktiem, bet tiklab ietver vienkopus skatu uz procesiem, sniedz skaidrojumu par vēsturisko kontekstu un izsaka vērtīgus secinājumus par liktenīgajiem notikumiem no 1989. gada līdz Baltijas valstu neatkarības starptautiskajai atzīšanai.

Lai gan grāmata rakstīta starptautiskajai auditorijai, to derētu pārtulkot arī igauņu, latviešu un lietuviešu valodā. ■

Pēteris Bankovskis

Et in arcadia ego

Svešzemnieku skats uz Kurzemi — pirms divsimt gadiem un tagad

Pēteris Bankovskis ir daudzlasītājs un rakstītājs. Ilgus gadus galvenokārt mākslas un kultūras procesus apskatnieks un kritiķis. Sarakstījis pirmo sistematizēto Latvijas kolekcionārisma vēstures apceri *Palimpsests* (2020).

Biju patiesi priecīgs, saņemot uzaicinājumu *Domuzīmei* uzrakstīt par vācbaltiešu dzejnieka Ulriha Hermaņa Heinriha Gustava brīvkunga fon Šlipenbaha ceļojuma piezīmēm *Gleznaini ceļojumi pa Kurzemi*. Nedaudz samulsu, kad uzaicinājumam sekoja piebilde, vai varētu kādu vārdu pateikt arī par franču literāta Žana Pola Kofmana darbu *Kurzeme... francūža acīm*.

Ir grāmatas, kuru iznākšanu ļoti gaidām. Šlipenbaha ceļojumu aprakstu tulkojums ir viena no tām. Strādājot pie cita darba, LNB Letonikas un Baltijas lasītāvā ar patiesu interesi ne reizi vien ielūkojos izmēros nelielajā 1809. gada sējumā un nodomāju, ka šim sacerējumam noteikti jābūt pieejamam latviešu lasītājam gan kā literatūras piemineklim, gan kā būtiskam pienesumam vācbaltiešu kultūripatnības integrācijā latviešu kultūrapziņā — procesā, kas, lai arī palēni, tomēr nenoliedzami notiek. Nevar nenovērtēt Šlipenbaha ieinteresētību un pūliņus, popularizējot (arī ceļojumu aprakstu lappusēs) «latviešu Homēru» Neredzīgo Indriķi. Nu *Gleznaino ceļojumu* tulkojums ir mūsu rīcībā, un likumsakarīgi, ka ar Aizputi savulaik cieši saistītā brīvkunga grāmatu izdevusi *Serde*.

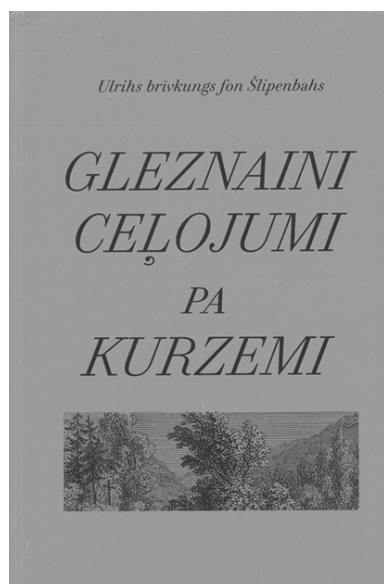
Par Kofmanu un viņa relatīvi nesen tapušo un gandrīz vai uz karstām pēdām latviskoto Kurzemes grāmatu līdz šim nebiju pat dzirdējis (visiem grāmatniecības notikumiem izsekot nekādi nav iespējams). Taču, parokoties tīmekļa resursos, redzu, ka latviskajam tulkojumam pēc tā klajā nākšanas bijusi samērā plaša publicitāte, darbs vērtēts kā interesants un noderīgs (skats uz mūsu zemi «no malas» un tādā garā), 2012. gadā autors atkal viesojies Latvijā, ticies ar lasītājiem turē pa Kurzemes pilsētām, sniedzis intervijas... Atradu arī emeritētā Ohaio štata universitātes profesora, filozofa, franču «jaunā romāna» speciālista Kārļa Račevska apskatu prestižajā ASV franču valodas

pasniedzēju asociācijas žurnālā *The French Review*.¹ Apskats bija samērā neitrāls, bet labvēlīgs. Šāds vērtējums droši vien ir saprotams dažam franču valodas pratējam, ņemot vērā, ka Kofmans ir literārās prēmijas *Prix de la langue française* laureāts. To ik gadu piešķir, teiksim tā, par izcili prasmi pārvaldīt un apliecināt franču valodas labās īpašības un skaistumu.

Grāmatu izlasīju, par franču valodas skaistumu, franciski neprotot, nevaru spriest. Bet pēc izlasīšanas noskurinājos: ilgi nepārgāja nepatika, radās iespaids, ka kāds, kam nav ne sajēgas, ne vēlmes tādu gūt, haotiski met kaudzē vietumis uz asprātību pretendējošus, bet citviet pat derdzīgi augstprātīgus pārspriedumus par sievietēm, viņiem, automašīnām, Latvijai draudošo patērnieciskumu. Daudzās lappusēs sajutu gluži neslēptu francisku vizdegunību. Pabrinijos par epizodēm, kas stāsta par Romanovu dinastijas nopelniem Liepājā, Cusimas kauju Krievu—japāņu karā, Lembergu un lielnieku «varoņa» Fabriciusa statuju Ventspilī (budjonovka Fabriciusa galvā esot kā Kurzemes kontūra!) un ko tik vēl ne.

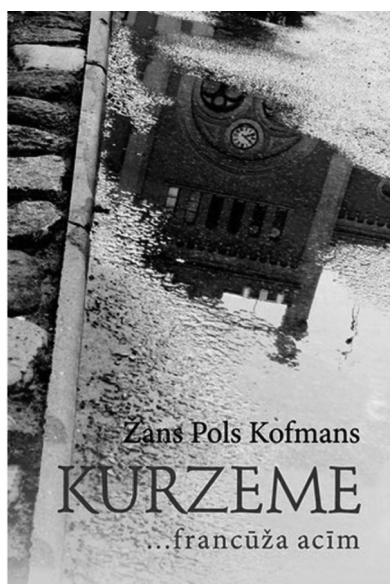
Tulkotāja Astra Skrābane man šovasar rakstīja: «Vairākkārtīgi esmu tikusies ar Žanu Polu [Kofmanu], esmu viņam stāstījusi un rādījusi Latviju un Kurzemi, un tas, ko viņš no tā paturējis prātā, mani sākumā apbēdināja. Bet pēc laika sapratu, ka šur un tur viņam bijusi taisnība. Un vispār — tāds bērna naivums, ka visur nav kā Francijā.» Daudz nesaudzīgāks, nesen uzjautāts par Kofmana grāmatu, bija Imants Lancmanis, kam ir gadījies šo literātu satikt gan Rundālē, gan vēlāk Parīzē: «Grāmata ir vēsi nicīgs skats uz mežoniņu zemi caur karietes logu, turklāt vietējā krieva padabībā.» Astra Skrābane vēl bilst: «Kurzeme Žanam Polam ir kā vieta, kurā satiekas dažādas identitātes, slūžas starp krievu un ģermāņu pasaulēm, tāpēc arī dažādi dīvaiņi tur parādās. Vieta, kurai, pēc viņa domām, vēl savas identitātes nav.»

Nevaru atturēties no Kofmana grāmatas citējuma. Runa ir par viesnīcu problemātiku, bet varbūt vispār par autora samērā sīkmanīgi snobiskajām attiecībām ar pasauli, dzīvi un lietām: «Kurzemē vairāk nekā citur naktsmītnes izvēle ir laimes spēle. Reti kad tiek izvilka laimīgā loze, taču mēs nekad neesam patiesi dūsmīgi par zaudējumu. Starp jauno ienācēju un mēbelēm izveidojas diezgan izklaidējošas spēka attiecības: naktslampiņas gaisma ir pārāk spilgta, tās spuldzīti vajadzēs samainīt ar vannasistabas spuldzīti; apģērbi pakaramie bez āķa sabrūk, tiklīdz uz tiem pakārtas visvieglākās drēbes; sega pārāk silta vasarai — to vajadzēs izņemt no pārvalka; ziepju nav, ūdens klozetā dzied visu nakti. Un tad vēl briesmīgie hromētie rāmji, kuros parasti ielikta mežu ainavas, ko vajadzētu apgriezt uz otru pusi. Aizsākas mēma divciņa ar matēriju. Kurzemes priekšmeti pretojas ar nepieredzētu inerces spēku. Ar absolūtismu, ko tie vēlas uzspiest. Ir jābūt

Ulrich Hermann
Heinrich Gustav
Freiherr von
Schlippenbach (1774—
1826). *Malerische*
Wanderungen durch
Kurland. Riga und
Leipzig: C. J. G.
Hartmann, 1809.
Ulrihs brīvkungs fon
Šlipenbahs. *Gleznaini*
ceļojumi pa Kurzemi.
No vācu valodas
tulkojis Agris Dzenis,
redīgējis, dzeju tulkojis
un atdzejojis Arturs
Hansons. *Starpnozaru*
mākslas grupa Serde,
2023.

Jean-Paul Kauffmann
(1944). *Courlande.*
Paris: Librairie
Arthème Fayard, 2009.
Žans Pols Kofmans.
Kurzeme... francūža
acīm. No franču
valodas tulkojusi Astra
Skrābāne. ***Zvaigzne***
ABC, 2011.

viltīgam — labāk to apiet, nekā stāties tam preti.»² Pretoties matērijai, apiet absolūtismu — skan patiešām iespaidīgi. Bet — vai jaunlaiku franču ceļotājs Kurzemē brīžiem neuzvedas kā Kartušs?

Tieši divsimt gadus pirms Kofmana grāmatas iznākšanas sava laika lasītājus sasniedza Ulriha brīvkunga fon Šlipenbaha *Gleznaini ceļojumi pa Kurzemi*. Lasām: «es iemigu, un, ja mani nebūtu uzmodinājuši skaļie Kartuša rējieni, kurš ar lielu troksni dzinās pakaļ mitrajā gaisā zemu lidojošajām bezdelīgām, taču ne reizi nespēja kādu panākt, lasītājam būtu gājis secen šis novērojums, kuram sekojot, es, manuprāt, diezgan pareizi sunī saskatīju spekulatīvu filozofu. Domāju, ka, tāpat kā šis suns bezdelīgām, daži filozofi ar skaļu troksni seko starp debesīm un zemi lidojošajiem spekulatīvajiem tēliem, taču tos nekad nerasniedz. Jo biezāk debesis aizsedz migla, jo tuvāk zemei tie lido, tomēr arī tad trokšņojošā spekulētāja skaļajam «es» tie nav sasniedzami, un tam jāsamierinās ar savu veltīgo pūļu izkliegšanu skaļā balsī.»³

Ap 1806.—1807. gadu, kad Kurzemi apceļoja trīsdesmit un vēl mazliet gadus (tālaika reālās faktiski pusmūžu) sasniegušais Šlipenbahs, pusmūžam tuvojās arī romantisma laikmets. Pamatē jau ducināja, pamazām aizsedzot debesis, rūpnieciskā revolūcija, taču debesu vilkmi katrs savā veidā turpināja apliecināt Gēte, Vīlānds, Kolridžs, Šellijs, Bairons un citi. Napoleona kari vēl nebija aprimuši, līdz zemnieku brīvīšanai Kurzemē un līdz tai sekojošiem kļūstu laikiem bija atlikusi desmitgade. Dzejnieks vēl bija brīvs savās sajūtās un spriedumos: ik parka malā čalojošā urdzīnā sadzirdēja najādu čukstus, ik ozola lapotnē manija aizplivojam driādes tunikas krokojumu. Viņš vēroja, kā Abavas straumei piepūcējas kāds strauts, un nodomāja, ka liels tu vari būt tikai tad, ja uzņem sevī mazos, bet beigu galā tevī — lielo — tik un tā aprīs mūžīgais, bezgalīgais Okeāns. Viņš gāja pa bērības takām, kur ik

krūms ir noslēpumainu šalku pārpilns, kur zāļains paugurs vai upītes stāvkrasts ir varenāks un krāšņāks par jebkuru Alpu pļavu un sniegotu virsotni. Viņš pakavējās pie kāda iegriezuma parka koka mizā — tas bija viņa agri mirušās mātes vārds, ko zēns reiz, asaras lejot, bija iegriezis stumbrā. Griezums bija aizdzijis, bet ne tā — rēta sirdī. Viņš ceļoja pa dzimtajām un attālākajām Kurzemes vietām un nesa sevī atziņu, ka «katram cilvēkam ir laiks, kad viņa liktenis ar zelta spīdumu tiek uzzīmēts uz dzīves tumšās pamatnes, un, kurš šo attēlu saglabā, atmiņās jau ir paturējis savas bijušās laimes ēnu».⁴

Viņš ceļo pa muižām un iegriežas zemnieku sētās. Vienviet kāds vecs dārznieks, gluži kā bukoliskā idillē, no lautas izvilina liegu melodiju, kas šķiet kā pagātnes dienu toņi. Citur viņš vēro, kā melnās drēbēs tērpušās, «gandrīz pēc grieķu parauga»⁵ nāk meitenes, dziedot tautasdziesmas, un atbalss kā Pāna stabule atsauca tuvu un tālumā. Viņš tic, ka lielākajā daļā muižu muižnieki cilvēka tiesības tur augstāk nekā savas pilnvaras, tādējādi mudinot latvieti sevi cienīt, jo tikai tā viņā (latvieti) var uzplaukt labā un skaistā izjūta. Viņš spriež, ka latvieši «visā Kurzemē ir turīgi, bet daži pat bagāti un vairāku tūkstošu Alberta dālderu īpašnieki».⁶

Ulriha fon Šlipenbaha ceļojumu aprakstos netrūkst arī dažādu gan ticamu, gan neticamu vēsturisku ekskursu, asprātīgu vērojumu, dzejisku atkāpju, kas pa laikam kontrastē ar gluži skarbām atklāsmēm par dzīves trauslumu un pīšļu neizbēgamību. Par Mežinieku parkā uzstādīto altāri (veltījūmaltāri ir būtiska parku arhitektūras forma romantisma periodā) dzejnieks raksta: «Nemirstības altāri nevar un nedrīkst rotāt nekādi greznumi un izmeklēta māksla. Ja tā sev ierīkojusi templi, to rotā vienīgi ziedošā zeme un augstais, zvaigžņotais pasaulu jumts virs tās.»⁷

Et in arcadia ego. Šo spārnoto frāzi, ko tik labi zinām no Nikolā Pusēna gleznas un tās interpretācijām, var tulkot burtiski: Es esmu [klātesoša] pat Arkādijā. Tradīcija vēsta, ka frāze jāsaprot tā, ka Nāve aizvien ir klātesoša, uzglūn pat visidilliskākajā vietā un laikā. Herders, Šillers un Gēte lauza šo tradīciju un tulkoja tā: arī es esmu [dzimis] Arkādijā — katram no mums ir reāla vai iztēlota bērības laimes zeme. Ulrihs fon Šlipenbahs, iespējams, piekrita abiem tulkojumiem. ■

¹ K. Racevskis. Review of *Courlande*, by J.-P. Kauffmann. *The French Review*, 84 (2), 2010. 420—421. <http://www.jstor.org/stable/25758455>

² Žans Pols Kofmans. *Kurzeme... francūža acīm*. No franču valodas tulkojusi Astra Skrābāne. Rīga, *Zvaigzne ABC*, 2011. 163., 164. lpp.

³ *Gleznaini ceļojumi...*, 125. lpp.

⁴ *Gleznaini ceļojumi...*, 35. lpp.

⁵ *Gleznaini ceļojumi...*, 61. lpp.

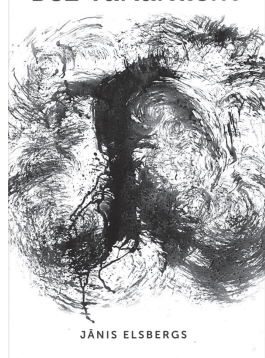
⁶ *Gleznaini ceļojumi...*, 138., 139. lpp.

⁷ *Gleznaini ceļojumi...*, 135. lpp.

Artis Ostups

Vīrieša kailā pieredze

Bez variantiem

Jānis Elsbergs. *Bez variantiem*. Aminori, 2023.

Artis Ostups ir dzejnieks, literatūrkritiķis un interneta žurnāla *Punctum* redaktors. Strādā LU Literatūras, folkloras un mākslas institūtā un studē literatūrzinātņi Tartu Universitātes doktorantūrā. Studējis filozofiju Latvijas Universitātē. Dzejoļu krājumi *Biedrs Sniegs* (2010), *Fotogrāfija un šķēres* (2013) un *Žesti* (2016). Nominēts Normunda Naumaņa balvai (2016). Krājums *Variācijas par mēness tēmu* (2022) saņēmis Dzejas dienu balvu.

52

Ši krājuma esence: pusmūža vīrietis ar neveselīgu dzīvesveidu un izmisīgām ilgām atrast iemeslu, lai turpinātu eksistenci, satiek jaunu sievieti, kurā neglābjami iemilas un ar kuru piedzīvo dažus laimes mirkļus, līdz attiecības izjūk un viņš ar savu smeldzi paliek viens. Tā nu vīrietis maldās pa pilsētu, lāgiem noiedams garām bijušās meitenes logiem, malko alu kādā necilā dzertuvē, kā arī sarunājas ar Dievu, kaut šaubās par tā eksistenci. To visu viņš mēģina izteikt vārdos, taču tie pretojas spēcīgajām izjūtām, tāpēc mēdz izklausīties banāli vai nepietiekami, un vīrietis, kā liecina daudzie daudzpunkti, apzinās šo problēmu un nekaunas nolaisties gandrīz līdz jauno autoru semināra vienkāršībai. Galu galā, ja nu šādi izdodas nokļūt tuvāk mūzas un, kas zina, varbūt arī lasītāja sirdij?

Situācija tāpat ir pagalam bēdīga, tomēr vīrietis citu glābiņu neatrod un krājuma pēcvārdā raksta, ka no šiem dzejoļiem bija jātiek vaļā, jo tie satur mokošas atmiņas. Pēcvārdā tiek brīdināts arī kritiķis: «Varbūtējiem vērtētājiem pasaku uzreiz — šai grāmatiņai nav nekādas vienojošas mākslinieciskas vai stilistikas koncepcijas vai programmas.» Taču kritiķim šī tēze gribot negribot ir jāuztver ar zināmu piesardzību. Var piekrist, ka krājums nav programmatisks, tas nūdien atgādina drīzāk vientuļas dvēseles kliedzienu, tomēr savu stilu autors ietur no pirmās līdz pēdējai lappusei. Protams, poētiskā ziņā tas ir visai noplicināts un jauninājumus nepiedāvā, tāpēc vairāk uzrunās tos ļautiņus, kas no dzejas gaida tiešu vēstījumu par personīgām ciešanām.

Patiesību sakot, latviešu mūsdienu dzejai no Elsberga jaunā krājuma ne silts, ne auksts, jo laikam vienīgais, ko tas smalkākos lasītājos spēš raisīt, ir žēlums par vīrieša likteni. Ja reiz grāmatā izteikti dominē «es» pozīcija un gaudulīgs tonis, tad tās ideālais lasītājs būs kāds pašam Elsbergam pārsteidzoši līdzīgs indivīds un nebūt ne jaukas meitenes. Kā vedina domāt

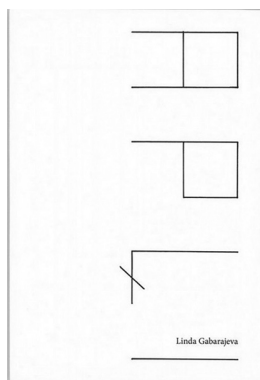
pēcvārdā, dzejnieks par šādu iznākumu daudz nepārdzīvotu, tomēr kritiķim ir pamats iebilst, ka latviešu dzeja pēdējos gados ir tikusi tālāk par tādām rindām kā «es gribu būt tev / tuvu, tuvu klāt / un, protams, / spridzināt» (19). Tiesa, vietām autors pats atzīst, ka stāsta nodrāztu stāstu vai lieto banālu atskaņu, bet šī vaļširdība ir vājš mierinājums, ņemot vērā kopumā vienaldzīgo attieksmi pret tekstu. Krājuma emocionālais spektrs, lai gan atklāts samērā drosmīgi, ir visai vienveidīgs, tāpēc par sliktu noteikti nenāktu interesantāki formālie risinājumi individuālu dzejoļu uzbūves līmenī, kas dažbrīd, it īpaši krājuma sākumā, līdzinās nevis noslīpētiem darbiem, bet steigā pierakstītai kailai pieredzei bez virzības un vispārinājuma iespējas.

Cerīgāk ir ar Elsberga grāmatā iekļautajiem cikliem, kur tēmas un motīvi risināti mērķtiecīgi un kur noplicinātā izteiksme kalpo nedaudz plašākam skatījumam uz dzīvi. Ne velti autora spalvai pieder tādi spilgti garākas formas darbi kā krājumā *Panti* (2008) atrodamie *Daugavas bulvāris* un *Tong-len*, kas piepildīti ar spraigu ikdienas valodu un aridzan tiešāk vai netiešāk apliecina vīrieša identitāti, taču vēl rūpējoties par mākslu. No jaunajiem cikliem labākais šķiet trīsdaļīgais darbs *Rūtiņas* (35–38), kurā autors prasmīgi attīsta rūtiņas tēlu, padarot to par atmiņas, vēstures un mīlestības telpu. Tikmēr jau nākamajā ciklā *Laime* (39–42) autors, vēstot par iemilēšanos un slimošanu, raksta primitīvi un šķietami bez piepūles, it kā teksts būtu domāts šauram lietojumam, visticamāk, lai uzrunātu mīlestības objektu, lai noturētu viņu ar žēluma iedvešanu. Grūti saprast, kas šādas dzejas gadījumā ir jādara lasītājam, taču nevar izslēgt, ka lasītājs jutīsies neērti, uzzinājis pārāk daudz neglītu detaļu bez poētiska pastarpinājuma. Tāpat var gadīties sadusmoties, jo lasītājam nav jāpiedalās teksta nozīmju veidošanā, proti, tekstu saņemam jau gatavu, tas neko neslēpj, un mums atliek tikai uzklaustī autoru.

Šī nu ir tā reize, kad nākas aizdomāties arī par tādu jautājumu kā literatūra un ētika. Piemēram, vienā no krājuma tiešākajiem dzejoļiem, kurā apdziedāts jaunas sievietes ķermenis, Elsbergs droši saka, ka «par to vismaigāko ieeju vispār neko neteikšu, jo sacīt jel ko nozīmētu banalizēt, aizliegt kosmosa eksistenci, aizliegt galu galā sevi» (85). Varbūt šis izteikums bija iecerēts kā maiguma izpausme, tomēr to itin viegli var skatīt arī kā neveiklu mēģinājumu ar metafiziku piesegt prastu sievietes objektivizēšanu. Protams, autoram to neviens nevar aizliegt, taču tāpat lasītājam ir pamats saviebties. Starp citu, rakstot recenziju, es apzināti izvairījos no pieklājīgā jēdziena «liriskais «es»», jo tas neatbilst šī krājuma saturam, kas piedāvā ieskatu konkrēta vīrieša sūrajā liktenī un neko vairāk. ■

Sintija Kampāne-Štelmahere

Tas, ko nevar saredzēt

Linda Gabarajeva. *Apļi*.
Neputns, 2023.

Sintija Kampāne-Štelmahere ir dzejniece, literatūrkritiķe.

Dzīvo Jēkabpilī.

Apmeklējusi 2010. un 2014. gada Literārās akadēmijas dzejas meistarklases. Aizraujas ar gleznošanu, poētiski muzikāliem eksperimentiem un pedagogiju. Top dzejas krājums.

Lai uzrakstītu dzejoļi, ir jādzīvo dzīve (savulaik, pie *Aicinājuma* ugunsкура klausoties sarunās, brīnījos, ko tas varētu nozīmēt). Jādzīvo sava vai citu dzīve, kas uzkrāta atmiņās vai literārā tekstā. Jāpāiet garām piemineklim vai logam un jāieskatās. Jādzīvo valodā. Lai iedzīvinātu dzejas krājumu, jāpāiet noteiktam dzīves posmam, jāsadarbojas ar redaktoru un dzejoļi jāsakārto likumsakarīgā plūduumā. Lasot Lindas Gabarajevas debijas dzejas krājumu *Apļi* (redaktors Artis Ostups), var spriest, ka tas ir izdevies – grāmata ir ieturēta noteiktās likumbās, tai ir savdabīga noskaņa un izkārtojums.

Jau grāmatas nosaukums liek domāt par nozīmju uzslāņojumiem, kas saistīti ar šo ģeometrisko figūru. Aplis metaforizējas cauri dzejoļiem, tieši vai netieši uzmirdzēdams kā tēls kādā rindā, vai arī kā forma (piemēram, dzejas ciklos *apļa sākums* vai *Irupes cikls*). Savukārt grāmatas vizuālais noformējums ar nosaukumu sasauca daļēji. Antas Pencis veidotais grāmatas dizains ir nepretenciozs; lai grāmata taptu personiskāka, mans dēls ātri vien uzlabo tās vāku ar sarkanām neregulārām līnijām. Tomēr apļa noslēgto formu, uz ko atsaukusies arī dzejniece (57), iemieso desmit grāmatas lapas, kuras ir aizšūtas, neatveramas, tā atgādinot senākus sējumus, kuru lapas nācās atgriezt ar papīra nazi. Dažviet grāmatu papildina Aigara Opincāna grafiskās ilustrācijas, kuras atgācina te topogrāfiskas ūdeņu kartes, te dekoratīvus rakstus, te drapērijas, te neizlasāmu regulāras formas tekstu, kas vienkārši labi izskatās. Tā nu dzīvoju ar apziņu, ka visu nevar atvērt un redzēt, un varbūt tas nozīmē, ka esmu «apļi».

Gabarajevas publikācijas jau ir lasītas iepriekš, turklāt grāmata *Apļi* ir guvusi ievēribu un šā gada Dzejas dienās kandidējusi uz Dzejas dienu balvām, to skaitā *Domuzīmes* Dzejas balvu. Grāmata paver skatu uz dzejnieces unikālo valodu, kaut arī šajā hipertekstualitātes laikmetā tas var šķist traušls apzīmējums. Protams, Gabarajeva brīvi un organiski izmanto dažādas reminiscences – uz tautas pasakām raksturīgo sērdienītes tēlu, Hariju Poteru, Vilhelmu Purviti, prerafaēlitu mākslu, Jesajas grāmatu, kā arī subjektīvas atsauces (*Madara no zi-*

lās mājas), kas, paliekot līdz galam neiztulkojamas, iegulst simboliskā gaismā, kur nezināmais sugestē ar apjaušamu traģiku. Sajūtas par notikumiem vai vietām izvirzās poētiskā tēlojuma priekšplānā. To paspilgtina gleznaini un valodiski precīzi tēli, kas iekļaujas dažkārt itin prozaiskajā teksta struktūrā un gandrīz līdzinās sapņa poētikai (piemēram, dzejoļi *lauki* (38)). Tēla spilgtums, ikdienišķa, tomēr precīza valoda, gleznas radišana ar vārdu Gabarajevas dzejā atgācina imājistu principus, līdz ar to redaktora Arta Ostupa anotācijā minētā modernisma tradīcija ir neapšaubāma *Apļu* poētikā.

Līdzās kultūratsaucēm dzejā ievijas personiski tēli, piemēram, rakstot par savu guļošu dēlu, dzejniece ikdienišķu brīdi pārveido ainā, kas atgācina sirreālistisku gleznu. Sajūtas par mātes lomu grāmatā pavid arī cituviet. Tagadne sadiedzas ar atmiņām vai nostāstiem par bijušo, tādējādi reflektējot par apziņas robežu, piemēram, dzejoļi par Kandavu «viņi atceras mani kā bērnu / es neatceros / ne sevi ne viņus» (42). Tas, ko nevar saredzēt vai atcerēties, aizpildāms ar nevaldāmiem iztēles triepieniem, līdz ar to iegulst mītiskā noskaņā.

Ikdienišķa apcere dažkārt mijas ar pacilātu intonāciju; pulsē un atkārtojas vairāki simboliski tēli, piemēram, ola, kauli, aka, acs, sudrabs, kas signalizē gluži sakrālas dimensijas atklāsmi. Ik pa laikam dzejas tēlus raksturo daudzskaitlīguma kvalitāte («skapis ar 10 000 durvīm aiz kurām / kāpnes kas ved uz gaitenīem» (17), «10 000 ganuzēnu akaci gaist» (56)). Reizēm šķiet, ka dzejoļiem piemīt spēlei raksturīga brīvība, proti, tāpat kā apziņas plūsmā nevar zināt, līdz kādai parādībai aizvedis katrs nākamais vārds, un tāpēc grāmatā daudzi dzejoļi raisa pārsteigumu. Izmantoti arī interesanti formas paņēmieni. Kaut arī dzeja rakstīta verlibrā, vietām iemirgojas atskaņas un regulārs pantmērs, dažviet iespējams pamanīt lietišķa teksta iezīmes. Droši vien nolūkā novērst «stūrainu iespaidu» *Apļu* dzejoļi nav sagrupēti daļās, tomēr kompozicionālu krājuma ritmu veido tematiski pagriezieni, kontrasti, kas ļauj nedaudz orientēties kustīgajā dzejas realitātē. Grāmatā, kas iesākta ar ainavu dramatisējumiem, veltījumiem, kuri asociējas ar alegorijām un pasakām, pēc tam sakoncentrēti dzejoļi, kuros vēstīts par kolektīvu katastrofu un šausmām. Tad tie pietuvinās personiskai iniciācijai (pieaugšanai), vēlāk uzkavējas pagātnes veidos, līdz noslēgumā lasām dzejoļus, kuros jaušama iznīcības un mūžības apziņa.

Zināmā mērā Gabarajevas dzeja atgācina Semjona Haņina poētiku, kurā, reģistrējot sadzīviskus tvērumus un tvarstus, atsedzas stindzinoša nenovēršamība. Arī *Apļos* līdzās vēsturiski nopietnajam un destruktīvi fatālajam pastāv ikdienišķi vienkāršais, detalizēti naivais skatījums, veidojot savdabīgu pasauli. Tieši šo aspektu kontrastā un saspēlē uzšķīlas dzirksts, kad ierastas parādības pēkšņi kļūst saskatāmas citādā gaismā. ■

Aivars Tabūns

Subjektīvi par melnā gaiļa upurēšanu un šašliku ēšanu

Aivars Tabūns ir Latvijas Universitātes emeritētais profesors, sociologs, publicistisko tekstu un eseju autors laikrakstā *Diena* un žurnālā *Rīgas Laiks*. Sarakstījis romānu *Baltais globuss* (2019).

Grāmata nav izklaidējoša literatūra, bet gan akadēmisku tekstu apkopojums. Apskatā esmu iekļāvis informāciju gan no monogrāfijas, gan no nepārbaudītiem interneta avotiem. Līdz ar to citēt manus vārdus neiesaku. Katram grāmatas apskatniekam ir sen pirms tās izlasīšanas nostiprinājušies teorētiskie priekšstati un sadzīviskā pieredze. Ēdiens ir gan nostalgisks, gan riebuma, lepnuma vai pazemojuma sajūtu simbols. Tas bērņībā daudziem līcis sajūties bagātiem, nabadzīgiem, atstumtiem vai iekļautiem.

Mūsdienās ēdienu un dzērienu sociālie faktori var pilnīgi nomākt fizioloģiskos. Skolas prasības par brokastu un pusdienu ēdienu sastāvdaļām un receptēm ir daudzu Latvijas vecāku uzmanības centrā. Tomēr situāciju Latvijā var raksturot kā visai mierīgu. Pirms kāda laika uzzināju, kā diskusijas attīstās dažās Parīzes piepilsētu skolās. Tur musulmu vecāki pieprasījuši, lai skola nodrošina speciālu ēdienkarti islāmu praktizējošiem bērniem. Pirms konflikta visiem bērniem bija iespēja izvēlēties vienu no diviem komplektiem – vienu ar Francijai tradicionāliem ēdieniem un otru veģetāro. Hinduisti, jūdi, budisti šādai sistēmai pielāgojās, un nebija lielu traču par gavēņa laiku un prasībām. Skolas vadība gadiem ilgi izlikās neredzam, ka daudzi islāmticīgie bērni ramadāna laikā (aptuveni četras nedēļas) brokastis un pusdienas neēd, bet nu pedagogiem bija jauns izaicinājums. Skandalām saasinoties, ebreji nevilcinājās un pieprasīja musulmu prasību apmierināšanas gadījumā skolas ēdienu izvēles sarak-

stā atsevišķi iekļaut košera produktus. Publiskās diskusijas drīz noplaka, jo, izpildot prasības, nāktos papildus ierīkot arī jaunas trauku mazgāšanas iekārtas, un to izvietojšanai skolu virtuvēs nebija vietas. Vecākiem tika piedāvāts savus bērnus apgādāt ar plastikāta kastītēm, kuru saturs atbilstu vecāku reliģiskajiem priekšstatiem.

Runājot par katras tautas tradicionālajiem ēdieniem, noteikti būtu jānodala ikdienas un reliģisko svētku, arī, piemēram, gavēņa produkti. Tas pats attiecas uz publiskajā un ikdienas privātajā telpā lietotiem ēdieniem. Ēdienu un dzērienu atspoguļojums literāros tekstos, pavārgrāmatās, mākslā, publisko un privāto sarunu tematos ir plaši izplatīta prakse. Gandrīz katram ir viedoklis par uzturvielām, kopējo maltīšu rīkošanu un nacionālo virtuvi. Un kurš gan nav redzējis gleznotāju klusās dabas ar maltīšu izejvielām.

Tā kā grāmatas nosaukumā pirmais vārds ir «ēdiens», der saprast šī jēdziena nozīmi. Globalizāciju datēt ar Kolumbu, starptautiskā telegrāfa vai interneta ieviešanu ir nopietna kļūda. Tā pirms daudziem gadu tūkstošiem sākās ar pavardu. Mūsu reģiona cilvēki ēda meža ogas, sēnes, lazdu riekstus, medija zvērus un ķēra zivis, aplaupīja meža bites, bet šo produktu klāsts nebūtiski atšķiras no reģiona kaimiņu ēdienkartes. Līdz ar to par nacionāliem produktiem šo pārtiku nosaukt būtu nekorekti. Nav šaubu, ka lielākā daļa dārzeņu kultūru cēlušās tropiskajos vai subtropiskajos apgabalos. Daudzi kultivētie augi un dārzeni pie mums atceļoja ne tikai no tāliem dienvidiem, rietumiem, austrumiem, bet arī no Krievijas, Ukrainas, Austrumeiropas, Skandināvijas.

Latvijas ēdienu vēsture pie mums padziļināti laikam nav pētīta. Līdz ar to man nākas pajauties uz nepārbaudītiem informācijas avotiem vai bez atsaucēm citēt šo monogrāfiju. Viens ir skaidrs – mūsu pļavās, mežos un purvos tradicionālo graudaugu, pākšaugu, sakņaugu senčus mēs visdrīzāk neatradīsim. Graudaugi (mieži, griķi u. c.) pie mums atceļoja no kaimiņiem. Visdrīzāk ap to pašu laiku (4.–7. gadsimtā) pašreizējās Latvijas teritorijā sākās zirņu un pupu audzēšana. Rāceņi it kā ienākuši no Skandināvijas zemēm jau vikingu laikmetā. Pēc nepārbaudītām ziņām, ap 12. gadsimtu Latvijas teritorijā no Austrumeiropas ienāca kāposti, un jau ap 14. gadsimtu baltie galviņkāposti kļuva par zemnieku galveno dārzeni. Aptuveni 13.–15. gadsimtā Latvijā audzēto dārzeņu klāsts ievērojami palielinājās. Šajā periodā plaši sāka audzēt arī sipolus, ķiplokus, rutkus, bietes (tās it kā atceļoja no Ukrainas teritorijas jau ap 13. gadsimtu). Aptuveni 15. gadsimtā Latvijas zemnieki sāka audzēt burkānus, pētersīļus, mārrutkus, bet plaši izplatīti šie kultūraugi esot kļuvuši tikai 17. gadsimtā. Pie mums gurķus plaši sāka audzēt it kā tikai 16., bet kālis pirmo reizi dokumentos datēts tikai 17. gadsimtā.

17. gadsimtā pirms kartupeļu audzēšanas sāk-

Kolektīvā monogrāfija *Ēdiena reprezentācijas kultūrā* (sast. un zin. red. Ieva Kalniņa). LU Akadēmiskais apgāds, 2023.

šanas Kurzemes un Zemgales hercogistē vācu literāts Rozīns Lentīljs rakstīja, ka zemnieki pa lielākai daļai pārtiek no viegli samaltas griķu vai miežu putras, abas vārītas ar pienu, pa lielākai daļai sarūgušu. To viņi liek galdā koka traukos. Darbā *Vidzemes senatne* (1798–1799) Garlībs Merķelis aprakstīja senlatviešu virtuves prakses. Zivis vārīja bērzu mizu traukos, gaļas ēdienus sagatavoja koka traukos, kuros meta līdz kvēlei sakarsētus akmeņus; Viņu dzēriens agrākos laikos bija zirgu piens un asinis. No pirmā viņi, tāpat kā tatāri, mācēja taisīt reibinošu dzērienu kumisu. Savukārt alu viņi ir tikko mācījušies pazīt no vāciešiem.

17. gadsimta otrajā pusē Kurzemes hercoga Jēkaba Ketlera galmā Latvijas teritorijā pirmo reizi ēšanai it kā pasniegti kartupeļi, tomēr līdz pat 18. gadsimta otrajai pusei tos pārsvarā audzēja muižu dārzos kā košumaugus. Latviešu zemnieku vidū attieksme pret kartupeļiem līdz pat 19. gadsimtam esot bijusi noraidoša, un tos dēvēja par velnāboliem, kas zemei atņemot spēku. Lai Latvijas teritorijā zemnieku vidū sekmētu kartupeļu audzēšanu, Frīdrihs Daniels Vārs latviski pārtulkoja Cēsu ārsta Franča Johana Cekela vāciski sarakstītu kartupeļu audzēšanas padomu grāmatu, ko 1790. gadā izdeva Rīgā.

Redīsu dzimtene esot Vidusāzija. Latvijā tie sāka izplatīties 18. gadsimtā. Spāņu konkistadori 16. gadsimta sākumā uz Eiropu atveda augus ar nosaukumu *tomate*. Latvijā tie tirdzniecisku nozi-

mi ieguva tikai 20. gadsimta sākumā. Arī ābeles Latvijas zemnieki plaši sāka stādīt tikai 19. gadsimtā, jo pirms tam salcietīgo šķirņu pie mums bija maz, tomēr pats galvenais — ābeles ražo pēc pieciem gadiem, bet zemniekiem bija tikai islaicīgā zemes nomas līgumi. Ievārijumu gatavošana sākās pēc tam, kad cukurs vairs nebija koloniālprece. Latvijā pirmā cukurfabrika sāka strādāt 1784. gadā, bet masveida cukura ražošana tika sākta tikai pēc 1925. gada.

Arī mūsdienās tik izplatītā rasola receptūra ir nepārtraukti mainījusies. Senākās liecības par rasolu (Rietumu avotos bieži sauktu par Baltijas salātiem (*Baltischer Salat*)) Kurzemes pilsētnieku ēdienkartē ir saglabājušās jau no 17. gadsimta, un tās ir atstājis vācu ārsts Rozīns Lentīljs. Viņš raksta: «Viņi arī gatavo rosulu no siļķēm: atdala siļķu gaļu no asakām un sajauc ar to mazos gabaliņos sagrieztus rutkus, smalki sagrieztus saldus ābolus, pievieno olīveļļu, sāli, etiķi un piparus. Uz dažām dienām notur noteiktā vietā, tā ka tiek iegūts riktīgi smirdīgs maisījums.» Receptē nebija kartupeļu, zaļo zirnīšu, olas, sīpolu, desas, šķiņķa, sinepju un marinēto gurķīšu. Nosaukums tas pats, bet saturs nu ir cits. Plašāk skat. monogrāfijas nodaļu *R*sols. Tekstualas liecības par salātu bļodu latviskai identitātei*.

Neesmu pārbaudījis, bet vēl nesen Eiropas Savienības pārtikas ģeogrāfiskās izcelsmes norāžu reģistrā bija iekļauti tikai seši latviešu tradicionālās virtuves ēdieni un Latvijas izcelsmes pro-

Ēdieni veido cilvēka sociālo kapitālu

dukti — sālinātā rudzu rupjmaize, sklandrausis, Carnikavas nēģi, Latvijas lielie pelēkie zirņi, Jāņu siers un Rucavas baltais sviests. Saskaņā ar Eiropas Savienības tiesību aktiem par sviestu var saukt tikai tādu piena tauku produktu, kura tauku saturs nav mazāks par 80%, bet ūdens saturs nepārsniedz 16%. Atšķirībā no klasiskā sviesta Rucavas baltajam sviestam gatavošanas procesā neatdala piena sūkalas un neskalos vairākkārtējos ūdeņos, un tā tauku saturs ir līdz 40%. Atgādināšu, ka aizsargāto produktu sarakstā *DOOR* datubāzē (*Protecting local food and drinks*) ir 3500 produktu. Latvijas daļa ir ļoti pieticīga.

Otrs kolektīvās monogrāfijas atslēgas vārds ir «reprezentācija». Šis jēdziens tiek interpretēts visai plaši, un tas dod iespēju apzināt arī literāros avotus. Viens no interesantiem informācijas avotiem ir pavārgrāmatas, kas analizētas divās nodaļās: *Latvijas garša: nacionālās virtuves reprezentācija pavārgrāmatās* un *Veselīga dzīvesveida aspekts 20. gadsimta 30. gadu veģetārajās pavārgrāmatās*.

Maza atkāpe. Par pirmo latviski izdoto pavārgrāmatu uzskata Rubenes draudzes mācītāja un grāmatu izdevēja Kristofa Hardera 1795. gadā no vācu valodas pārtulkoto 334 lappuses biezo *Ta pirma Pawaru Grahmata no Wahzes Grahmatahm pahrtulkota*. Grāmata bija paredzēta muižu pavāriem, kas lielākoties bija latviešu zemnieki un vācu valodu labi neprata. 1796. gadā J. F. Stefenhāgena tipogrāfijā latviski tiek iespiesta 452 lappuses bieza pirmā oriģinālā pavārgrāmata *Latviska Pawaru Grahmata. Muiššas Pawareem par Mahzibu wiffšadas Kungu Ehdeenus gahrđi wahrđht un fataifđht*, ko bija sācis veidot Lestenes mācītājs Fridrihs Hazimirs Urbāns, bet pēc viņa nāves pabeidza Jelgavas mācītājs un literāts Matiāss Stobe. Gribu uzsvērt — latviešu virtuvei ir vācbaltiešu saknes, un bija vajadzīgi padomi, kā kungu ēdienu gatavot. Kungi tajā laikā pamatā bija vācbaltieši, bet pārtikas popularizētāji — luterāņu mācītāji.

Par to, vai mūsu senči Jāņos upurēja melnu gaiļi vai vistu, patiešām neko ticamu nezina (šādu praksi pieminējis jezuīts Pēteris Kulēzijs (*Petrus Culesius, Rīgae, 1599*), bet citos avotos neko tamlīdzīgu neatradu). Nezinu, kurā laikā Jāņu mielastam sāka izmantot marinēto gaļu un kad augu eļļas Latvijā izspieda no cepšanas sviestu un taukus. Atceros, ka bērnībā man garšoja ar cūku taukiem smērētas sviestmaizes, ja vien tās bija bagātīgi apbērtas ar sāli. Pavisam nesen margarīns izkonkurēja sviestu, un tagad jēdziens «sviestmaize» ir mainījis savu būtību..

Nešaubos, ka daudzus var ieinteresēt monogrāfijas raksti *Jāņi: rituāls un maltīte Baltijas vācu literatūrā, Pārpilnība, pieticība un upuris: dziru semiotika jidiša literatūrā Baltijā* un *Krievu galds: Rīgas krievu emigrantu gastrroteksti (1920–1940)*.

Kāzu un bērnu mielasti vienmēr ir bijuši sociālā statusa reprezentācijas līdzeklis. Tikai pieaugot labklājībai, par ierastiem ēdieniem šajos pasākumos Latvijā kļuva šniceles, karbonādes un gaļas

galerti. Pakāpeniski aizmugures plānā nonāca galvenā gastronomiskā opozīcija: izsalcis un paēdis.

Savukārt padomju laikos salami un servelādes desas, mencu aknu un olu salāti, ne pirmā svaiguma košļenes bieži liecināja, ka mielasta prezentētājam ir blats. Vēlāk siču našķu sarakstā košļenes izspieda čipsi.

Interesants ir jautājums, kāpēc viens no izplatītākajiem romantisko randiņu scenārijiem ietver kopēju maltīti. Laikam tāpēc, ka dāvanas padara otru laimīgāku, mazāk skumju un palīdz uzturēt sociālās attiecības. Kopējie gastronomiskie mielasti vai dāvanas var būt arī solidaritātes, savstarpējas palīdzības izpausme. Pirmsballītes kopējā maltīšu pagatavošana nereti ir ballītes interesantākā daļa. Ēdieni veido cilvēka sociālo kapitālu. Kad man Gruzijas ziemeļos piedāvāja māla mucās zemē 20 gadus turētu vīnu vai kad pilnīgā nekuriene kirgīzu gans piedāvāja kumisu, šaubas par namatēva vai namamātes draudzīgumu pilnībā izgaiss.

Katrai tautai ir savs gastromītisms. Kulinārijas kodus var vērot *Facebook* attēlos. Šī teksta ierobežotais apjoms liek ignorēt kulināro tūrismu, angļu dāmu pēcpusdienas tējas dzeršanu, ASV Pateicības dienas tītarus, angļu džentlmeņu klubus, japāņu tējas dzeršanas tradīcijas, *Michelin* vai citus restorānu reitingus, padomju un pēcpadomju laika pārtikas un dzērienu talonus un veikalu rindas, lai nopirku zilas un cīpslainas vistu kājas. Pirmā pusgada laikā padomju armijā pāris pārāk treknas cūkgaļas kotletītes ēdu tikai vienu reizi — zvēresta nodošanas dienā, kad uz armijas daļu atbrauca vecāki. No tā laika man zvērests un treknas kotletītes ir nesaraucjami jēdzieni. 1973. gadā palūdzu, lai vecāki man uz padomju armiju atsūta pelēkos zirņus un speķi. Ziemassvētkos tos paslepus sautēju un cepu. Baltkrieviem garšoja, bet no dienvidniekiem pēc vakariņām iznāca dzirdēt jautājumu: un tas ir labākais, kas jums svētkos ir? Nācās skaidrot, ka pasta pakām ir gari sūtīšanas termiņi un tie ir pretrunā ar ātri bojājamo produktu glabāšanas nosacījumiem.

Kolektīvās monogrāfijas nozīmīgs piensums ir nodaļas par gastropoētiku Latvijas literatūras vēsturē (*Bērns un ēšana latviešu rakstnieku autobiogrāfiskajā prozā, Bada atainojums Pirmā pasaules kara laikā latviešu literatūras tekstos* un *Gastropoētiskie tēli Aleksandra Čaka dzejoļu krājumos*). Interesanti apsekojumi ir nodaļā *Ēdiens un identitātes meklējumi trimdas literatūrā*, kā arī nodaļa *Gastrokultūra laikmetu maiņās*. Kā potenciālo ieguvumu vērtēju katra raksta sākumdaļā ietvertās citu valstu pētnieku teorētiskās atziņas, kā arī monogrāfijas rakstus *«Gards!» Ēdiena estētika* un *Kafija pie Kirkegora*.

Man gastronomijas tēmā galvenās ir divas laikoniskas atziņas: labākais pavārs ir izsalkums, un veselībai kaitīgs ir viss, kas jums garšo. ■

Osvalds Zebris

Pabūšana vietās

Anglijā Gunars Janovskis brīžiem sāk izskatīties citādi

Osvalds Zebris ir izdevis sešas grāmatas: romānus *Koka nama ļaudis* (2013), *Gaiļu kalna ēnā* (2014) un *Māra* (2019), kā arī stāstu krājumus *Brīvība tīklos* (2010) un *Šaubas* (2021). Jaunākais romāns *Mežakāja* (2022) ir veltīts rakstniekam Gunaram Janovskim un saņēmis Latvijas Literatūras gada balvu (2023) kā spilgtākais prozas darbs.

Mēs stāvam paēnā, zem šaura jumtiņa strēles pie Mančestras lidostas autonomas biroja, kas iekārtots garenā metāla konteinerā ar logiem. Iekšā dūc ventilators, kāds tūristis šķendējas par savu apdrošināšanas polisi, bet ārā mazitiņa večiņa, krietni pāri septiņdesmit, kritiski apskata vairākus mašīņus. Neviens neiet pie sirds — fiats pārāk sīks, škodas krāsa ir nepareiza, bet džipu nomas darbinieks nedošot neparko, jo sēdus pozīcijā braucējas piere knapi sniedz līdz spidometram.

Ir karsta jūnija diena, tumšā žaketē iespīlētais jauneklis ar rokām slauka sviedrus no pieres un pakauša, kopā ar klīriģo klienti likņā ap visādu marku vāģiem, bet nekā. Kundze kopā ar savu krietni jaunāko pavadoni no nomas plača lepni aiziet kājām.

Mums gan todien veicas — rezervētā pasāta vietā esam tikuši pie gluži jauna, melna leksusa. «Glancīgs. Kā liķurati,» mājot mums atvadas, vēlāk teiks Sarmīte Janovskis-Ērenpreiss. Sastapt Gunara Janovska (1916–2000) atraitni Sarmīti esmu gribējis jau kopš brīža, kad 2019. gada vasarā ķeros pie romāna par Janovski un mēs sākām sarakstīties. Un te nu mēs beidzot esam — gadu pēc grāmatas iznākšanas malkojam portvīnu Sarmītes un Gunara mājā Krikā, pašā Anglijas vidienē.

Janovskim, šķiet, nebija nekādu īpaši silto jūtu pret Angliju un angļiem. «Man ir apriebsies šī svešā zeme, šie miegainie cilvēki, šis aitu bars, kas priecīgi un bezrūpīgi skrīen preti bezdībēnim,» saka viens no spilgtākajiem Janovska tēliem — iģaunis Juhans Raudseps.¹ Tomēr tieši šeit Janovskis sarakstīja visus savus slavenākos tekstus. Nē, patiesībā itin visus tekstus, jo rakstīša-

nas mēle viņam atraisījās tieši Anglijā, vientulībā dzīvojot fermā. Viņa vienīgie sabiedrotie bija suņi un reizēm kāds palīgstrādnieks. Janovskis rakstīja gluži kā tāda Regīna Ezera savos Ķeguma novada Briežos.

Viens raksta Notingemas mežu tuvumā, otrs — Daugavas malā Vidzemē, abi ar laiku kļūst par superpopulāriem un pieprasītiem prozistiem, tikai katrs savā Latvijā. Abiem līdzās allaž ir suns. Abi bērnībā nav runājuši latviski — Ezera (Šamreto) līdz sešu gadu vecumam pamatā dzīvoja jauktā poļu un krievu valodu telpā, Janovsku ģimenē bija pieņemts sarunāties krieviski. Abi 1944. gadā devās bēgļu gaitās uz Vāciju, tikai Ezera kopā ar vecākiem 1945. gada rudenī atgriezās okupētajā Latvijā. Pēc pārdesmit gadiem abi sāka intensīvi rakstīt, un te nu gan līdzību virtene pārtrūkst, gan stāstījuma veids, gan tēlu raksturojumi, ritms — viņu tekstos viss ir atšķirīgs.

Ikviens var «ievikipēdot», ka Gunars Janovskis nav dzimis Latvijā, bet gan Somijā, ka rakstīt sācis salīdzinoši vēlu (pirmā grāmata *Sōla* iznāk 1963. gadā, kad autoram jau ir 47; pirms tam romāns *Vilragā* publicēts laikrakstā *Londonas Avīze*), bet tad — līdz astoņdesmito beigām — rakstījis gandrīz pa grāmatai ik gadu. Taču, ķeroties pie tik piņķerīgas būšanas kā biogrāfisks (manā gadījumā, drīzāk pseidobiogrāfisks) teksts, visneskaidrākais allaž ir pats gruntīgākais jautājums: kāds viņš vai viņa bija? Ir maķenīt dīvaini, ka to izdibināt dodos jau pēc romāna publicēšanas, bet — kāpēc gan ne? Gaisā palikušie jautājumi prasās tapt piezemēti.

Tomēr par jaukāko un laikam arī vērtīgāko šīs literāriskās «ekspotīcijas» daļu man kļūst nevis kādu jaunu atbilžu vai atziņu gūšana un krāšana, bet pabūšana «Janovska vietās». Lūk, mūsu melnais vāģis piebrauc pie greznas lauku viesnīcas Lesteršīras grāfistē, ko latvieši pazīst kā Straumēnus (viesnīcas nosaukums ir *Cathorpe Manor Estate*). Plašo un tolaik pagalam nolaisto īpašumu 70. gados nopirka *Daugavas Vanagu* fonds, tajā iekārtoja veco ļaužu mītni, kurā Janovskis vēlāk nodzīvoja aptuveni desmit gadus. Te ir riktīgs plašums — pļavas, kuras sašvikājuši lielāki un mazāki ceļi, stīgas, strautiņi un grāviņi, kuriem pāri sabūvēti mazi tiltiņi, ganību laukus ierobežojošas drāšu sētas, kurās saķērušies aitu vilnas kumšķi. Rodas vilinājums doties garās pastaigās.

Divu stundu gājiena attālumā ir mazs ciemats Krika, kur Gunars kopā ar Sarmīti dzīvoja deviņdesmitajos, pēc Straumēnu laika. Ceļa gājējam, kurš no Straumēniem būtu atklejojis līdz Gunara un Sarmītes mājām Krikā, pirmajā brīdī viss varētu likties neliels, it kā samazināts. Kāpnītes uz otro stāvu, šauri gaiteniņi, istabiņas, minidārziņš sarkanbrūno ķieģeļu mājas pagalmā.

Kamēr TV raidījuma *Literatūra* komanda gatavojas sarunai ar Sarmīti, es maisos visiņ pa vidu. Ir sajūta, ka labāk nevajag jautāt: «Un kā

Straumēnu ēka Anglijas vidienē, Lesteršīras grāfistē. Senioru mītnē Gunars Janovskis dzīvoja no 1984. līdz 1992. gadam. Autora foto

jums patika *Mežakāja*?» Ir gana daudz citu lietu, kuras Sarmīte grib mums izstāstīt un parādīt. Brauciens uz Latviju 1993. gadā, uz Dziesmu svētkiem. Viņas darbs pie Gunara romānu tulkojumiem, viņa gleznas un zīmējumi. Dzejoļi. Vispār Anglijā Janovskis man sāk izskatīties citādi, nekā rādījās toreiz — rakstīšanas gaitā, sēžot pie rakstāmgalda Kalnciema ielā.

Pētot viņa mājvietu adreses Pārdaugavā, atklāju, ka mana dzīvesvieta kādreiz ir bijusi arī viņējā, un tieši te risinās Janovska romāna *Ines* notikumi. Aiz mana dzīvokļa logiem ir tas pats pagalms, kuru mazais Gunars vēroja pirms 100 gadiem. Viņa tēvs — kapteinis — mājās bija reti, mamma allaž aizņemta, tāpēc par vienu no galvenajiem Gunara pasaules kontinentiem bērniībā kļuva Pārdaugavas ielas. Nozīmīga vieta.

Pārdaugava ir vienīgā vieta uz pasaules, kur teorētiski varētu satīties mani un Janovska varoņi. Tomēr pat tad, ja viņi saskrietos, teiksim, uz Slokas un Kalnciema ielas stūra, tie ne tikai nepazītu viens otru, bet visdrīzāk skatītos viens otram garām. Tās tomēr ir divas dažādas varoņu lipināšanas receptes — Janovskis rakstīja tikai pēc savas pieredzes, es esmu un palieku fantazierētājs. Abas šīs izdomātās pasaules, protams, vieno vieta — vai tas būtu jaunlatviešu laiks, Ulmaņa laiks, okupācijas, barikāžu, nākotnes vai vēl kāds cits laiks —, izprātotie un tekstā atdzīvinātie tēli klimst pa tās pašas Pārdaugavas ielām. Mainās ielu garumi, ietvju segumi, namu augstumi un nosaukumi uz plāksnītēm, bet ārpus šīm scenogrāfiskajām transformācijām nemainīgs paliek ietvars — dziļa, plata, augsta un tumša skatuves mute. Ja jau tieši vieta ir tik nozīmīga — tāds kā atspēriena punkts teksta «konstruēšanā», iespējams, nosakot pat valodas ritmu, tēlus, teksta struktūru, tad arī ekspedīcija «pa Janovska vietām» Anglijā iegūst, kā saka, pavisam citu svaru.

Lūk, mūsu melnais vāģis apstājas pie lauku mājām Notingemas tuvumā, kur Janovskis saimniekoja fermā un pa vakariem rakstīja prozu.

Grūti aptvert, pa kuru laiku viņš spēja sarakstīt vairāk nekā 20 romānus un stāstu krājumus, gleznot, dzejot, spēlēt Notingemas latviešu šaha komandā un intensīvi sarakstīties ar vairākiem vēstuldraugiem, vienlaikus vadot saimniecību, kurā sākotnēji bija ap diviem tūkstošiem vistu, aitas un citas radības. «Ziemā saimniekošana uz laukiem sākās agri no rīta un beidzās puspiecos vakarā. Vientuļam dzīvojot, tumšajos vakaros es sāku rakstīt par piedzīvoto kaŗā un trimdā,» Gunars atceras savā autobiogrāfijā³.

Izlūkgājieni uz «Janovska farmu» vada tuvs viņa draugs, arhitekts Krišs Ligers. Tagadējie fermas saimnieki ir smaidīgi un vēlīgi — noklausās stāstu par rakstnieku, kurš šeit dzīvojis no 50. līdz 80. gadiem, un ļauj mums pašiem izstaigāt «Janovska vietas». Saimnieku suns kādu brīdi velkas pakaļ, bet tad uzmeklē ēnu un atkrīt uz sāna. Anglijā pieturas sīvs karstums.

Krišam ir daudz stāstu par tiem laikiem — par Gunara iecienīto pabu Notingemā, viņa rakstīšanu un gleznošanu, reizēm izmisīgu cikstēšanos ar sevi un par paša nonākšanu drauga grāmatā. Krišs ir viens no romāna *Rolands* galvenajiem varoņiem — jaunais arhitekts Uldis, kurš iemīlas norvēģietē Grētā no bagātas ģimenes, taču sociālā statusa atšķirības tiem liedz palikt kopā. Viss esot tuvu istenībai, atšķiras tikai detaļas.

Mēs čāpojam pa pļavu fermas tuvumā, meklējam diķi, kuru kādreiz tīrījuši abi jaunie lauksaimnieki, un te es pirmo reizi aptveru, ko patiesībā nozīmē rakstīt «no dzīves». Diezgan riskanta un piņķerīga būšana.

Vēl viena svarīga vieta — esam ceļā uz Gunara iecienīto pabu Notingemā *The Martin's Arms*. Tā sagadījies, ka kroga ipašnieks pēc saimniekošanas trīs desmitgažu garumā ir sajutis izsīkumu un krogu nesen pārdevis. Esam atbraukuši pārāk agri, pabs vēl ir ciet, bet saimnieks (nu jau bijušais) — neliela auguma tumšmatis — īsti negrib ticēt tam, ka pirms 50 gadiem šeit būtu mēdzis uzdzīvot kāds rakstnieks no Latvijas. Viņš nez kāpēc ir pārliecināts, ka tā drīzāk bijusi cita vieta. Tomēr pēc neilga strīda ar Krišu, kurš taču pats ir «to laiku» liecinieks, piktais saimnieks atmaigst un ielaiž mūs tukšajā pabā. Vēl pēc briža viņš mūs jau cienā ar alu un stāsta par šīs vietas izcelsmi 17. gadsimta nogalē.

Krogs ir tumšs un kluss, saimnieks vēro tukšo zāli, itin kā meklētu kādu sīku, līdz šim nepamanītu iespēju, lai pēdējās atvadas no sava lolojuma tomēr varētu atcelt vai vismaz atlikt. Viņa vietā aiz letes kādreiz stāvējusi vietējā skaistule Pamela — Gunara romānā *Dziesma mežam* uz šo vietu veči nāca krodzinieces dēļ. Arī meklēja jebkādu iespēju, lai te uzkavētos vēl kādu stundīņu. Dažkārt izstrēba kādu glāzi no lieka un tad šļūca uz sarkano telefona būdiņu ielas malā, lai sarunātu transportu mājupceļam. Šodien no būdas piezvanīt vairs nevar — telefona vietā tagad dzīvo mobilais defibrilators. Tādi pēdējos gados

Rakstnieks Gunars
Janovskis 1974. gadā
Anglijā

Straumēnu apkārtnē.
Autora foto

esot uzstādīti šur un tur Anglijā, meklējot ikoniskajām telefona būdiņām jaunu pielietojumu (dažās iekārtoti arī grāmatu apmaiņas punkti).

Jā, bet kāds tad Gunars galu galā bija? Stāsta, ka asprātīgs jokdaris, labsirdīgs. Aizrautīgs dziedātājs. Šarmants. Reizēm sentimentāls. Dažkārt varējis būt ass. Piecelties un, neko nepaskaidrojot, pēkšņi pamest, piemēram, zolītes galdu. Neviens vairs nevar pateikt, vai viņš tad metās savā mazajā opelī, lai brauktu uz fermu pierakstīt kādu sižeta pavērsienu, vai vienkārši devās garākā pastaigā pa mežu. Laikam nevarēja atrast sev vietu. Gadu skaita ziņā Anglijā bija nodzīvojis ilgāk nekā Latvijā, bet istā vieta tomēr aizvien bija Kalnciema ielā, Bolderājā, Daugavgrīvā.

Skaidrs kā diena — rakstniekam ir svarīgi būt savas dzimtās valodas telpā. Man ir aizdomas,

ka ne mazāk nozīmīgi ir atgriezties vietās, kas tevi reiz ir «konstruējušas», izveidojušas vilkmi novēroto pierakstīt, piefiksēt. Tur, kur kādreiz ir bijusi iespēja no sirds izgarlaikoties, izsapņoties, nodarboties, kā saka Kastaņeda, ar nekā nedarīšanu. Perfektās vietas fantazierēšanai.

Man tās ir dažas Pārdaugavas ielas un lauku mājas Viļānu pusē, pavisam tuvu Maltas upes krastam. Tur ir pelēks koka nams un veca klēts, un koka sols pie klēts sienas, no kura paveras skats uz dzeltenī smilšainu ceļu, kas pa labi no manis, aiz pagrieziena, iegrimst tieši upē, bet pa kreisi — ved kalnā, gar sen nodegušu māju drupām, gar kaimiņu sētu, senām liepām un tad aiziet kaut kur tālu, tālu prom, līdz pašam Piliskolnam. ■

¹ *Pār Trentu kāpj migla. Grāmatu Draugs*, 1966. 255. lpp.

² G. Janovskim veltīts romāns sērijā *Es esmu... Dienas Grāmata*, 2022.

³ *Mans dzīvesstāsts un 33 dzejoļi. Likteņstāsti*, 1997.

Dzejnieka piesaukšana

Kā mūsdienās uztveram Ojāra Vācieša dzeju un viņa personību? Kā izprotam, tulkojam dzejnieka un laikmeta attiecības, realitātes un ideālu saduri? Kādus nospiedumus Vācietis atstājis latviešu dzejā?

Par Ojāru Vācieti (13.11.1933.—28.11.1983.), viņa dzeju, mantojumu un aktualitāti sarunājas literatūrzinātnieks un kritiķis **Viesturs Vecgrāvis**, dzejniece **Elīna Vendija Rībena** un valodnieks un dzejnieks, žurnāla *Domuzīme* literatūras nodaļas redaktors **Jānis Vādons**.

Novembris ir miglaini sadugšu, drēgnu gaisu laiks; kails un sasprindzis laiks, kad Latvijā cilvēks, mēteļi galvu ierāvis, pārslēdzas izdzīvošanas režīmā. Varbūt arī tas zemslāņos ietekmējis Vācieti un viņa dzejas kosmosu. Varbūt ne velti, jautāts par to, kas viņu iedvesmo, viņš atbild isi: rudens. Un mēs saprotam. Tomēr, kad septembra beigās tiekamies runāt par dzejnieku, aiz Nacionālās bibliotēkas logiem septembris pārliecinoši izliekas par jūliju. Telpā viegls vasaras gaiss, un mūsu saruna uzmutuļo bez latviešiem parasti vajadzīgās ieskrējiena zonas.

Elīna Vendija Rībena. Man ar Vācieša dzeju ir ārkārtīgi tuvas attiecības. Viņa dzeja bija pirmais, ko es lasīju. Mātei bija viņa zaļie Kopotie raksti. Sāku lasīt agri, kādos trīs gados, un tieši ar Vācieša tekstiem iemācījos lasīt, iemācījos valodu, iemilēju dzeju, sāku rakstīt. Dzejoļi man šķita pārļaicīgi un cilvēcīgi; zināmā mērā es no tiem apguvu pat morāles principus. Pieaugšanas vecumā ir svarīga nevis idealizējoša dzeja, kurā cilvēks ir utopiski heroisks, bet atklātība, arī par cilvēka ciešanām un trūkumiem. Esmu dzirdējusi, ka Vācieša tekstus dēvē par naiviem, bet man tā nešķiet, ja nu vienīgi tikai tādā nozīmē, ka tie ir cilvēcīgi kaili. Tāpēc jūtu patiesu tuvību ar viņa dzejoļiem, kurus lasu ikreiz, kad ir grūti un vajag atspaidu.

Viesturs Vecgrāvis. Mana pieredze ir atšķirīga. 70. gados es Vācieti gandrīz nelasīju. Manā topā bija Egils Plaudis, Laima Līvena, Māris Čak-

lais. Alerģiju pret Vācieti bija izraisījusi viņa pirmo krājumu populārāko tekstu, piemēram, *Meitenei no manas klases*, skaitīšana priekšā, augšā un vēlreiz. Godīgi sakot, tas šķēbināja. Tikai septiņdesmito beigās manās rokās nonāca Vācieša krājums *Melnās ogas*¹, kur vairs nebija raitās atskaņošanas, toties bija asonanses, rindu lauzumi, negaidītas atskaņas, cits saturs. Pēc tam es atklāju viņa poēmu *Balsij bez pavadijuma*², un var teikt, ka Vācieti es sāku lasīt.

Tagad viņš ir viens no man vistuvākajiem latviešu pēckara dzejniekiem, kuru regulāri pārļausu, arvien vairāk cienot viņa uzticību humānisma vērtībām un cilvēka pašizpaušmes prasīgumam.

Jāpiemin kāds paradokss. 90. gadu sākumā Literatūras institūts man uzticēja sagatavot rakstu par Vācieti. Es to uzrakstīju, bet pēc tam Verai Vāverei, kas veidoja iecerēto izdevumu par latviešu rakstniekiem, lūdzu rakstu nublicēt, jo nebiju Vācieti «sagremojis» un joprojām izjutu savu virspusējību viņa uztverē. Lai cik dīvaini tas būtu, pa īstam es viņu atklāju tikai aptuveni 50 gadu vecumā. Toties tad gan apjautu, ka viņš ir viens no spontānākajiem un emocionāli vistiešākajiem latviešu dzejniekiem, kas, starp citu, ir viens no Vācieša dzejas šķietamā naivuma skaidrojumiem.

Vācieša dzejā nav nekāda falšuma. Viņa godīgums un jūtu maksimalistisks cildenums joprojām sugestē. Turklāt nāk prātā Ulza Bērziņa teiktais par Vācieša morālo principu milzīgo potenciālu. Es Vācieti ieraudzīju neoromantisma gaismā — zināmā mērā mesianistisks dzejnieks, kurš pasaules ideālu cenšas iemiesot caur savu personību un dzeju, savā radošajā programmā priekšplānā izvirzīdams laikmeta un cilvēka humanizēšanas prasību. Manuprāt, Vācietis bija pārliecināts, ka dzejnieks dzimst, lai nerimtīgi uzturētu spēkā vispārcilvēciskas tikumiskas vērtības, nemītīgi par tām atgādinātu.

Jānis Vādons. Te var piebilst, ka Vācieša dzejas romantismu «izglābj» tas, ka atšķirībā no klasiska romantiķa, kuram reālā pasaule raisa vilšanos un kurš tāpēc no tās norobežojas, attālinās, Vācietis pasaulē pilnībā ir iekšā, klātesošs.

Rībena. Un Vācieša sāpīgumā, skumjās ir tuvs. Man kā Vācieti nekad nesatikušai viņš ir tāds cilvēks, kura priekšplānā ir personiskais un skumjais. Tiešām šķiet, ka satiekoties, kad idealizācijas plīvurs neizbēgami kristu, mēs tomēr noteikti saprastos. Arī lasīšanas laikā jūtu saslēgšanos aizvārdu limenī.

Vādons. Manā dzīvē Vācieša faktoru ir grūti pārvērtēt. Līdz vidusskolai dzeja manā redzeslokā bija nonākusi tikai garāmejojot, droši vien tik, cik skolā prasīja. Bet videnes laikā Vācieti izlasīju pavisam citādi. Atceros, ka vakarā nevarēju iemigt, domādams par viņa tekstiem; tolaik daudzus zināju no galvas. Šaubos, vai es būtu aizgājis filoloģijas virzienā un sācis rakstīt dzeju, ja ne Vācietis. Arī pašlaik zinu jauniešus, kurus viņa

Dzejnieks Ojārs Vācietis. Rīga, 1982. gads. Foto – Imants Prēdelis

Vācieša mantojuma cita dimensija ir viņa mainīgums

dzeja uzrunā.

Iespējams, viens no iemesliem ir bezkompromisu nepastarpinātība. Ne velti vienas izlases nosaukums ir *Tuvums*. Tur nav konjunktūrisma, nav izdabāšanas, nav lasītāju virzienā vērstu kompromisu. Piemēram, Imants Ziedonis, iespējams, reizēm ne tikai pats, bet arī tekstos nedaudz strādāja uz publiku, tiesa, labā un meistarīgā veidā. Gan Ziedoņa tēlā, gan viņa tekstos tomēr ir, kā tagad teiktu, sabiedrisko attiecību elements.

Vācieti šādā ampuā nevaru iedomāties.

Un pašreizējā kontekstā Vācietis ir arī vērtīgs atgādinājums, ka darbs literatūrā nav karjera; tas ir eksistences veids, kurā rakstnieks līdztekus visiem saviem cilvēcīgajiem «parametriem» īsteno savu specifisko redzējumu, pasaulainu. Un rodas tas, kas ir lielāks par dzīvī iespējamo kopsummā realitātes piezemētībā.

Ribena. Vācieša dzejā ir garīgie meklējumi, saruna par esības stāvokļiem, mēģinājumi saprast sevi apziņas līmeņos, kas iesniedzas pārlaicīguma dimensijā.

Vādons. Kamēr cilvēks nebūs kļuvis par pilnīgu robotu, Vācieša uzdotie jautājumi būs spēkā. Tā kā nav cilvēka izdomāšanas un tēlošanas, sarunas īstums nodrošina aktualitātes saglabāšanu.

Vecgrāvis. Mani joprojām suģestē silta bezrobežu intimitāte. Vācieša dzejai tā piemīt, viņš sarunājas ar lasītāju un pārņem viņu savā varā. Jāpiebilst, ka Vācietis pretstatīja garīgo un materiālo, reizēm varbūt pārāk uzkrītoši. Viņš nelietoja vārdu «sagrāls», tomēr garīgumu uzskatīja par universālu svētumu. Tajā nozīme noteikti bija tam, ka viņa vecvecāki nāca no hernhūtīšiem. Arī viņa mātē ir jūtama šī ietekme. Viņa ir labsirdīga, turpretī Vācieša tēvs bijis ass, kategorisks.

Ribena. Garīgā un materiālā nošķirumam varētu būt saistība arī ar laiku, kurā Vācietis dzīvoja un kurš visādā ziņā bija postošs.

Vādons. Dzīvot ļaunā laikā – tas prasīja skaidru skatījumu uz labā un ļaunā šķirumu. Vācieša muzejā esmu skatījies uz viņa zīmējumiem, kuros, šķiet, šo to var nolasīt: tas ir meklējumu cilvēks, viņam ir jautājumi un ciņas, izejas īsti nav. Tam, visticamāk, bija vairāki iemesli, bet viens no tiem noteikti bija telpa, kurā nācās eksistēt. Vācietim ar viņa cilvēcisko trauslumu disonanse ar apkārtējo pasauli bija diezgan šausmīga. Turklāt vēl sadzīvošana ar sevi tajā visā. Tāpēc viņa tiešums savā ziņā bija arī izejas meklējumu rezultāts. Pašam nācās sev atgādināt, ka tas, kur tu eksistē, joprojām nav vienīgais variants.

Ribena. Vācietis noteikti ietekmējās arī no eksistencialisma filozofijas. Viņa dzejā to var nomanīt.

Vādons. Ja nedaudz pievēršamies Vācieša mantojuma aspektam, te lasītājam var rasties divas problēmas – ja sāk ar pašiem pirmajiem krājumiem vai ja vispirms lasa nepublicētos dzejoļus, kas nekritiski tika padarīti publiski pieejami. Iespējams, viņam negribot ir izdarīts lāča pakalpojums, jo diezgan vai bija vērts publicēt visu. Daļa dzejoļu varēja palikt arhīvā literatūzinātniskiem mērķiem. Nedomāju, ka Vācietis pats visus šos tekstus būtu publicējis.

Vecgrāvis. Zināms, ka Vācietis publicēja tikai vienu no desmit uzrakstītajiem dzejoļiem. Biju šokēts, cik daudz Kopotajos rakstos ir dzejoļu, kurus autors pats nebūtu atļāvis publicēt. Viņa kritēriji bija augsti. Piemēram, fantastiski, kā poēmā *Klavierkoncerts* viņš rada jaunu cilvēciskuma veidolu, mākslinieku, kurš gluži burtiski paceļas no pelniem un izraisa katarsi. Tur ir radīšanas akts arī vispārīguma nozīmē.

Vādons. Visu dzejoļu publicēšana būtu attaisnojama tikai tad, ja tas atbilstu Vācieša pieejai. Bet, ja tā būtu bijis, viņa stāsts un vieta latviešu literatūrā būtu jāskata pavisam citādi.

Vācieša mantojuma cita dimensija ir viņa mainīgums, izaugšana ir viena no centrālajām asīm viņa izpratnē. Manās acīs tā ir viņa papildu vērtība. Turklāt tā ir pieaugšana ne tikai parastajā brieduma sasniegšanas nozīmē, tā ir arī izaugšana no saviem maldiem un ilūzijām, izaugšana no tālaika melu pasaules. Vācietim vēlāk, visticamāk, ne pārāk viegli nācās sadzīvot ar pirmajiem krājumiem, kas bija publicēti un kurus par nebijušiem vairs padarīt nevarēja. Tomēr to dēļ kāds viņu var nodēvēt par padomju dzejnieku.

Piemēram, kad mūsu trimdas dzejniecei Astrīdei Ivaskai stāstīju, ka man patīk Vācietis, viņa uz mani skatījās diezgan rezervēti, turklāt reiz ar visnotaļ lielu nepatiku atsaucās uz faktu, ka viņš bija apprecējis krievieti, lai gan, kā zināms, Ludmila Azarova cienīja latviešu valodu un kultūru. Es Astrīdei aiznesu dažus Vācieša krājumus, un vēlāk viņa atzina, ka Vācieša dzeja ir spēcīga.

Vecgrāvis. Vācieša mainīgumā svarīgākais ir tas, ka viņš mainījās nevis vienkārši formā, bet vispirms – pasaules izjūtā un skatījumā uz cil-

Vācieša berete un saulesbrilles un Ziedoņa mati – tēli, kurus nevar nepamanīt un nevar aizmirst

vēku, sabiedrību, idejām. Turklāt ir dzejnieki, kas, kritiski vērtējot cilvēku vai laikmetu, kļūst drūmi, skeptiski, pesimistiski. Bet Vācieti paliek optimisms un gaišums. Viņš apjauta, ka būtiskākās ir tieši pārļācīgās idejas, pārļācīgā cilvēcei kopējā izpratne par cilvēkā un cilvēcībai svarīgo. Dzejnieks šīs idejas aizstāv un stiprina. Psihostruktūras ziņā Vācietis man šķiet līdzīgs Voltam Vitmenam saistībā ar optimisma vektoru, ar humānisma apliecināšanu.

Rībena. Mainīgais Vācieti ir saistīts arī ar viņa paša padziļināšanos un iedziļināšanos saistībā ar to, kā viņš apstrādā apkārt notiekošo un eksistenciālos jautājumus. Turklāt viņam izdodas saglabāt gaišumu.

Vādons. Ņemot vērā Vācieša eksistences veidu, mani nepārsteidz viņa aizrautīgums attiecībā uz komunisma ideju, no kuras jaunietis varēja paņemt tieši ideālās pasaules apsolījumu, iespēju kāpt augšup. Manī lielu cieņu raisa Vācieša spēja vēl tās pašas sistēmas darbības laikā tomēr pārāugt šai sistēmai pāri un tikt laukā no ideoloģiskajiem maldiem, lai gan pārlauzt savu uzskatu sistēmu, kas personībā jau ieaugusi arī izjūtu līmenī, nekad nav viegli.

Pēc 1968. gada Prāgas pavasara viņš atvilktnei raksta itin atklātus dzejoļus par meliem, aizliegumiem, netaisnību. Viņš apjauta savas ilūzijas. Tā ir Vācieša cilvēka un Vācieša dzejnieka izšķirošā uzvara, kas līdz ar to nozīmē, ka viņš laikmeta kontekstā jāvērtē atšķirīgi.

Vecgrāvis. Vēl, runājot par Vācieti, vērts piekristies jautājumam par viņa attiecībām ar latviešu valodu. Viņš bija rūpīgi pētījis Milēnaha un Endzelīna vārdnīcas sējumus, tomēr specifisko leksiku, piemēram, arhaismus, viņš dzejā lietoja diezgan maz. Toties liels viņa ieguldījums un arī talanta izpausme ir sarunvalodas iepludināšanā tekstā, padarot to par pilnvērtīgu poētikas elementu. Var pieminēt arī viņa valodas spēles un ampelēšanas privātās vēstulēs.

Vādons. Vācieša valoda sader ar viņa temperamentu dzejā. Spontanitāte un darbs ar vārdnīcu vai noteiktu leksikas slāņu vētīšana un aktualizēšana nesader kopā. Vizmu Belševicu, kas tekstā ir mazāk spontāna, tā varam iedomāties, it īpaši atdzejošanas kontekstā ir zināms, ka viņas galds bijis nokrauts ar vārdnīcām.

Rībena. Vācieša spēja izmantot sarunvalodu droši vien ir saistīta ar viņa metodi, ar to, ka viņš domā caur tekstu; būšana tekstā ir nepārtraukta, tā ir Vācieša galvenā saziņas forma, tāpēc arī uzrakstīto tekstu apjoms ir tik milzīgs. Arī es pati rakstot pārlēdzos citā domāšanas veidā, itin kā ieslēgtos otras smadzenes. Visticamāk, Vācieša teksti nav rezultāts apzinātam darbam ar valodu; tie ir gluži dabisks Vācieša eksistences iemiesojums.

Vādons. Un tās ir labas zāles pret manierīgumu. Piemēram, Ziedonis, kura valoda droši vien ir spilgtāka un savdabīgāka, izteiksmes savādo-

šanā reizēm kļūst pārāk mērķtiecīgs.

Rībena. Ienāca prātā Ivara Šteinberga dzeja, kas arī savā ziņā ir apzināti veidota un līdz ar to pieder pie citas, ja tā var teikt, kategorijas. Gan spontānajā, gan šajā veidotajā dzejā ir iespējams tiekties uz izcilību, tomēr atšķirības ir lielas.

Vecgrāvis. Gan Belševica, gan Ziedonis, abi būdami lieliski dzejnieki, lielu nozīmi piešķir prātam. Vācietim svarīgāks ir emocionālais impulss, kas nosaka arī morālās vērtības un humāno pozīciju, bet tieši impulss nodrošina tiešumu, nepastarpinātību, es pat teiktu – bezrobežu mīļuma cauraustu intīmu uzticēšanos lasītājam.

Rībena. Un teksts nekļūst banāls. Jo banālajam ir raksturīga apzināta cenšanās uzrakstīt skaisti. Virspusējā tvērumā arī kāds Vācieša teksts var šķist banāls, jo viņš nevairās izmantot, piemēram, vārdu «mīlestība», tomēr tas nenoslīd banalitātē arī pašas Vācieša metodes dēļ – piekrist sajūtu bez pielāgošanas.

Vecgrāvis. Mīlestība, mīļums Vācieša dzejā ir svarīgi un pavisam ne banāli jēdzieni. Mūsdienu dzejā šīs Vācieša izjūtas un vēl tādā sirsnīgumā grūti atrast.

Vādons. Reizēm, lasot Vācieša dzejoļus, man, kā saka, iet caur kauliem – jūties samulsis un ir labā nozīmē neērti par to, ka var uzrakstīt tik tieši un atkailināti.

Savukārt, runājot par kontekstu, kurā dzīvo Vācietis, var piebilst, ka viņa, Belševicas, Ziedoņa un Māra Čaklā paaudze bija tik stipra ne tikai laikmeta ietekmē un ne tikai viņu talanta dēļ, bet arī tāpēc, ka viņi cits citam kļuva par nemītu atspērienu un atbalsta punktu.

Vecgrāvis. Un varu teikt, ka, piemēram, Čaklais pret Vācieti izturējās ar vislielāko cieņu. Vācietis viņam bija dzejnieka ideāls. Neesmu dzirdējis, ka Čaklais būtu teicis: es gribētu būt kā Vācietis, bet viņa bija tāda labvēlīga tiecība pašā rakstīto izprast caur Vācieša rakstīto.

Rībena. Un Ziedonis ar Vācieti taču bija arī visstīlīgākie savā paaudzē. Vācieša berete un saulesbrilles un Ziedoņa mati – tēli, kurus nevar nepamanīt un nevar aizmirst. Daži jaunieši Vācieša ikonisko tēlu atdarina pat tagad. Iespējams, daudziem dzejnieka tēls vispārinājumā saistās tieši ar Vācieti. Vai Vācietis un Māras diķis – daudz uztverē arī patstāvīga, nesaraujama divvienība un tēls.

Vādons. Vēl viens Vācieša dzejas spēka un mēroga aspekts ir tās daudzveidība tematiskajā, intonatīvajā un attieksmes ziņā.

Rībena. Vācieša jutīgumā ir ieinteresētība pasaulē, kas ir tuva un skar personīgi. Viņš apzinājās, cik daudzslāņains ir laiks, kurā viņš dzīvoja, un laida to caur sevi nešķirojot, bez filtra.

Vādons. Tādu daudzveidību grūti iedomāties izteikti intelektuālā dzejā, kurā saruna ar lasītāju vienmēr paliek prāta, aktīvas domāšanas līmenī.

Vecgrāvis. Vācieša dzejā apvienojas globālais skatījums un uzmanības pievēršana vismazā-

¹ Izdots 1971. gadā.

² Poēma, kā norāda Ludmila Azarova, sarakstīta 50. gadu beigās, bet ilgu laiku to neizdevās publicēt; tā iekļauta 1968. gadā izdotajā dzejas krājumā *Dzegužlaiks*.

³ Skat. krājumu *Antracīts* (1978); *Kopoti raksti*, 3. sējums, 1990. 277. lpp.

⁴ Skat. krājumu *Antracīts* (1978); *Kopoti raksti*, 3. sējums, 1990. 216. lpp.

⁵ Skat. dzejoli *Ekskursija fon Vulfā muižā* krājumā *Visāda garuma stundas* (1974); *Kopoti raksti*, 2. sējums, 1989. 376. lpp.

⁶ Skat. Saulcerītes Vieses rakstu *Kas tā tāda — iekšējā recenzija* (*Grāmatas aizkulises*, 2002. 67. lpp.).

⁷ *Karogs*, 1.11.1962. 121. lpp.

⁸ Par to pats Vācietis runā, piemēram, 1967. gada 10. decembra vēstulē Monikai Zariņai (*Kopoti raksti*, 10. sējums, 2003. 251. lpp.).

⁹ Darbu pie šīs izlases Vācietis piemin 1981. gada 27. septembra vēstulē Velgai Krilei (*Kopoti raksti*, 10. sējums, 2003. 466. lpp.).

¹⁰ Skat. Gundegas Repšes grāmatu *Brālīs* (2005. 212.—213. lpp.).

¹¹ Skat. *Kopoti raksti*, 10. sējums, 2003. 322. lpp.

kajai pasaules izpaušmei. Tādā veidā un saturā, kā to dara Vācietis, mūsu pēckara lirikā nedara neviens cits dzejnieks. Nedaudz līdzīga ir Velga Krile, tomēr viņai tas sanāca saraustīti, arī kvalitatē ir svārstīga.

Vādons. Tas viss kopā nozīmē, ka, piemēram, mēģinājumos Vācieša dzejai piedēvēt naivumu jārikojas uzmanīgi. Piemēram, dzejoli par cepures noņemšanu pie beigtā putna³ vai dzejoli par aklo⁴ būtu viegli ieslidēt žēlīgā sentimentā, tomēr Vācietim tajos izdodas radīt nesamākslotu, spēcīgu himnu humānismam. Atsaucoties uz Viestura minēto globālā redzējuma aspektu, var teikt, ka Vācietis beigto putnu ieliek pasaules centrā. Tā nav viņa mazā personīgā sāpīte, bet gan pārļaicīgas eksistenciālas pieredzes mazais, konkrētais mirklis.

Ribena. Vācietis spēj paņemt visvienkāršāko, novalkātāko tēmu un uzrakstīt tā, ka teksts buriski ietriecas lasītājā.

Vecgrāvis. Vācietis necenšas iežēlināt, bet ir patiesi sirsnīgs.

Domājot par Vācieša laikmetīgumu un iespēju viņu uzlūkot tieši kā padomju dzejnieku, kurš pašlaik zaudējis aktualitāti, jāuzsver, ka padomiskais viņa dzejas pasaulē noteikti nav galvenais un attiecas tikai uz visagrūnāko daiļrades posmu. Vācietis dzīvoja padomju laikā, bet šaubos, vai viņu var saukt par padomju dzejnieku. Padomju maldus viņš sākumā bija pieņēmis, pēc tam tos noraidīja.

Viņa redzeslokā ir cilvēks un universālās vispārcilvēciskās vērtības. Piemēram, raksturīgs tēls ir uguns, kas līdztekus citām nozīmēm simbolizē aktīvu klātbūtni un iesaisti pasaules un laikmeta procesos. Vācieša dzeja izpleš uzmanības fokusa robežas, pat mazo Vācietis ieliek lielajā kopainā, un tas iegūst citu jēgu. Un svarīgi, ka jau 1972. gadā Vācietis uzsvēris, ka dzejai jākalpo cilvēces progresam, cilvēka tikumiskās evolūcijas prasībām.

Vādons. Vācietis dzejā ienāk kā padomju laika jaunietis, citādi nemaz nevarēja notikt. Bet viņš ieraudzīja, saprata, atteicās un pārdzima. Vācietis raksta: «muļķi ir saraustījuši manu secību, es dzīvoju kapātas sliekas dzīvi.»⁵

Piemēram, Azarova atceras, ka dzejoli *Potjomkina sādža* Vācietis uzrakstīja 1963. gadā, bet autora dzīves laikā tas neparādījās nevienā krājumā, lai gan viņš to bija iekļāvis katras jaunās grāmatas manuskriptā. Zīmīgi, ka 1971. gadā dzejolis atdzejojumā igauņu valodā bija iekļauts krājumā *Veneras rokas*, bet Latvijā to publicēja tikai 1988. gadā krājumā *Ex libris*.

Savukārt slavenais *Pūt, vējiņi* uzrakstīts 1968. gadā, bet iekļauts tikai krājumā *Antracīts* 1978. gadā, turklāt svitrota nodaļa par Staļina represijām. Arhīvā ir saglabājušies arī 17 Ojāra Vācieša dzejoli, kas izņemti kā nublicējami no krājuma *Melnās ogas*.⁶

Ribena. Gan jau viņš labi apzinājās, ka ir zinā-

mā mērā iezīmēts savā laikā un piederībā. Zīmīgi ir šie Vācieša vārdi par savu laiku: «Ja kādam tas kaut ko izsaka (.), es varu pateikt pusteikumā: bērnība, pamatskola, vidusskola, komjaunatnes un žurnālista darbs. Manuprāt, tas neizsaka neko. Svarīgi, kādā laikā, cik laiks cilvēku skāris. Vēsture var aizšvīkstēt gar ausīm, viegli pieskarties, var nobrāzt līdz asinīm.»⁷

Vecgrāvis. 60. gadu beigās Vācietis uzņēmās galveno darba daļu trimdas antoloģijas sagatavošanā⁸ un mēģināja «izsist» tās izdošanu, taču neizdevās. Un palika Vācieša sagatavots Līnarda Tauna izlases manuskripts.⁹ Grāmatu Vācieša sakārtojumā un ar viņa priekšvārdu izdeva tikai 1988. gadā. Katrā ziņā viņam nebija padomju latviešu tautas, tauta viņam bija gan tā, kas dzīvoja pāri okeānam vai Zviedrijā, gan tā, kas bija Latvijā. Kad 1967. gadā Aleksandrs Solžeņicins uzrakstīja vēstuli Vissavienības padomju rakstnieku kongresam un tajā vērsās pret cenzūru, vienīgais vēstules adresāts Latvijā bija Vācietis. Pēc tam viņš nosūtīja telegrammu Solžeņicina atbalstam. Toties vēlāk Stūra māja pieprasīja rakstisku Vācieša paskaidrojumu, kurā viņš iepazīstināšanu ar vēstules saturu norādījis kā savu pienākumu.¹⁰ Jāuzsver, ka Vācietis kā dzejnieks bija pilnīgi godīgs un rakstīja, ko domāja, reizēm pat ļoti atklāti un asi. Cita lieta, ka ne visu viņš varēja iekļaut krājumos. Azarova ir precīzi aprakstījusi, kā Vācietis pārdzīvoja, ka ne visi dzejoli varēja nonākt pie lasītāja. Jāpiebilst, ka Ziedonim atvilktnes dzejoļu nav gandrīz nemaz.

Savulaik Zenta Mauriņa rakstījusi, ka ironijā ir vienaldzība un tā ir neauglīga, līdzīgi rakstījis arī Vācietis, lai gan šaubos, vai viņš bija lasījis Mauriņu. Bet Mārtiņš Lasmanis ir apgalvojis, ka vilšanās un rūgtumu Vācietis nav pārvērtis cinismā un pesimismā. Es piebilstu, ka Vācietim galvenais bija uzturēt dzīvu un aktuālu cilvēka jūtības prasību, cilvēka domāšanas un jūtu evolūciju. Ar ironiju un iznīcinošu sarkasmu viņš vērsās tikai pret liekulību, varmācību, garīguma trūkumu, padomisko divkosību un melīgumu. 1972. gadā rakstītā vēstulē Vācietis pat raksta par fašistiem pie mums, no kuriem dažs labs saucoties par komunistu¹¹, tā diezgan nepārprotami uzsvērdams padomiskā pseidosociālisma agresīvo būtību.

Vādons. Arī Vācieša privātajā sarakstē un vēltijumdzejoļos pārsvarā ir humoristiska vai sarkastiska intonācija, ironija — retāk.

Ribena. Uzrunā arī Vācieša tiešums, jutīgums kā pretstats atsvešinātībai un ironijai. Vācieša dzeja dod iespēju atkal būt kontaktā ar pasauli.

Katrā ziņā Vācieša dzeja turpina dzīvot un patik arī jauniešiem. Viņus uzrunā forma, piemēram, verlibrs. Atskaņota dzeja reizēm mēdz saistīties ar skolmeistarīgu pieeju sliktā nozīmē. Bet Vācietis ir atbrīvotība un mazliet romantisms, kas var uzrunāt jaunu cilvēku, it īpaši pašreiz diezgan uzkrītoši ironiskajā pasaulē. Atklātība un sirsnīgums atsvaidzina, nomierina, iedvesmo. ■

Ēriks Jēkabsons

Ukrainas epizode

Ģenerāļa Radziņa pieredzē balstītie vērtējumi ir nozīmīgi arī mūsdienās

Ēriks Jēkabsons ir vēsturnieks, *Dr. hist.*, LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesors. Pēta 19. gadsimta otrās un 20. gadsimta pirmās puses Latvijas un reģiona politisko un militāro vēsturi. Jaunākās grāmatas — *Latviešu virsnieki Krievijas impērijas armijā. 19. gadsimta otrā puse—1914. gads* (2022) un *Relations Between Latvia and the United States of America. 1918–1922*.

■ Pēteris Radziņš (2.05.1880.–8.10.1930.), vienkāršs latviešu puisis no Valkas apkārtnes, kļuva par vienu no talantīgākajiem un redzamākajiem 20. gadsimta latviešu virsniekiem, Latvijas armijas štāba priekšnieku Latvijas Neatkarības kara laikā. Ģenerālis Radziņš bija arī ievērojams publicists un galvenais militārās žurnālistikas pamatlicējs neatkarīgajā Latvijā, turklāt šo apjomīgo darbu veica līdzās atbildīgiem pienākumiem armijas vadībā.

Būdams «vecās skolas» virsnieks, savos politiskajos uzskatos viņš bija zināmā mērā konservatīvs, taču ne reakcionārs. Tāpēc pagājušā gadsimta 20. gados Radziņam izteikti pārmetumi par labējo radikālismu drīzāk jāuzskata par toreizējo Latvijas kreiso spēku politiskās cīņas elementiem.

Viņa publicistiskais devums atšķirībā no dažu citu militāro vēsturnieku, piemēram, Mārtiņa Peniņa rakstītā, vērtējams daudz plašākā kontekstā, jo ļauj labāk izprast attiecīgā laika garu ne tikai Latvijā, bet arī citās reģiona valstīs un starptautiskajās attiecībās.

Publikācijas par Ukrainu balstītas ģenerāļa pieredzē 1918.–1920. gada laikā. Pat pieņemot, ka daži viņa pārstāvēto uzskatu aspekti ir strīdīgi, tiem neapšaubāmi piemīt vēstures avota vērtība.

Aktīvajā kara darbībā

Sācis virsnieka dienestu Krievijas armijā 1901. gadā, Pēteris Radziņš piedalījās karā ar Japānu, bet 1910. gadā ar izcilību beidza Ģenerālštāba

akadēmiju, kurā iekļūt izdevās tikai katram trīsdesmitajam no studēt gribētājiem. Pirmajā pasaules karā Radziņš piedalījās vispirms 38. divīzijas štāba sastāvā Krievijas Rietumu frontē, kur piedzīvoja pozīciju kara grūtības. Par varonību saņēma augstāko Krievijas armijas virsnieka apbalvojumu — Svētā Jura (Georgija) ordeņa IV šķiru.

1915. gada maijā viņu iecēla par Novogeorgijevskas (Modlinas Polijā) cietokšņa štāba vecāko adjutantu, vēlāk līdz novembrim Radziņš pildīja sevišķu uzdevumu virsnieka pienākumus Rietumu frontes štābā, tad viņu iecēla par 8. Sibīrijas strēlnieku divīzijas štāba priekšnieka vietas izpildītāju, decembrī paaugstināja par apakšpulkvedi, bet 1916. gada februārī iecēla par 61. kājnieku divīzijas štāba priekšnieku. Viņš piedalījās pozīciju karā Baranoviču rajonā Baltkrievijā, vēlāk Rumānijas frontē pret Austroungārijas armiju. Radziņš bija atbildīgs par karaspēka grupas operatīvo darbību, kurā bez 61. divīzijas ietilpa arī 1. serbu brīvprātīgo divīzija un dažādas vienības no Rumānijas armijas divīzijām (kopumā pat līdz piecām divīzijām).

Pēc Februāra revolūcijas 1917. gada 12. martā Pēteris Radziņš rakstīja savam krusttēvam, paužot cerību par kara izbeigšanos rudenī, Vācijai piekāpjoties un slēdzot miera līgumu: «Tagad Jums jauna valdība un tādēļ daudz pārgrozījumu — tagad esat atsvabinājušies no saviem vāciešu muižniekiem.»

Citā vēstulē, ko viņš rakstījis 14. jūnijā Odesā, kur atradās atvaļinājumā veselības uzlabošanai, Radziņš raksta: «Domāju, ka pār Jūsu pusi tagad jauna kārtība būs jau pilnībā iestājusies un atkal visi darbi iet savā gaitā bez nemieriem un dažādām pārtraukšanām. Par latviešiem ļoti maz lasu krievu avīzēs un tādēļ diezgan maz zinu, kā pie Jums iet revolūcija un kāda kārtība ir un ko grib latvieši — kā latvieši grib savu nākamību ierīkot. Kā tagad rādās, tad vismierīgāki revolūcijas laiks ir pārgājis Latvijā, un kārtība pastāv visu laiku. Tagad brīva Latvija pēc kara varēs iesākt labu dzīvi, jo nebūs vairs vācu muižnieku nospiešanas un nekārtības.» Šis teksts apliecina, ka pārmetumi Radziņam par «reakcionārismu» un pat šķietamo atbalstu monarhijai nebija pamatoti.

1917. gada jūlijā, kad armiju jau bija pārņēmis revolūcijas haoss, Radziņš tika paaugstināts pulkveža dienesta pakāpē. Atšķirībā no citām frontēm, kur vēlāk jau boļševisma iespaidā karaspēks faktiski izjuka, Rumānijas frontē esošās 61. kājnieku divīzijas štāba priekšniekam Radziņam vienībās Besarābijā izdevās saglabāt kārtību. Tikai 1918. gada 26. februārī, kad no Odesas Besarābijā sāka iebrukt boļševizētās vienības, Radziņš abas divīzijas izformēja un devās uz Rumāniju, bet martā pārcēlās uz Kijivu.

Ukrainas pieredze

Pirmā pasaules kara un Krievijas armijas sa-

Radziņa sākotnējā attieksme pret misiju var šķist pārsteidzoša

brukuma rezultātā Ukrainā 1918. gada sākumā atradās tūkstošiem latviešu bēgļu, evakuēto rūpnīcu strādnieku ar ģimenēm un karavīru. Daudzi latvieši dažādu apstākļu iespaidā dienēja vispirms Ukrainas Tautas Republikas, bet no aprīļa beigām hetmaņa Skoropadska valsts armijā. Latviešu tajā bija samērā daudz, turklāt daļa tā arī nekad neatgriezās Latvijā. Īpaši izteiksmīgs ir pulkveža Jāņa Sīpola piemērs – viņš nomira Polijā internēto ukraiņu karavīru no metnē 1922. gadā.

Pēteris Radziņš bija ievērojamākais starp latviešu karavīriem Ukrainas Tautas Republikas armijas dienestā. 1918. gada 22. martā Kijivā viņu iecēla par armijas Ģenerālštāba Organizācijas un dienesta daļas priekšnieka vietnieku, vēlāk par priekšnieku.

1918. gada novembrī, kad Vācija noslēdza pamieru Rietumu frontē un faktiski zaudēja karu, hetmaņa Skoropadska varu asiņainās ielu cīņās gāza Ukrainas Tautas Republikas spēki Simona Peļčuras vadībā. Savu dienestu t. s. hetmanāta armijā kopā ar daudziem citiem bijušajiem Krievijas armijas virsniekiem beidza arī latvietis Pēteris Radziņš. Lai novērstu iespējamās represijas pret virsniekiem, kuri bija sadarbojušies ar hetmaņa varu, Radziņš, saskaņā ar vēlāk tuviniekiem Latvijā stāstīto, izšķīrās pēdējā brīdī savākt Ģenerālštāba dokumentus: «Agri no rīta ar portfeli rokās devās stingriem soļiem vēl patukšā štābā. Maldināti no šādas drošas uzstāšanās, sargi godbijīgi palaida viņu garām. Ieejot vecā darba istabā, R. to atrada vēl tukšu; ātri viņš savāca visus šaubīgos rakstus un sadedzināja krāsni, un tad tādā pašā veidā atstāja štābu. Ja peļčurieši viņu būtu notvēruši pie šīs operācijas, viņš bez izmeklēšanas būtu ticis nošauts.»

Tomēr tā paša gada decembrī, paklausot sava Ģenerālštāba akadēmijas studiju biedra Žitomorras instruktoru skolas priekšnieka un Ukrainas Tautas Republikas kara ministra ģenerālhorunžija Vsevoloda Petriva (Petrova) aicinājumam, Radziņš iestājās jaunajā ukraiņu armijā. No 1919. gada 3. janvāra bija armijas Melnās jūras divīzijas štāba priekšnieks, bet no februāra sākuma – Ģenerālštāba Galvenās pārvaldes priekšnieks, vasarā un līdz 7. septembrim – Galvenās pārvaldes priekšnieka pirmais palīgs. Vēlāk viņš atcerējās, ka decembrī iecelts, 1919. gada februārī no tīfa mirušais Ģenerālštāba Galvenās pārvaldes priekšnieks Vjačeslavs Bronskis – «karsts patriots, sevišķi godprātīgs, gudrs un enerģisks cilvēks» –, pierunādams viņu iestāties Ukrainas armijas dienestā, teicis: «Palīdzat jūs tagad mums, varbūt, ka arī mēs palīdzēsīm kādreiz jums, latviešiem!»

Svarīgo Ģenerālštāba priekšnieka palīga amatu Pēteris Radziņš ieņēma līdz 1919. gada 7. septembrim, kad bija spiests no Kameņecas-Podoļskas doties uz Poliju. 24. septembrī viņš kā «demobilizēts ukraiņu virsnieks, bijušais Pie-

dņepras armijas štāba priekšnieka palīgs» devās uz Varšavu, no turienes – uz mājām.

Dzīve Latvijā

1919. gada 27. oktobrī tika iecelts par Latvijas armijas Virspavēlnieka štāba priekšnieku. Viņš arī vadīja Bermonta armijas sakaušanu un Latvijas atbrīvošanu 1920. gada pirmajā pusē.

6. februārī, nākamajā dienā pēc ģenerāļa pakāpes piešķiršanas, Radziņš rakstīja savai mātai: «Pa lielākai daļai mans laiks pāriet štābā, un pēc tam mājās atpūšos un ko nebūt palasu par pagājušo lielo karu. Pa ziemu, pa aukstu laiku nekur iet nepatika, jo aukstumu nemīlu, un man jau arī nav, kur iet, jo Rīgā man nekādu biedru un pazīstamu nav. Kad paliks siltāks laiks, tad braukšu uz Vīndedžiem ciemā un arī pie tevis. Lai pēc tik ilgiem gadiem atkal redzētos un izrunātos kā par pagājušo dzīvi un atmiņām, tā arī par tagadējo, kura ir ļoti raiba ar notikumiem. Mani biedri un pazīstami tagad ir izklīduši pa dažādām bijušās Krievijas daļām un retu par tiem varu dabūt kādas ziņas. Še Rīgā visi man maz pazīstami, lai gan daži ir no maniem junkurskolās biedriem, bet pa tik ilgu laiku visas atmiņas par tiem ir zudušas un tādēļ ar tiem jāsaietas kā ar jauniepažītiem. Esmu jau arī vecs palicis un tādēļ maz kur gribas iet un ar jauniem pazīstamiem saieties. Kad darbs pabeigts, patik vienam pašam pasēdēt, padomāt jeb palasīt. Es jau esmu viens pats, man familijas nav, un tad nav arī nekur pastāvīgas mājas – kur esmu vienu dienu, tur jūtos kā mājās. Ilgi uz vienas vietas, kā Tu zini, neesmu arī nekad dzīvojis un, no 1914. gada sākot, pastāvīgi braukājis no vienas vietas uz otru un tikai no 1918. g. marta līdz 1919. g. februārim nodzīvoju Kijevā uz vietas un daudz maz jutos pastāvīgā mājā.»

Šī vēstule skaudri raksturo karavīra dzīves traģiku.

Pēc Neatkarības kara noslēguma 1920. gada rudenī Radziņš tika atvaļināts un nodarbojās ar militārās vēstures pētniecību, bet 1924.–1928. gadā bija armijas komandieris, pēc tam līdz pat nāvei 1930. gada 8. oktobrī – Kara akadēmisko kursu priekšnieks.

1919. gada decembrī Ukraina atzina Latvijas neatkarību, bet nākamā gada martā Latvija atzina Ukrainas Tautas Republiku. 1921. gadā Latvijas valdība noslēdza vienošanos ar Padomju Ukrainu, lai dzimtenē varētu atgriezties Ukrainā esošie bēgļi. 1920. gada 16. janvārī Rīgā ieradās Volodimira Kedrovska vadītā Ukrainas Tautas Republikas diplomātiskā misija.

Radziņa sākotnējā attieksme pret misiju var šķist pārsteidzoša. Uzzinot par tās izbraukšanu uz Rīgu, viņš 1920. gada 13. janvārī telegrāfēja Latvijas armijas sakaru virsniekam – poļu karaspēka grupas štābā Daugavpilī Aleksandram Veisam, lai tas paziņotu Ukrainas valdībai, ka «Latvija gribētu redzēt citus ukrainiešus,

Neatkarības ideju aktivizēja Krievijas revolūcija un armijas sabrukums

ne Kedrovski, kurš samaitāja Ukrainas armiju». Viņš arī uzdeva neizsniegt Kedrovskim atļauju iebraukšanai, bet gadījumā, ja viņam tāda jau būtu, brīdināt, ka atļauja Rīgā jāsaņem vēlreiz. Tas gan nelīdzēja, un misija ieradās Rīgā.

Šis nepatikas iemesls bija Radziņa Ukrainā pieredzētais, jo Ukrainas armijas neveiksmēs viņš vainoja valsts politisko vadību. Sava nozīme bija viņa — profesionāla kadru virsnieka — attieksmei pret Kedrovski, kurš virsnieka pakāpi bija ieguvis Pirmajā pasaules karā četru mēnešu laikā un juku laikos bija ne tikai Ukrainas armijas inspektors, bet arī pulkvedis. Tāda dienesta pakāpe bija arī Ģenerālštāba akadēmijas absolventam Radziņam, tāpēc 1915. gada beigās praporščiku skolu beigušais Kedrovskis viņa acīs bija civilists.

Negatīvā pieredze noteica Radziņa saasināto attieksmi pret citām parādībām, kas šķita apstiprinām ukraiņu sakāvju un armijas sabrukuma cēloņus. Piemēram, 1920. gada janvārī Latvijas militārajam pārstāvim Tallinā lūgumu pieņemt viņu dienestā iesniedza Ukrainas Tautas Republikas pilsonis, Krievijas Ziemeļrietumu armijas Atsevišķās dzelzceļu rotas kapteinis, «virsnieks speciālists» Volodimirs Peščenko. Kad iesniegums nogūla uz Radziņa galda, viņa rezolūcija bija: «Lai stājas Ukrainas armijā, kurai ļoti vajadzīgi speciālisti!» Turpmāk informācija par šādiem vai līdzīgiem Radziņa «gājieniem» atklātībā vairs neparādās, turklāt 1920. gada rudenī Pēteris Radziņš Bulduru konferences gaitā un pēc tās izveidotajā Militārajā komisijā pat sekmīgi sadarbojās ar Ukrainas Tautas Republiku pārstāvošo Kedrovski.

Ukrainas norišu vērtējums

Pēc 1919. gada Pēteris Radziņš kļuva par vienu no aktīvākajiem, vispusīgākajiem un kompetentākajiem Latvijas publicistiem gan militāri politiskajos, gan ārpolitiskajos jautājumos. Starp militārpersonām viņš gandrīz vienīgais spēja priest un analizēt tik plašā kontekstā.

To apliecina Radziņa 1920. gadā publicētie militārā stāvokļa analīzes apskati, kuros militārā situācija saistīta ar politisko procesu attīstību. Tā paša gada augustā, kad Sarkanā armija bija sākusī sekmīgu iebrukumu Polijā un Latvijā izplatījās bažas par tālāko lietu gaitu gadījumā, ja Polijas valsts tiks iznīcināta, ģenerālis uzskatīja, ka Sarkanā armija Polijā cietīs sakāvi. Arī turpmākajās publikācijās par Latvijas un kaimiņvalstu, lielvalstu militārās attīstības, kara vēstures, starptautisko attiecību jautājumiem atklājas Radziņa analītiskā domāšana. Bet uzrakstītā grāmata par Latvijas Neatkarības kara vēsturi padara viņu par nopietnu militāro vēsturnieku.

Publikācijā *Ko mēs mācāmies no Ukrainas pēdējo gadu vēstures* 1920. gada februārī ģenerālis kara resora laikrakstā *Latvijas Kareivis* sniedzis savu vērtējumu par Ukrainas neatkarības neveiksmju

cēloņiem. Kopumā tie izrādījušies pārsteidzoši precīzi.

Viņš atzīmē, ka līdz revolūcijai cilvēki, kuri nebija Ukrainā dzīvojuši, «nevarēja nemaz iedomāties, ka starp lielkrievu un ukraiņi ir gandrīz tāda pat starpība, kā starp latvieti un lietavieti», skolās tikai retumis pieminēti «mazkrievi», bet literatūrā — Ukrainas nosaukums. Kaut arī valdīja pārkrievošana, ukraiņu literatūra bija aizliegta un valoda skanēja vienīgi laukos, neatkarības ideja bija dzīva. Līdzīgi kā latviešu-vācbaltiešu-krievu attiecību gadījumā, ukraiņu naidis pret «kacapiem», kā tie sauca krievus, saplūda ar sociālo naidu pret valdošo kārtu, jo tieši krievi vai pārkrieivoti ukraiņi bija muižnieki un kapitālisti. Neatkarības ideju aktivizēja Krievijas revolūcija un armijas sabrukums, kas deva iespēju izveidot ukraiņu karaspēku. Tomēr Radziņš uzsvēra, ka īsā laikā kvalitatīvu armiju izveidot nav iespējams un — «lai gan ukraiņu karaspēka nodaļas nebija lielnieciskas, bet daudz ko no pēdējām arī neatšķīrās». Tieši tas noteicis šo vienību zaudējumu ienākošajiem boļševiku spēkiem 1918. gada sākumā.

Atlicis paļauties uz Vācijas atbalstu, kas arī ticis sniegts. Hetmaņa apvērsumu un nākšanu pie varas Radziņš skaidroja ar korumpētību un «šovīnismu» pirmajā Ukrainas Tautas Republikā, tāpēc amatus ieņēmuši nevis speciālisti, bet «demokrāti un īsti ukraiņi» un arī avantūristi, kuriem rūpēja personīgās intereses. Valsts vadīšana bijusi «nodota cilvēkiem, kuri no valsts darīšanām neko nejēdz».

Izprotot Skoropadska apvērsuma cēloņus, Radziņš ir kritisks arī pret hetmaņa Ukrainas valsti, kur valdījuši finanšu magnāti un lielmuižniecība, kas nav pat apsvēruši agrārās reformas nepieciešamību un slīguši reakcionārisma, organizējot pat soda ekspedīcijas pret zemniekiem. Turklāt tas viss noticis ar krievu virsnieku un ierēdņu dominanci, valdījusi «pilnīga spekulācijas un kukuļošanas bakhanāle». Armijas vadība darbojusies prasmīgi, iesaistot talantīgus krievu virsniekus, taču valdošais krievu kapitālistu un lielmuižniecības kodols nav bijis ieinteresēts armijas attīstībā. Ukrainā ieplūdušas krievu inteliģences masas ar «apvienotās Krievijas orientāciju», kas «izmantoja visus Ukrainas miera un kārtības labumus, jo rījīgi viņi ēda Ukrainas maizi, bet tanī pat laikā uz katra soļa lamāja Ukrainu kā tādu; visus, kas nesa Ukrainas formu, viņi sauca par nodevējiem», par nodevēju tika apvainots arī pats hetmanis. Radziņš rakstīja: «Ši krievu inteliģence bija tik tuvredzīga, ka apzināti aizcirta zaru, uz kura pati sēdēja.» Arī Centrālās radas piekritēji apvainoja hetmani par rusofīlu, pat dzimtbūšanas atjaunošanā, bet Ukrainas pilsetas bija pilnas ar žūpojošiem un korupcijā slīgstošiem krievu virsniekiem.

Rezultātā pret hetmani vērsās gan krievu šovinisti, gan neatkarības atbalstītāji, bet boļševi-

Pēteris Radziņš saskatīja, ka Baltijas valstu drošība ir cieši saistīta ar Ukrainā notiekošo

ki «uzmanīgi sekoja» norisēm. 1918. gada 8.–9. decembra nakts, kad pēc vācu karaspēka atteikšanās turpināt atbalstīt krievu vienības pilsētā ienāca Ukrainas spēki, bijusi «drausmīga», notikusi nemītīga šaudīšanās uz ielām un pa mājām. «Daudz liķu vairākas dienas gulēja uz ceļu bruģiem, sevišķi pie pilsētas nomalēm.» Hetmaņa valdība gāzta, jo «nekā (slikta) viņa nebija aizmirsusi no cara režīma laikiem un nekā (laba) nebija mācījusies revolūcijas laikā».

Kritisks Radziņš bijis arī pret Ukrainas Tautas Republikas varas posmu. Pēc viņa vērtējuma, valdības rokās nonāca visi Skoropadska varas resursi, arī ekipējums un bruņojums 500 000 viru lielai armijai. Taču atkārtota nepieredzējšo valdību kļūda: «valsts vīri, nogāzuši hetmani, uzlidoja tik augstu, ka vairs zemi zem sevis neredzēja (..), mums nevajag nekādu orientāciju, mums pašiem sava orientācija.» Zemes reformas vietā izdots likums par zemes nacionalizāciju, kas «izrādījās tikpat pazudinošs priekš Petļuras kā savā laikā agrārreformas trūkums priekš hetmaņa», jo zemniecība sāka izturēties naidīgi.

Situāciju prasmīgi izmantoja Padomju Krievijas aģenti, kas pāri neaizsargātajām robežām ieplūda Ukrainā, dažādās vietās organizēja sacelšanos un tās pārņēma. Ukrainas valdība protestēja, taču Padomju Krievijas Ārlietu tautas komisariāts atbildēja, ka «tam ne prātā nenākot» pārkāpt Ukrainas Tautas Republikas suverenitāti, «nevienu padomju karaspēka daļa vēl Ukrainas robežas neesot pārgājusi», bet «dažas Ukrainas pilsētas un apriņķi paši sevi izsludinot par lieliniekiem un paši pievienojoties padomju Krievijai», un, «pamatojoties uz tautu pašnoteikšanās tiesībām», Padomju Krievija esot spiesta tos pieņemt, lai «ievieštu kārtību», tāpēc esot iespējams, ka «padomju karaspēks ieņemšot no Ukrainas atkritušos un padomju Krievijai pievienojošos ciemus un pilsētas». Mūsdienās šī pieeja atkārtojās jau 2014. gadā.

Radziņš atzīmē: «Tādējādi galu galā iznāca, ka nevis Maskava, bet it kā Ukraina sāka karu ar padomju Krieviju» 1918. gada decembra beigās. Viņaprāt, sākotnēji ukraiņu armija pret boļševikiem cīnījās sekmīgi, taču iekšējie trūkumi, disciplīnas neesamība, karavīru veiktā iedzīvotāju aplaupīšana ne tikai izraisīja naidu, bet arī neļāva gūt panākumus karalaukā, un sākās atkāpšanās. Krievijas Pilsoņu kara iespaidā bruņotajos spēkos vērojams disciplīnas un dienesta hierarhijas pagrimums Ukrainā izpaudies sevišķi spilgti. Mēģināja armijā aicināt «nenaidīgos hetmaņa un krievu virsniekus», sevišķi ar augstāko militāro izglītību. Taču, pēc Radziņa domām, bija jau mazliet par vēlu, jo «nevar radīt armiju dažās nedēļās, nevar pārorganizēt karaspēku, kas atrodas cīņā, bet galvenais, nevar izveidot kaujas spējīgu armiju bez stingras disciplīnas un kārtības».

Daudzi arī nevēlējās dienēt armijā, kur bija

virsnieki ar apšaubāmu izglītību un reputāciju. Radziņš atcerējās, kā Melnās jūras korpusa komandieris sapulcinājis sev padotos virsniekus: «Es skatījos uz viņiem un neticēju, ka tā ir īstenība un ne murgs; no viņu sejm un sarunām es pārliecinājos, ka atrodos starp laupītāju virsniekiem.» Radziņš izcili vērtēja daudzus augstākos virsniekus, piemēram, jau minēto Ģenerālštāba priekšnieku Bronski — «karstu patriotu, sevišķi godprātīgu, gudru un enerģisku cilvēku» —, kuru darbību un pūles tomēr ierobežoja valsts politiskā vadība un joprojām pastāvošais disciplīnas tūkums. Tikai pēc Kijivas krišanas boļševiku rokās un valdības pārceļšanās uz Vinnicu armijas vadītāji ieguva lielāku rīcības brīvību. Radziņš aprakstījis arī smago Ukrainas valdības ceļu 1919. gadā, vienlaikus cīnoties gan ar boļševikiem, gan ar Poliju.

Arī 1920. gada septembrī un decembrī Radziņš laikrakstā *Latvijas Kareivis* aplūkoja Ukrainas militāri politisko situāciju un, starp citu, norādīja, ka Krievija bez Ukrainas pārvērstos par «otrās šķiras valsti». Viņš arī domāja, ka Ukraina spētu sekmīgi pretoties Krievijai, neraugoties uz atšķirību iedzīvotāju skaitā un teritorijā, ja vien saņemtu atbalstu no Rietumu sabiedrotajiem, ko pēdējie nesniedza, baidoties par Krievijas stāvokli. Radziņa attieksme pret Ukrainas Tautas Republikas līderi Simonu Petļuru, caur kura darbību viņš apskatīja Ukrainas stāvokli kopumā, bija ļoti pozitīva. Petļura bija nacionālās idejas iemiesotājs, bija nostiprinājis ukraiņu valodas stāvokli, izveidojis augstu nacionālās pašapziņas līmeni un cīnījās ar Padomju Krieviju, nesāņemot gandrīz nekādu palīdzību no ārienes. Radziņš puda pārliecību, ka «Zaporožjes kazaku pēcnācēji, cienīdami savu brīvību augstāk par visu, neatļaus svešautiešiem ilgāku laiku valdīt pār brīvo Ukrainu».

Ar analītiskas spriešanas spējām apveltītais Pēteris Radziņš saskatīja, ka Baltijas valstu drošība ir cieši saistīta ar Ukrainā notiekošo, atbalstīja Baltijas valstu, Somijas, Polijas, Ukrainas, eventuāli arī Rumānijas politiskas un militāras savienības nepieciešamību. Viņš rakstīja: «Ja Baltijas valstis turas ciešā savienībā, tad šo valstu kopējo spēku nevar ignorēt. Pie Baltijas valstu spēka nozīmes vislielāko lomu spēlēs Ukraina: ja tā būs atdalīta no Krievijas un vēl pievienosies Baltijas valstu savienībai, tad savienotais spēks būs pietiekams patstāvīgai aizsargāšanai, šim spēkam nedrīkstēs uzbrukt. Tātad var teikt, ka Ukrainas liktenis izšķirs arī Baltijas valstu likteni. Es turu šo par vajadzīgu atgādināt, ka Baltijas valstu liktenis vēsturē jau reiz ticis izšķirts Ukrainā: caur 1709. gada uzvaru pie Poltavas Krievija pievienoja sev Baltijas jūras piekrasti, kas pirms tam piederēja zviedriem. Baltijas liktenis arī tad izšķīrās reizē ar Ukrainas likteni (hetmaņa Mazepas dumpis pret Krieviju tika likvidēts).» ■

Artis Buks

Atņemt nedrīkst kompensēt

Zemes reformas deklarētais pamatmērķis bija jaunsaimniecību veidošana

In memoriam
Artis Buks

Publicējot pārāgri mūžībā aizsauktā vēsturnieka Arta Buka (12.04.1966.—2.08.2023.) *Domuzīmei* gatavoto rakstu, godinām aizrautīgā pētnieka, publicista un izcilā vēstures skolotāja piemiņu. Artis Buks jutās daļēji piederīgs vācbaltiešu kopienai, un tās vēsture bija viņa sirdslieta. To apliecina arī viņa skatījums uz 20. gadsimta 20.—30. gadu agrāro reformu Latvijā. *Sit tibi terra levis!*

20. gadsimta 20.—30. gados Latvijā tika pārveidota ilgā pirms valsts dibināšanas pastāvējusī zemes īpašuma sistēma. Zemes jeb agrārās reformas rezultātā Latvijā izveidojās tūkstošiem jaunsaimniecību, tādējādi piepildot daudzu latviešu sapni par savu zemi. Tomēr 30. gadu beigās, kad reforma noslēdzās, tās ekonomiskie rezultāti neatbilda cerētajam.

Solījums — sava zeme

Jau 1919. gada februāra beigās Latvijas Pagaidu valdība Liepājā pieņēma rīkojumu par bezzemnieku apgādāšanu ar zemi. Tas paredzēja Valsts zemes fonda izveidošanu un zemes piešķiršanu bezzemniekiem. Taču tik daudz brīvas izdalāmās zemes jaunajai valstij, kurā vēl norisinājās Neat-

karības karš, nemaz nebija.

Zemes jautājums iekšpolitikā bija viens no aktuālākajiem un jutīgākajiem. Politikā un rakstnieks Andrievs Niedra, aprakstot tā paša gada 16. aprīlī notikušā vācbaltiešu puča iemeslus, min, ka latviešiem, kuri labprātīgi iestātos Baltijas vācu landesvērā, iepriekš doti vilinoši solījumi — kad no Latvijas būšot izdzīti «papriekš» lielinieki un tad vācieši, latviešiem paliks vācbaltiešu muižas un pie to sadalīšanas latvju kareivjiem tad būtu priekšroka. Varbūt šis zemes solījums bija vienīgais veids, kā jaunās valsts bruņotajiem spēkiem piesaistīt latviešu brīvprātīgos.

Taču šāda aģitācija vācbaltiešus stipri uztrauca: kādēļ tiem cīnīties pret lieliniekiem, ja pēc uzvaras tik un tā šos izdzīšot no Latvijas? Niedra raksta, ka šo pretvācu aģitāciju sācis Kārļa Ulmaņa valdības kreisais spārns (apsardzības ministrs Jānis Zālītis, zemkopības ministrs Jānis Goldmanis, tirdzniecības un rūpniecības ministrs Spricis Paeģle) Ulmanim aiz muguras; atgriezies no ārēm, Ulmanis mēģinājis to pārtraukt.

Patiesi, kara laikā un brīdī, kad Latvijas neatkarība bija atkarīga no vācbaltiešu zemessargu durkļiem un lojalitātes — tie 1919. gada ziemā un agrā pavasarī veidoja lielāko daļu Latvijas zemesardzes (t. s. landesvēra) personālsastāva —, solīt atņemt tiem īpašumus bija ļoti divaini. Ja vācbaltiešu karavīri, kurus galvenokārt motivēja cīņa pret lieliniekiem, noliktu ieročus, Latvijas valsts beigtu pastāvēt.

Latvijas Republiku proklamēja brīdī, kad vācu okupācijas armijai Latvijas teritorija bija jāpamet, jo Vācija zaudēja Pirmo pasaules karu. Vienlaikus vāciešiem bija uzdevums apturēt lielinieku iebrukumu — to noteica vienošanās ar Lielbritāniju un Franciju. Tāpēc aizejošā vācu karaspēka resursi nonāca Baltijas landesvēra rīcībā, un tieši šīs vienības tobrīd kļuva par topošās Latvijas armijas pamatu, kamēr latviešu karavīri un virsnieki lielākoties strēlnieku pulku sastāvā atradās ārpus dzimtenes.

Muižas faktors

Pēc Latvijas valsts nodibināšanas apmēram puse lauksaimniecības zemes Kurzemē un Vidzemē piederēja t. s. vecsaimniekiem, kas to bija iegādājušies 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā, atpērkot savas mājas un zemi no muižas. Otra puse — ap 48% — piederēja vācbaltiešu lielsaimniecībām jeb muižām. Bija skaidrs, ka, lai apmierinātu bezzemnieku vajadzības, ar valstij piederošo lauksaimniecības zemi nepietiks.

Muiža bija ne tikai glīta ēka ar kolonādi un parku, kā varētu šķist mūsdienās. Tolaik tā galvenokārt bija lauku lielsaimniecība gan ar kultivētu, gan ar nekultivētu zemi, ar zemnieku sētām, miestiem un ciemiem, mežiem un ūdeņiem. Tās centrā atradās īpašnieka rezidence (kungu māja) ar saimniecības ēku kompleksu, kā arī dažādas

Klēts spāru svētki Cēsu apriņķa Raunas pagasta Ulpu mājās. 1928.

gada 20. jūnijs. Foto — Pēteris Sērmūkslis.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājums

ražotnes. Muižā koncentrējās apvidus saimnieciskā un administratīvā pārvalde, medicīniskā aprūpe, izglītība un apkāmes iedzīvotāju kultūras dzīve. Caur muižām zemnieku dzīvē ienāca visas lauksaimniecības novitātes.

Lielākā daļa lauku iedzīvotāju bija bezzemnieki jeb gājēji, kas pelnīja iztiku kā algots darbaspēks un pavasaros mainīja dzīvesvietu. 1920. gada agrārreformas kontekstā par bezzemniekiem uzskatīja arī rentniekus un muižas ļaudis, t. i., visus, kam nebija sava nekustamā īpašuma. Tradicionāli pieņemts uzskatīt, ka šo cilvēku sapņi saistījās tikai ar «savu kaktiņu, savu stūrīti zemes» — savu zemi un savu saimniecību kā individuālās brīvības un ekonomiskās neatkarības garantu.

Muižniecības pārstāvji uzreiz piedāvāja atdot zemes gribētājiem 50% muižām piederošo platību. Lielākajai daļai muižnieku ģimeņu piederēja viena neliela muiža, bet dažām dzimtām īpašumā bija pat vairāki desmiti muižu, no kurām tās (jāatzīst, bez mazākā prieka) bija gatavas atteikties, paturot īpašumā tikai dažas. Ja reformas pamatā būtu tikai bezzemnieku apgāde ar zemi, jautājums ar šo būtu atrisināts. 1920. gada 27. augusta sēdē zemkopības ministrs Hugo Celmiņš atzina, ka uz to brīdi Valsts zemes fonds esot pietiekami liels, lai «varētu zemi dot katram bezzemniekam, kas zemi gribēs un varēs apstrādāt».

Taču latviešu nacionālisti, sociālisti un marksisti bija vienprātīgi: muižas jālikvidē vispār. Satversmes sapulces tribīnē to pauda sociāldemokrāts Rainis: «Pats galvenais ir — vai ir iznīcināma muižniecības vara Latvijā vai ne? Šis jautājums ir gadsimtu jautājums. Ar viņu sākusies mūsu vēsture, un vēsturiskā cīņa beigsies labi tikai tad, kad šī ļaunā vara, no kuras mūsu nelaimes, tiks iznīcināta.» Ne Satversmes sapulces, ne Saeimas debatēs latviešu politiķi neslēpa, ka agrārās reformas mērķis ir likvidēt muižniecību un ka bezzemnieku jautājums vairāk ir attaisnojums šai rīcībai.

Politiskā cīņa

Jau Satversmes sapulcē Valsts zemes fonda likuma izstrādes apakškomisijā izcēlās nopietnas domstarpības starp vācbaltiešu un latviešu partiju pārstāvjiem. Vācbaltieši uzskatīja, ka reformai jābūt tikai ekonomiskai un nav nepieciešams veidot īpašu valsts zemes fondu ar lielu administrējošo aparātu. Viņuprāt, zeme jāpiešķir bezzemniekiem pakāpeniski, pēc reālās vajadzības, vispirms izdalot gribētājiem valsts un mācītājmuižu, bet pēc tam t. s. muižu zemnieku zemi. Tādējādi muiža saglabātos kā saimnieciskais objekts, kas dod cilvēkiem darbu, pilnvērtīgi ražo lauksaimniecības produkciju un maksā nodokļus.

Latviešu partijas to noraidīja, uzstājot, ka reformai ir vienlaikus «kā sociāls, tā politisks raksturs». ASV misijas biroja novērotāji savā pārskatā par šo laikposmu konstatēja, ka Pagaidu valdībai neesot saimnieciskās politikas un tā visas cerības saista ar nacionalizēto mežu izciršanu un pārdošanu, bet lauksaimniecībā orientējoties uz lielsaimniecību ierobežošanu.¹ Novērotājus visai izbrīnīja bezkompromisu naidīgā attieksme pret vācbaltiešiem, kas veidoja Latvijas sabiedrības eliti.² No malas raugoties, varēja arī nepamanīt, ka muižu likvidācija bija veids, kā noslēgt latviešu nacionālās kustības un muižniecības politisko cīņu, kas sākās jau 19. gadsimtā un kulmināciju sasniedza 1905. gadā.

Agrārreformas atbalstītāju loks latviešu sabiedrībā tomēr bija pietiekami plašs, lai vēsturiskās taisnības apziņā visi iebildumi tiktu noraidīti. Zemkopības ministra vietnieks un agrārās komitejas priekšsēdētājs Rūdolfs Lindiņš teica: «Lai agrārās reformas izvešana varētu tikt uz priekšu, vajag nekavējoši padarīt to par latviešu tautas lietu. (...) šis jautājums ir izšķirts nākotnē tādā veidā, ka mēs varam droši apgalvot, ka muižnieku vara ir salauzta uz visiem laikiem un ka latvju tauta ir kļuvusi par savas zemes kungu un apsaimniekotāju.»

Saņēmēji un zaudētāji

Tiesības uz nacionalizēto lauksaimniecības zemi bija Neatkarības kara dalībniekiem, Lāčplēša kara ordeņa kavalieriem, kritušo karavīru piederīgajiem un kara invalīdiem, kā arī līdz 1917. gada 1. septembrim dienestu Krievijas impērijas armijā sākušajiem strēlniekiem, pat ja tiem ar Latvijas neatkarību nebija nekāda sakara (vai pat pretēji: tie bija karojuši Sarkanās armijas rindās pret Latviju, un repatriējās no padomju Krievijas tikai pēc miera noslēgšanas). Kara dalībniekiem un varoņiem vācbaltiešiem, kaut tie 1918./1919. gadā bija devuši izšķirošo ieguldījumu valsts neatkarības nosargāšanā, nekādu priekšrocību kaut daļēji sava īpašuma saglabāšanā nebija. Arī karā kritušo vācbaltiešu karavīru ģimenēm nekādas priekšrocības nepienācās.

Piemēram, Latvijas pirmo bruņoto spēku —

Ilgtermiņā reforma radīja vairāk problēmu, nekā īstermiņā atrisināja

Baltijas zemessardzes (t. s. landesvēra) — kareivim, bet pēc tam Latvijas armijas virsseržantam Luijam fon der Rekem vispirms atņēma Durbes muižu. Viņš pārvācās uz Šlokenbeku, kur sāka atjaunot karā izpostīto paraugsaimniecību. Arī to viņam atņēma, pat liedzot paturēt senču māju. Kā t. s. neatsavināmo daļu fon Rekem piešķīra atmatā aizlaistu zemes gabaliņu, kur viņš iekārtoja mazu paraugsaimniecību. Divu gadu karošana un ievainojumi par Latvijas neatkarību te nekādu lomu nespēlēja, jo viņš taču bija «fon». Tāpat gāja simtiem citu. Ironisks «vēsturiskā taisnīguma atjaunošanas» skatījumā ir firstu fon Līvenu īpašumu liktenis, jo šī dzimta ir tieši Gaujas lībiešu zemju valdnieka Kaupo pēcnācēji, t. i. tiešie zemes valdītāji vēl pirms kristietības ienākšanas.

Muižniekiem atsavināja visu, piešķirot simboliskus 50 ha no bijušā īpašuma pēcvietējās zemes ierīcības komitejas ieskatiem. Instrukcijas noteica, ka «nekādi nedrīkst ietilpt īpašuma galvenā centrā (t. i. vietā, kurā atrodas īpašnieka dzīvojamā ēka). (...) neatsavināmā daļa piešķirama ārpus centra. (...) jāsastāv tikai no visnepieciešamākajām ēkām». Savukārt latviešu lielsaimniecības, pat ja to platība pārsniedza vidusmēra muižas lielumu, palika īpašnieku valdījumā. Īpašnieks latvietis varēja pēc izvēles paturēt savu īpašumu centru ar līdz 100 ha lauksaimniecības zemes, tikai tiem nācās trīs gadu laikā atbrīvoties no virsplatības, to pārdodot (līdz 1924. gada maijam bija iesniegtas 1204 prasības atļaut pārdot šādu «lieko» zemi). Vairāki simti šādu lielsaimniecību bija muižas lielumā (t. sk. arī Valsts prezidenta Jāņa Čakstes lauku īpašums).

Muižniekiem ļāva paturēt apģērbu, privātās bibliotēkas un mēbeles (no lielas daļas tāpat nācās šķirties, jo telpu trūkuma dēļ vairs nebija, kur tās likt). Kopumā tiem tika ierādītas 798 jaunas neatsavināmās daļas (pirms kara bija reģistrēti ap 3500 muižu), bet 24 gadījumos piešķirtas jaunsaimniecības vietas.

Vācbaltiešu muižniekiem tika anulēti zemes pārdošanas līgumi, kaut bija liecinieki un naudas saņemšanas kvītis, ja pirkums nebija reģistrēts zemesgrāmatā (tas pats attiecās uz mantojumu). Te uzskatāms piemērs bija Teodora Kerkoviusa (tā pati dzimta, kas likusi pamatu Latvijas Nacionālā mākslas muzeja kolekcijām) mantojuma lieta — 1918. gada 29. augustā Sādzes muižas īpašums tika sadalīts starp nelaiķa 11 bērniem (septiņi dēli piedalījās Latvijas Neatkarības karā no pirmās dienas, demobilizējās pēc miera noslēgšanas ar Krieviju). Tas, ka kara un juku laikos neko tādu nebija iespējams ierakstīt zemesgrāmatā, nevienu neinteresēja — zemes sadalīšanu starp mantiniekiem neatzina, nenorādot pat iemeslu, un atsavināja. Savukārt muižnieku kārtas latviešiem, kas savu statusu bija ieguvuši par nopelniem Krievijas impērijas civilajā vai militārajā dienestā jau pirms Pirmā pasaules kara, tika

ļauts īpašumu sadalīt starp ģimenes locekļiem, un tā tie varēja muižas centrus paturēt: formāli vienam cilvēkam piederēja likumā latviešiem atļautā maksimālā platība 100 ha, bet ģimenes reālais kopīpašums tika saglabāts neskarts.

Muižu ēkas lielākoties nonāca pašvaldību ziņā — tur iekārtoja pagastu valdes vai skolas. Taču tas bija līdzekļu trūkuma dēļ, jo tā laika latviešu sabiedriskajā domā bija visai izteikta vēlme muižu centrus nojaukt. 1928. gadā arhitekts, Latvijas Universitātes mācībspēks Jānis Rutmanis muižu vēsturisko nozīmi vērtēja šādi: «būtu vairāk labuma, ja jaunsaimnieki tās iebūvētu savu ēku pamatos, nekā tagad ar tiešiem vai netiešiem valsts līdzekļiem tās pārkārtojot sabiedrību ēkās.» Mūsdienās līdzīgas pretvācu noskaņojuma izpausmes šķiet iracionālas, taču 1905. gada, pasaules kara un 1919. gada pieredzes atbalsis bija sastopamas gan sadzīvē, gan arī latviešu literatūrā un politikā.

Jaunie mērnieku laiki

Ar agrārās reformas deklarēto pamatmērķi — jaunsaimniecību veidošanu — nekāda sakara gan nebija tām vasarnīcām, dzīvojamajam un saimniecības ēkām mazajos miestos, kuras savulaik bija celtas uz muižas zemes, jau izpirktas vai mūža nomā un tomēr tika atsavinātas par labu valstij. Tas bija pamatīgs trieciens ebreju minoritātei. Savukārt lielajiem privātipašniekiem atsavinātos mežus aptuveni 1600 ha platībā nevis piešķīra jaunsaimniekiem, bet paturēja valsts īpašumā.

Tāpat ar jaunsaimniecību ierīkošanu nekāda sakara nebija lauku ražotņu (spirta dedzinātavas, alus brūži, ķieģeļu ceplī, dzirnavas, zāģētavas, pienotavas, zivju audzētavas, šķirnes lopu audzētavas, lauksaimniecības augu kultūru audzētavas u. tml.) infrastruktūras iznīcināšanai. Neatsavināmajā daļā ražotnes drikstēja paturēt, bet ar nosacījumu — ja ražotne gada laikā neatsāk darbu, to atsavina (tas neattiecās uz latviešiem, kas par lētu naudu šīs ražotnes uzpirka — tie drikstēja nedarbojošos ražotni saglabāt ilgāk). Šādi tika sekmēta ražotņu atņemšana, jo īpašniekiem pēc revolūcijām un kariem trūka kapitāla izpostīto ēku un iekārtu atjaunošanai, rentabla ražošanas procesa organizēšanai.

Protams, Latvijā dzīvojošo etnisko minoritāšu pārstāvji uzskatīja, ka agrārā reforma ir diskriminējoša, jo pamatā skar tikai nelatviešus. Vāciski rakstošā prese agrāro reformu dēvēja par *Agrarbolševismus*. Savukārt Latvijas valdība postulēja, ka neesot tās vaina, ka lielle zemes īpašumi vēsturiski nonākuši nelatviešu rokās. Reformas mērķis esot tikai «iznīcināt lielgruntuniecību un radīt tās vietā demokrātiskiem pamatiem atbilstošu mazgruntuniecību».

Pēc 1929. gadā noslēgtas slepenas vienošanās ar Poliju Latvijas valdība gan tai samaksāja kompensācijas par polļiem atsavinātajām mui-

žām — 5 297 500 latu zeltā. Par to zināja vienīgi valdības ministri, no Saeimas deputātiem tas tika slēpts. Līdzīgi atņemto īpašumu kompensēja tiem muižniekiem, kas bija Francijas, Šveices, Austrijas un Somijas pavalstnieki.

Rezultāti

Neraugoties uz ieguvumiem (zeme bezzemniekiem un meži valstij), kopumā reforma izrādījās neracionāla. Tās administrēšanas process un speciāli radītais ierēdniecības aparāts, kā arī atņemto īpašumu hipotekāro parādu (77 636 664,95 Krievijas zelta rubļi) pārņemšana valstij izmaksāja ap 700 000 000 latu.

Turklāt vēlme pēc zemes nebūt nebija tik ļoti izplatīta, kā pieņemts uzskatīt. Gandrīz puse Lāčplēša Kara ordeņa kavalieru tiem piešķirtai zemi pārdeva vai atdāvināja. Arī krietna daļa bezzemnieku, kam zemi piešķīra no Valsts zemes fonda, to pārdeva. Piemēram, visai zināmā vēsturnieku Apalu dzimta par 3000 latu zemi iepirka no «jaunsaimnieka», kurš to bija saņēmis par velti, savukārt atņemta tā bija baroniem fon Nolkēniem (neraugoties uz to, ka Mihaels fon Nolkens bija kritis 1919. gada 22. maijā Rīgā, cīnoties par Latvijas atbrīvošanu no lieliniekiem).

Vai bija vērts likvidēt plaukstošu lielsaimniecību, lai to izpārdotu pa nerentabliem gabaliņiem? Galu galā, 1937. gadā valsts tā arī nebija izdalījusi un paturēja sev 52% Valsts zemes fondā iekļauto nacionalizēto platību — tām nebija gribētāju, taču arī iepriekšējiem īpašniekiem atpakaļ tās neatdeva. Kad agrārreforma tuvojās noslēgumam, to kritiski vērtēja arī daži konservatīvi noskaņoti latvieši, atzīstot, ka «valsts iegrieza savā rokā, nolemdama privātmuižu saimniecības zemes lielumu tikai uz 50 hektāriem». «Tā ir iznīcinājusi lielsaimniecības, kuras savā mērā valstij ir vajadzīgas un derīgas. Nosacīdama likumdevībā lielāku zemes platību saimniecībām, apmēram līdz 500 pūrvietām, valsts būtu izsargājusies no muižu centru lielo ēku sabrukuma. Tagad tas notiek un atnes lielus zaudējumus valsts saimniecībā.»³ Var vaicāt, cik labi šis atziņas autors mācītājs Kārlis Kundziņš pārzināja ekonomiku, taču viņa dzīves pieredze ļāva izdarīt pamatotus secinājumus.

Treškārt, zemes iedzīvotāju izglītotākā daļa, vāciski runājošā elite, kas būtībā bija sabiedrības saikne ar Eiropu, tika izspiesta ne tikai no dalības valsts veidošanā, bet arī administratīvi samazināts tās ieguldījums ekonomikā, izglītībā un kultūrā. Latviešu historiogrāfijā daļai vācbaltiešu tradicionāli tiek pārmesta koķetēšana ar nacismu, taču tiek ignorēta notikumu secība: vispirms atņēma īpašumus, tad sāka vācbaltiešus izspiest no darba tirgus, un tikai pēc tam sāka mazināties viņu lojalitāte Latvijai.

Agrārreformas rezultātā palēninājās lauksaimniecības modernizācijas process. Lielražotāju vietā nāca daudzas ģimeņu sīksaimniecības.

Valsts paturētie muižu centri kļuva daudz nerentablāki nekā pirms tam. Latvijas lauksaimniecība sāka atpalikt no Dānijas un Somijas, ar kurām bija līdzīgā līmenī gadsimta sākumā. 1937. gadā plaujmašīnu skaits uz 100 ha Latvijā bija 1,7 (Dānijā 4,73), savukārt kuļmašīnu skaits Dānijā bija 5,8, bet traktoru un automobiļu skaits — 18 reizu lielāks. «Labības plaujamās mašīnas Latgalē tikpat kā neredz. Rudzus gandrīz visur vēl plauj ar sirpjēm.»⁴

Tā kā liela daļa bijušo laukstrādnieku paši bija kļuvuši par sīksaimniecību īpašniekiem, 30. gadu otrajā pusē laukos sāka trūkt darbaroku. Tāpat kā pirms kara, arī tagad, atjaunojoties rūpniecībai, daļa lauku iedzīvotāju pārcēlās uz pilsētām un nebūt nevēlējās palikt tēva mājās. Sākumā laukstrādniekus meklēja Latgalē, vēlāk ieveda no Polijas un Lietuvas. Kad 1939. gadā, sākoties Otrajam pasaules karam, robežas tika slēgtas, situācija laukos bija tik katastrofāla, ka valdība sāka visai nopietni apspriest sīksaimniecību piespiedu apvienošanu kopsaimniecībās un obligātu darba dienestu laukos pilsētniekiem. 1939. gadā zemkopības ministrs Jānis Birznieks secināja, ka no 270 tūkstošiem saimniecību Latvijā tikai 30—40 tūkstoši spēj ražot tirgum.

Ir pieņemts lepoties ar tā laika lauksaimniecības statistikas rādītājiem, un to var saprast — okupācijas gados padomju kolhozos tādus rādītājus vēl ilgi nespēja sasniegt, taču arī starpkaru Latvijā tiem bija sava cena. Lauksaimniecībā bija nodarbināts valsts iedzīvotāju vairākums, taču nozare deva gandrīz divas reizes mazāk nekā rūpniecība un tirdzniecība. Lai sīksaimniecības spētu izdzīvot, valstij tās nācās dotēt: ik gadu no zemniekiem ražu uzpirka par krietni lielāku summu, nekā varēja pārdot (cenas pasaules tirgos bija daudz zemākas nekā Latvijā izaudzētās produkcijas pašizmaksa). Un arī tad ik gadu vairāki tūkstoši jaunsaimniecību bankrotēja (daļa — nemākulīgas saimniekošanas dēļ).

1934./1935. budžeta gadā piemaksām sviesta, bekona, linu un labības ražotājiem no valsts bija nepieciešami 56 486 000 latu, bet 1935./1936. gadā — 40 000 000 latu. 1938. gadā Kārlis Ulmanis bija spiests atzīt: «Dānijā ražas ir divi līdz trīs reizes lielākas nekā pie mums, iztieks ar pusi mazāk laukstrādnieku skaitu. (..) Šīs zemniekiem bezrūpīgais dārgā sviesta laiks vairāk nekā nav atstājis kā simts miljonu latu parādu.»⁵

Agrārreformai nenoliedzami bija būtiska nozīme, tā ļāva jaunās valsts valdībai tostarp demonstrēt sociālās rūpes par pamatnācijas — latviešu — maznodrošināto daļu, arī palielināt tās politisko lojalitāti. Taču ekonomiskā ziņā reforma nedeveva cerēto. Ilgtermiņā tā radīja vairāk problēmu, nekā istermiņā atrisināja. Situāciju īpaši saasināja Otrā pasaules kara sākums, un 1940. gadā Latvija gandrīz bija uz saimnieciska bankrota sliekšņa, jo lauksaimniecības dotēšanai sāka trūkt līdzekļu. ■

¹ G. Krūmiņš (sast.). *Latvijas tautsaimniecības vēsture*. Rīga, 2017. 96. lpp.

² Viesturs Radovics intervē Dr. hist. Ēriku Jēkabsonu (<https://www.delfi.lv/193/politics/53764879/neerta-neatkaribas-kara-vesture-vesturnieks-eriks-jekabsons-neviens-nebija-balts-un-pukains>)

³ K. Kundziņš. *Mana mūža gājiens. Atmiņas un apcerējumi*. Rīga, 1935. 254. lpp.

⁴ *Latgalē vēl lielas darba spēka rezerves*. *Brīvā Zeme*, 7.08.1939.

⁵ A. Stranga. *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika 1934—1940*. Rīga, 2020. 192. lpp.

Šogad žurnāla pēdējā lapa atvēlēta pēc *Domuzīmes* rosinātas tēmas tapušam dzejolim vai īsam dzejas ciklam

Edvīns Raups ir latviešu dzejnieks, atdzejotājs, tulkotājs. Spilgti un ietekmīgi pārstāv latviešu jaunās poētikas strāvojumu, kas aizsākās pagājušā gadsimta 90. gados. Septiņu dzejas krājumu autors. Saņēmis Klāva Elsberga prēmiju (1990), Raiņa un Aspazijas fonda balvu (1995), Dzejas dienu balvu (2003), Literatūras gada balvu (2008), Ojāra Vācieša prēmiju (2009) un citas balvas.

Edvīns Raups

tik. un laiks

allaž skaitīdams
visu līdz galam atgriezšos
sevi kā sevi atgriežas pārstrādāta
matērija

vārdu
pa vārdam būvēdams
vārdumūri bez ciļņiem bez
ērķšķiem kur dvašai
aizķerties

sirdi
saspiezdams apvāršņa
plānumā kā starpliku būtiskajam kas paliek
izsēts paralēlās
plaknēs

bet
debesis pludo
debesis atkal ir elpojošas krūtīs un gaita
ar kādu eņģelis šūpojas
gurnos

un laiks
kas cirkulē pa noslēgtu
apziņu meklēdams savas beigas vai
sākumu

kādu
atskaites punktu upi
kurā krituši zari iezīmē
ūdens asākās
vietas

un tu
neviļus nolaizi
pirkstu lai pāršķirtu nākamo
stundu

kurā es esmu gabals
no gabala gaismas šķēpele kas pārtiek
no milzīgas gribas piezvanīt visiem pasaules
abonentiem vienlaicīgi bet uz vienu
numuru

klusīnām
kā caurspīdība Kā
pretinde kas sākusi iedarboties
kad pulksteņa pendelis
nositis
tik